

84(2Р-Б)АВ
Б 182
С 20725

АЛИ БАЙЗУЛЛА

ЗАМАНЛАНЫ ЧАРХЫ

АЛИ
БАЙЗУЛЛА

АЛИ
БАЙЗУЛЛА

ЗАМАНЛАНЫ
ЧАРХЫ

К' 60-летию поэта

САЙЛАМА
ЧЫГЪАРМАЛАРЫ

НАШОНИК (НАШОНИК)
НАШОНИК (НАШОНИК)
НАШОНИК (НАШОНИК)
НАШОНИК (НАШОНИК)
НАШОНИК (НАШОНИК)
НАШОНИК (НАШОНИК)
НАШОНИК (НАШОНИК)
НАШОНИК (НАШОНИК)
НАШОНИК (НАШОНИК)
НАШОНИК (НАШОНИК)

НАЛЬЧИК - «ЭЛЬБРУС» - 2000

с (Банк) 2
Б 182

Б $\frac{4803100200-019}{M125(03)-2000}$ 2000

ISBN 5-7680-1484-5

© Али Байзулла, 2000

НАЗМУЛА

КЪАЯЛА

Сабий оюнла къайнагъандыла;
балли чагъыуда — арбазла:
ала таулагъа къарагъандыла —
тура эдиле къаяла.

Жашла тойлада жырлагъандыла:
къара кёзледе — дуньяла:
халал анала къууангандыла —
тура эдиле къаяла.

Ма бюгюн къартла да ёледиле,
мудаждыла тау арбазла.
Алгъынча, таула сюеледиле,
алгъынчадыла къаяла.

Узун ёмюрле созулукъдула:
тойла... урушла... къабырла.
Къарлы тёппеле уа турлукъдула,
турлукъдула кёк къаяла!

КЪУДУРЕТНИ СЁЗЮ

...Мен эрттенликме: адамла
манга, умут эте, къарайла;
махтау бере, къанатлыла
терек бутакълада жырлайла...
Мен — кюн орта. Адам бла къуш.
Алма бутагъында бишеди.
Жарыйды нюрюмде аууш.
Хар зат кеси ишин этеди...
Мен ингирликме: суйгенле
тюбеширге юйден чыгъалла;
ариу кёзле бла терекле,
батхан кюннге къарай, чагъалла...
Кечеме мен: тынчлыкъ, шошлукъ.
Кёксюл бёрю уугъа чыгъады.
Эрттен бла сиз кёрлюк зорлукъ
мени къарангымда бугъады...
Кече ортама мен: сизни
жукъугъузгъа рахат киреме,
мен жукълатама кёк желни,
жулдуз тюшню да мен береме...
Хар затма мен. Заманымда
сизге келе, кете турама:
къууанч береме дуньяда,
палах бузла бла да урама...

ЖУЛДУЗ РОМАНС

Жетегейле — жети жулдуз,
Темир-Къазакъ — кеси жулдуз.

Жети атлы жети жерден чыгъады,—
жети ашхам жети жолну алады.
Жети айыу жети жерде бугъады,—
жети къауал жети айгъа атады.

Жетегейим Къазакъ таба барады,
жети поэт жети жолну алады.

...Жети жолда кесим жангыз барама,
жети атха дарий къамчи урама,
жети жерде, жетеуленча, солуйма;
жети айны жети жаудан къоруйма.

Жетегейле — жети жулдуз,
Темир-Къазакъ — кеси жулдуз.

Тереклени жомакълары солуйдула.
Къая сыртдан айны башы чыгъады.
Къоншу итле къоншу юйге улуйдула.
Узакъ жолда жангыз адам барады.

Темир-Къазакъ — кеси жулдуз.

ЭПИТАФИЯ

Сыйлыды бу кѣбыр: жатады
батыр киши мында —
мен журютген кѣуал атады
тарых отларында.
Жер юсюнде ауур барадыла
темир бёкемдиле.
Жашауду ол: бирле кѣаладыла,
бирле — кёмюлдюле.
Узакъ тёлү, намыс этерсе,
кёрсенг кѣбырымы,
жуддузлагъа менсиз кетерсе,
алып кѣадарымы.
Кѣайда да сен жашай келирсе,
алай унутма сен:
сен унутсанг мени — ёлюрсе,
ёлюрме энтта мен.

ЖАПСАРЫУ

Турурла кызаргъан бийикле,
турурла алада кийикле;
керилип турурла эшикле,
кымылдай турурла бешикле,
сен чыгъалмай кълсанг да тангнга,—
жаууннга, туманнга.

Жолланы, сууланы, тѣппени,
жауунну, къаяда тешикни,
эллени, кѣллени, желлени,
эшикни, эшекни, бешикни
мен, чыгъалмасам бюгюн тангнга,
къоярыкъма санга.

ЖОМАКТЪ

Элляны жомагъыча — таула,
Элляны жомагъыча — суула,
Элляны жомагъыча — тарла,
Элляны жомагъыча — къарла.

Элляны жомагъыча — ызла
биринчи къарланы юсюнде;
Элляны жомагъыча — къызла;
Элляны жомагъы кёлюмде.

Эллядан эшитген жомагъым
жомакъдача этди дуньяны...
Къарылады мудах тамагъым —
эсгереме ёлген Элляны.

ТЁПШЕ

Къарлы тѣппеге къарагъанма
сабий кюнлени биринде:
чыгъалмай ары, олтургъанма
бийик тѣппени тюрюнде.
Терен къарына батылгъанма;
жели, бораны — кѣзюмде;
алай а аны хорлагъанма,
кюмюш кѣууанчы — кѣлюмде.

Мен бюгюн, таугъача, къарайма,
Поэзия, чал тѣппенге:
чыгъалмай, сабийча сарнайма,
чыгъалмай сени юсюнге.
Мен, талмай-арымай, барлыкъма,
Поэзия, сен бийикге;
сени тѣппенге чыгъарыкъма,
чыкъгъанча къарлы тѣппеге!

ЖАРСЫУЛУ РОМАНС

Айтып айтылмазча кыйын кюнүмде
чыгъама таза хаугъа:
ташлайма ачы кыйгъыны жүрекден,
къарай булутха, жулдузгъа.
Кыйгъы-палахдан къоркъгъандан да тыйюл,
мен къоркъмай келдим аладан:
жашау — кыйгъыны, палахны да кыйю,
къалай къачалгъын жашаудан?
«Насып!» — деп тилейме женгил аяздан,
дуркъу ташлагъа ахтына;
тилейме жашил чапракълы агъачдан,
эмен терекге кыйсыла.
Манга болушадыла акъ тауларым,
жарыкъ жулдузла, эрттенле,
бийик тѣппеле, аланы къарлары,
кюзде сыртлада ѳртенле.
Бередице кюч — жангыдан кюрешге
кирирча, кыйсып тишлени.
Ансыз ташайыр эдим мен энишге —
терен къабырны ичине.
Айтып айтылмазча кыйын кюнүмде
чыгъама таза хауагъа:
ташлайма ачы кыйгъыны жүрекден,
къарай булутха, жулдузгъа.

ЖЫЛНЫ ТЁРТ ЗАМАНЫ

1. Жаз

Шаптал терек чагъады,
чагъады чиммакъ-акъ.
Бир къыз къобуз согъады,
согъады чиммакъ-акъ...

Хар жаз сайын чагъады
шаптал терек элде.
Хар жаз сайын согъады
ол къыз жүрегимде.

2. Жай

Шаптал терек агъады,
татлыды ийиси.
Ол къыз эрге чыгъады,
къобуз а — бернеси...

Хар жай сайын агъады
шаптал чагъыу жерге.
Хар жай сайын чыгъады
сүйген къызым эрге.

3. Кюз

Шаптал кюнде бишеди,
айла — кёгетлери.
Бууаз къатын эшеди
къара эшмелерин...

Хар кюз сайын бишеди
шаптал, чыгъа тангнга.
Хар кюз сайын... эшеди
эшмелерин анга.

---

4. Къыш

Шаптал терек бууакъды,
жауады чиммакъ къар.
Шаптал терекча, акъды
бауда саулукъ тууар...

Хар къыш сайын мен сакъма,
чыгъама кеч жолгъа.
Шаптал терекча, акъма:
къарайма акъ къаргъа.

УНУТ, УНУТ АНЫ!

Тереклени арасында,
сагъыш эте, турама мен.
Чапракъланы ушагъында
къалгъанса, жаным, сен.
Сеземе мен чапракъланы:
«Унут, унут аны!..»

Къарлы, бийик тѣппеледе
булутланы кѣреме мен.
Булут жутхан тюшлеримде
къалгъанса, ариу, сен.
Сеземе мен жукъуланы:
«Унут, унут аны!..»

Жолгъа элни аягъында,
мудах болуп, къарайма мен.
Кѣрюмдюню аласында
къалгъанса, татлым, сен.
Сеземе чарс узакъланы:
«Унут, унут аны!..»

Зурнукланыча кюзледе,
кюнлерими кѣреме мен.
Менден узакъса: ирейде
къалгъанса, балым, сен.
Сеземе кюз зурнукланы:
«Унут, унут аны!..»

Къайда болсам да, дуньяда
сууукълукъну сеземе мен:
сууукъ кышла — къарамынгда,
къалай сууукъса сен!
Сеземе кыш сууукъланы:
«Унут, унут аны!..»

Къайда болсам да, хар жерде
табады сыфатынг мени;
шо бир кече тюшлеримде
мен кѣрмей болалсам сени,
къууандырырма дуньяны:
«Мен унутдум аны!..»

МУДАХ ТЮШЛЕ

Мудакма мен. Мудак жүрек
урады деу кёкрегимде.
Арбазымда жалан терек
жазны кёреди тюшюнде.
Нени кёреме мен? Нени?
Кёреме бюгюн тюшлени:
Тийредеги юйле — къарда;
мылы туман жатхан тарда
эмен, бутакъларын керип,
турады суу жагъасында.
Мудак къызчыкъ, бери келип,
жиляйды кёз туурасында...
Бу тюш болгъанын сезмей, мен
мудак къарайма жарсыугъа.
Менича, шош къарай, эмен
сейир этеди бушуугъа...

Ма аллай тюшлени кече
кёреме къыш жукъулада.
Бийикледе — алтын бийче,
жолу — узакъ жулдузлада.
Жиляйды къыз къарамымда,
мудак къарайды къарт эмен.
Тюнюмдеги жолларымда
аны ючюн мудакма мен.

ЮЧ СЮЙГЕНИМ

Алтын аякъдан ичиргенсе балны
Холам тарында, суйгеним :
балны ичгенлей, унутдум ананы,—
къалгъанед жүрек куйгеним.
Алай а неден да анам багъалыды манга :
алышмадым мен анамы, юйюмю да санга...

Кюмюш аякъдан ичирдинг аракъы
Чегем тарында, суйгеним :
аны ичгенлей, унутдум биягъы...
Къалгъанед жүрек куйгеним.
Алай а неден да анам багъалыды манга :
алышмадым мен анамы, юйюмю да санга...

Агъач аякъдан къандырдың жанымы
Бахсан тарында, суйгеним.
Сууну ичгенлей, эсгердим анамы,
билдим анамы келинин.
Алай бла кимден да ма сен багъалыса манга :
алышмайма, жаным, сени дуньяда бир жаннга.

АХЫР КЁРЮМДЮ

Мен бюгюн тургъанма эртте,
желчик чачымы тозарады.
Нени мен излейме жерде? —

Ахыр кёрюмдюм кыызарады.
Дайым да къарайды адам:
тауну тёппеси агъарады.
Жиляймы турады анам? —

Ахыр кёрюмдюм кыызарады.
Кюзде къудретге суйюндюм,
жерим кюзледе саргъалады:
балын да, ууун да кёрдюм. —

Ахыр кёрюмдюм кыызарады.
Намаз да къылдым жаууннга,
ол энди тохтамай барады:
къургъакъ жер чакъса да манга,
ахыр кёрюмдюм кыызарады.

Малла, адамла да жерде
жукълайдыла, кёг'а къарады.
Уянмай къаллыкъма бирде. —

Ахыр кёрюмдюм кыызарады.
Барама узакъ жолумда,
заман да мени бла барады.
Сауут окъун жокъ къолумда.

Ахыр кёрюмдюм кыызарады.
Умут бла чыгъама тангнга.
Чыкъгъан кюн алгъа чакъырады.
Мен шош шыбырдайма анга:

«Ахыр кёрюмдюм

кыызарады...»

ЖЕР БАЛЛАДА

Мен кетерме — къарла къалырла;
мен кетерме — тарла къалырла:
къарланы ийиси да къалыр,
тарланы иеси да къалыр.

Мен кетерме — къая башлада
жашнагъан хансчыкъла къалырла;
мен кетерме — бууакъ кышлада
ойнагъан жашчыкъла къалырла.

Мен кетерме, мен кетмей къалмам.
Аскерле барырла парадда.
Мен къаты жукъудан уянмам
хоразла кычыргъан сагъатда.

Мен кетерме — жулдуз а жанар,
мен кетерме — ёгюз да къанар;
айланыр дуньяда суймеклик,
ташадан да чыгъар эркинлик.

Таулуну къууанчы къаралыр —
ананы тамагъы таралыр:
булутлу болурла умутла,
умутлу болурла булутла.

Алимле, ишчиле ёлдюле;
патчахла бла ханла ётдюле.
Мен кетсем да, боллукъду алай:
кыш — кышлай, жазларым а — жазлай.

Къуранны жазыуу — ташлада:
ёмюрлюк тынчайыу — жашлада,
биямукъ къуюлгъан адырла,
жорлары бюгюлген къабырла.

Мен кетсем, урушла болурла:
арыгъан солдатла солурла
гранатла сызлагъан окопда,
къурумдан тунчукъгъан баулада.

Махтаулукъ окъладан ёлгеннге!
Махтаулукъ топладан ёлгеннге!
Махтаулуду жолу жигитни —
урушну, палахны кёргенни!

Мен кетерме, къалыр дуньяда
адамны — адамныча! — бети:
къаяла ёнюзлеча тауда,
Аламны жарытхан ниети!

Адамлыкъ жолланы кёргюзтюр
поэтни файгъамбар къаламы;
жаралы тюзлени тюзетир
хорламлы журтуму адамы.

Къабырым оюлса да, кетсем,
тукъумум къуруса да, кетсем,—
ашыра кетерик жашауну,
алгъышлайма келлик жашауну!

Алгъышлайма мен бу дуньяда
менсизлей чагъарыкъ жашауну!
Къаргъышлайма мен бу дуньяда
менсизлей сарнарыкъ жашауну!

Мен кетерме — къарла жауарла,
сыртлада отларла тууарла:
Журтуму (жауларын къууарла!)
азатлыкъ жауунла жууарла!

СЫН ЖАЗМА

Сакълама чыгъар деп ёлген адамны
сынны тюбюнден тауушу...

Сарнарсa, жиярсa кесек заманны,
озгъунчун ачы бушууунг.

Сени аллынгда — жылчыкъла,

кюнчюкле:

жашайса темир буруусуз.

Аны аллында уа — узакъ ёмюрле:

желсиз, чапракъсыз, жауунсуз.

ГЛАДИАТОРНУ МОНОЛОГУ

Ликует буйный Рим...

М. Лермонтов

Рум миллети манга махтау береди,
деу к̑арсланы жели — к̑улагъымда;
баш бармагъын ол энишге иеди:
излейле к̑ан алтын орунлада.
Минг ёлюмге тѣзген жюрек кюеди:
жашау — румлуланы к̑олларында.
Жолдашымы к̑аны тылпыу этеди
сары к̑умда, к̑ара к̑ылычымда...

Мен Цезарьны к̑улларыны к̑улума,
тюкюрюкден толг̑анды оу жаным:
к̑ардашланы ёлтюрюуде онглума —
да нек к̑айнамайды Румг̑а к̑аным?!.
Шо бир кюн мен да к̑анымда аунарма,
ёлюр ючюн тууг̑ан жесирме мен:
сахна юзмезинде ёлюм табарма,
алай а жер тарыхында ёлмем.
Рум миллети зийналык̑да жашайды,
анга к̑ылыч билей турама мен.
Ол ётмегин к̑аннга бояп ашайды, —
боярма мен да к̑анына ётмек.
Мингкѣз жаныуарны к̑анын излейме!
«Аны бойнун кесерме!» — дейме мен.
Заман жетди, дертни Кюнюн эслейме:
К̑айдаса сен, Спартак? К̑айдаса сен?!

ФАЙГЪАМБАР

Эски сагъышымда къарайма
къарлы сыртда къабырлагъа:
ушамадым (желни марайма!)
Тауратдагъы шыйыхлагъа.
Алан бийикледен энерме
бир жан да болмагъан тюзге;
узун сакъал ийип, кетерме,
намаз эте жазгъа, кюзге.
Жулдузланы, алтын айны да
жыртыкъ этегимден ийдем;
жаныуарны, къанатлыны да
тилин билип, жашарма мен.
Шо он минг жыл озса, келирме
къара жукъу басхан жерге:
жомакъ тюшюгюзню бёлюрме,
хахай эте бийиклеге!
Жукълагъыз, аланла! Шо окъду
Файгъамбарны сёзю жерде!
Сизни жерде, кёкде да жокъду
Аллахыгъыз. Болсун тюште.
Ма мен а — не этгин? — кетерме,
кёргеними мушашдыра:
ахыр жырны артда этерме,
тюзде кесим жангыз бара.

БИЙЧЕ АУУШДА

Мен Бийче ауушну къарында
абынсам, жулдузла батарла.
Боранла бла желле — аллымда,
артымда уа — бузла бла къарла.
Ой, Бийче ауушну къарлары!
Зангырдайдыла шкок атышла!
Тюнюмде — кийикни къанлары,
тюшюмде — къызаргъан батышла.
Ой, Бийче ауушну къарында
жаралыды бийик къадарым —
ауушну ол къарлы къарнында
дуньядан къуругъан мадарым!
Кечеде ол Бийче ауушда
жулдузсузду кёкню дёрдени.
Батылады къышхы сагъышда
Бахсанда эллени ёртени.
Ол Бийче ауушда кийикле
къайгъылыдыла акъ къаяда.
Мен сорама, Бийче бийикле:
— Буму арт ауушум дуньяда?..
— Абынсанг, къобалмазса! — деди
таулары тауу бюгюн манга.
...Къыйналсам да, абынмай эндим
мен Бийче ауушдан Бахсаннга.

АЗАТЛЫКЪ НАЗМУ

Къолсузну бутлары болурла,
бутсузну къоллары болурла,
сокъурну сёзлери болурла,
тилсизни кёзлери болурла...

Къолсузла да алгъа барырла,
бутсузла да шоккну алырла,
сокъурну да сёзю болушур,
тилсизни да кёзю болушур,
душманла Журтума чапсала,
урушну отларын ачсала!

ЁНЮЗЛЕГЕН КЪАЯЛА

Жылла оза барадыла,
унутула, тас бола.
Озгъан жылла — аладыла,
ёнюзлеген къаяла!

Бушууларым къачадыла,
ала элле хатала.
Къайгъыланы чачадыла
ёнюзлеген къаяла!

СТАНСЛА

Жауун тамчы — терезеде.
Башым сагъышладан толгъанды.
Бийик сагъыш туутъан жерде
анам кеси жангыз къалгъанды.

Сабырлыгъым къалды кенгде.
Кёкде, багъырча, ай болгъанды.
Ай жарыкъдан толгъан жерде
анам кеси жангыз къалгъанды.

Къар ийисин ирей желде
эсгериуюм къолгъа алгъанды.
Эсгериуле къалгъан жерде
анам кеси жангыз къалгъанды.

Гюрхожанда — эски элде —
ауанамы жауун жуугъанды.
Жауун сыйлы болгъан жерде
анам кеси жангыз къалгъанды.

Къудрет алас ингирледе
шимал сууукъладан толгъанды.
Патчах табийгъатлы жерде
анам кеси жангыз къалгъанды.

Мууал кырдык — ёзенледе,
аулакъ адамсызлай талгъанды.
Таула кёкге жетген жерде
анам кеси жангыз къалгъанды.

Шахарланы шахарында
тюшюм окъун эсли болгъанды:
тюшлерими меккясында
анам кеси жангыз къалгъанды.

* * *

Кюсейме журтумда да Журтуму!

ЖАРАЛЫ ЖУГЪУТУР

Бийиклик жапсаргынчы
ачы жарангы,
о жарлы
жаралы жугъутур,
сен деу къаялада бугъа тур...

Къанынга боялгъанды ахшам
къарангы.

КЪЫШ НАЗМУЛА

1

Акъ кърла барадыла
акъ кечеледе,
акъ жазуу саладыла
акъ терезеде.
Акъ тангла
ктыстайдыла
акъ кечелени,
акъ кърда орнайдыла
акъ эрттенлени.
Акъ жарда ойнайдыла
акъ кюянчыкыла.
Акъ тонда жукълайдыла
акъ уячыкыла.
Акъ юйле кърайдыла
акъ ахшамлада.
Акъ кызла барадыла
акъ орамлада...

2

Акъ юйюм болады дуу,
акъ тангда кюпсам.
Акъ бузлап турады суу,
акъ къргъа чыксам.

...Акъ кирит этерме мен
акъ эшигиме;
акъ кърда минерме мен
акъ эшегиме.

Акъ элим артда
кыалыр,—
акъ кърны кыаба,
акъ эшек женгил барыр
акъ агъач таба.

Акъ балтам отун жарыр,
акъ отунланы
акъ эшек элте, жырыр
акъ жолда къарны.
Акъ жашха бизни тийре
акъ кийип къарар.
Акъ юйде, жылыу бере,
акъ печим жанар.

КЯЗИМНИ КЪАБЫРЫ

Анда, мында да — къабырла.
Кимим билсин барын?..
Жер тюбюнде кёк тамырла —
сени бармакъларынг.

Табалмадыкъ тауда, тюзде
ханслы къабырынгы.
«Къайдан тапхын жанкъоз кюзде?» —
сездим ауазынгы.

Ачыды жер — къайда да жат,
алай а халкъынгда
Кязим деген сыйлыды ат;
къайда да сен жукъла рахат
таша къабырынгда.

БАШЛАНАДЫ ЖЕЛНИ ЖИЛЯУУ

Башланады желни жияуу
Гюрхожан агъачны ичинде,
жиягъанча сабий тюшюнде.
Башланады желни жияуу
ёмюрле жалагъан ташлада,
башланганча сууну жияуу
Гюрхожан башы чыранлада...

Бушуулуду желни жияуу —
тас этип дуньялыкъ асыуун,
жиягъанчады ол кесине.
Бушуулуду желни жияуу —
атамы къабырда жарсыуун
тюшюреди мени эсеме...

Сагъышлыды желни жияуу,
сагъышлыча ачы суймеклик
журтунга, тас болса эркинлик.
Сагъышлыды желни жияуу,
сагъышлыча ачлыкъ, ёксюзлюк.
суугъан тыпырла, кёчгюнлюк...

Башланады желни жияуу —
башланады халкъны жияуу,
башланады сабий жияуум,
б а ш л а н а д ы ! . .

ЖАУАДЫ КЪАР

Жауады къар тереклеге,
жауады къар.
Къар тумандан бийиклеге
къарайды тар.

Жауады къар...

Оразада

ёлгенди къарт:
биз жыйылгъан къабырлада
жауады къар.

Жауады бюгюн арбазда,
алгъынча, къар.
Жатады акъ къабырлада
акъ сакъаллы къарт.

Оразада тереклеге
жауады къар;
къар тумандан бийиклеге
къарайды тар.

ПРОМЕТЕЙ

Деу шынжыр бла къаты кысылыпма
Бахсанны башында таулагъа :
мен, ёлсем да, ала бла къаллыкъма,
Прометейча, жатып къаягъа.

Къыйынлы дуньяда къыйынлыкъмы
не кыуанчмы мен дайым кёрлюк? —
Къаягъа бегилтсем да, къаллыкъма
Прометейча : ма олду эрлик!..

Деу шынжыр бла къаты кысылыпма
журтума, Бахсанда таулагъа :
мен, ёлсем да, ала бла къаллыкъма,
Прометейча къарай дуньягъа!

* * *

«Сюеме!» — деп сен кычырсанг таулагъа,
къая зангырдау бла жууап кыйтарадыла!
«Сюеме!» — деп сен кыатласанг алагъа,
ёхтем кыарыуунг, жырларынг да аладыла!

* * *

3 163 600 000 чакълы
такыйкъа жашасам да жерде,
аллай бир палахны сынасам да,
жууукъсуз, ахлусуз сарнасам да
заманны улугъан желинде,
унутмам журтуму тарларын,
тарлада кыйынлы эллерин да;
унутмам анамы кюолларын,
жашына жарсыгъан кезлерин да!

Кесим жангыз къарайма жаууннга;
тынчлыкъ да жокъ, солуу да жокъ анга;
жарсыуларым, къайгъыларым да азча,
мудакъ жырын жырлайды ол манга.

Кесим жангыз жибийме жауунда,
бир жан да жокъ мылы орамлада.
Жерде жангыз да экибиз къалгъанча,
жырлайды ол чорбат къанжаллада.

Жулдузланы жутуп къарангыда,
къара булут жюзеди башымда.
Битеу жерде жангыз да биз къалгъанча,
жауун бла мен барабыз орамда.

Къучакълашып барабыз экибиз,—
кечден да кеч къалды ниетибиз:
алай а биз ёллюкледен туюлюбюз,
табийгъатны бийик бетибиз биз.

ОЛТУРМА

Олтурма, шуёхунг ёле
турса. Ачыды ол хапар.
Табалмасанг да, сен изле
аны сакъларча бир мадар.
Ауур жатып, жангы тангнга
чыгъалмазлыкъ эсе да ол,
къыйын болса да, айт анга:
«Олтурма, кел! Узакъды жол!..»

Олтурма, суйгенинг къойса,
суратына мудах къарай:
башхаладан жаны тойса,
эслер — жангызлыкъда сарнай.
Ансыз да табылыр жерде
санга жарарча бир адам:
асыу алырса сен кёкде
жашил жаннган жулдузладан...

Атанг ёлдю. Аны жылын
озуп барады жыл санынг.
Олтурма! Боранда жылын!
Ансыз такъырды къадарынг.

Жауады кѣач жауун кече,
аны сезебиз — мен да, сен да.
Жибийди ач зурнук, кѣче:
зурнук кибик жибийме мен да.

Мудахды, кѣобузчу, кѣобуз,
бушуу эте болурса сен да.
Жарсыйды дум кѣкде жулдуз:
жулдуз кибик жарсыйма мен да.

Терек чагѣады арбазда,
алай, шибля уруп, кюйген да
этеди ол да дуньяда:
терек кибик кюеме мен да.

Турады халкѣ кѣабырлада,
болур ёлген, анга кюйген да.
Тенгим ёлгенча, былайда,
ары кѣарай, мудахма мен да.

ТАУ СУРАТ

Уча эди кѳуш бийикде,
андан да бийик — айрыплан;
мында уа, тарны ичинде,
жата эди кѳм-кѳк туман.
Жалай эди кѳм-кѳк туман
Бахсан жагѳаны узунун;
уча эди акѳ айрыплан,
озуп кесини тауушун.
Уча эди кѳуш да, кѳкде
керип кѳарыулу кѳанатын;
кѳая юсюне бийикден
ата эди ауанасын.

Кѳарай эдим, сейирсине:
жерде — жарыкѳлыкѳ бла туман!
Киргенди, киргенча ийне,
зугул булутха айрыплан...
Булут да кюннѳ нѳрюнде
жанар, жулдузла чыгѳарла.
Мында уа, тарны ичинде,
хауа чыракѳла жанарла.

ЭСГЕРИУНЮ МАКЪАМЫ

Батча улу Муссагза

Тюшлеримде кёргенча, эсимде эди бу жер:
уллуланы ушагъындан биле эдим аны.
Тянь-Шань тауларындан кыышда ачы ургъанча жел,
ура эди жели кёчгюнчюлюк хапарланы...
Сирнек топдан гитче ётмекчикни кьолгъа кыысып,
къарай эдим жиямсыннган жокку булутлагъа.
Аппа жона эди къашыкъ. Азий хауа кыызып,
къалын шошлукъ кьоннган эди Мерке арбазлагъа;
чыпчыкъ таууш тохтап къарагёген чырпылада,
жууукъ учханча эдиле къарылгъачла жерге.
Кёкге къарай, айтхан эди аппа: «Булутлада
къайгъы болгъанча кёрюнеди. Балам, кир юйге...»
Аппа этген агъач къашыкъ хуржунумдан къарай,
къалкъый эдим; жауун терезеге ура эди.
Тюшлеримде — Кавказ таула, башларында уа ай,
жашы ёлген ана кибик, хыны бара эди.
Булутладан булутлагъа кире да, секире,
уча эди узакъ айны гыржын туурагъаны...
Анда уа — тышында — кырдан бизге кьоркъуу бере,
узун эди, кечеча, бёрюню улугъаны.
Бёрю улугъаны, улугъанынг сени да, жел,
эсдедиле: унутмайма мен энтта аланы.
Тюшлеримде кёргенча, эсимде эди бу жер:
сабий тюшлеримде кёрюп, суйгенме таулары;
суйгенме тарлада жербаш, такыр юйчюклерин
арбазлада муркку этген берчкъол таулуланы,
жугъутурла суйгенча бу габу тёппелерин
Бахсан тарда кёкге жетген кыысыр къаяланы!

БОШ ЖАНШАМА

Бош жаншама. Майна жулдузла!
«Узакъдалла!» — дерге да болурса.
Бир кюн бир, хатасыз кыйнала,
сен жулдуз жарыкдан да толурса.

Ышарырса таза хауада —
жюрекде жарангы унутурча,
ай олтурмаймыды каяда,
жомакъдан ычхынган жугъутурча?!

Мен да кёп жунчудум дуньяда:
аманны, игини да кёргенме.
Кючюкню да урмам орамда,—
кючюкден да аман туююлгенме.

Сакъатха, чолакыгъа да кюлмем:
тамбла, ким билсин, не зат боллукъду?
Бош жаншама. Ийнанмайма мен.
Танг къузгъун къанатдан къутуллукъду!

...Он минг жыл жулдузла ичинде
жулдуздан жулдузгъа учхалайбыз:
хатасыз кыйналгъан кюнледе
биз Аршны жарыгъын асыулайбыз.

КЪУЖМУ

Менден, кёкню жулдузларыча,
муратларым (сакъла, Аллах!),
тереклени чапракъларыча,
айырыладыла мудах.

Алгъынча, энтта тынгылайма
къужму къачны шыршырына,
алай... башха тюрюлю къарайма
кюзде жерни суратына.

Алгъынча, энтта шырылдайды
ингир ала алтын къужму;
ма энтта жүрекни алдайды
жерни юсюн жапхан булму.

Огинскийни полонезича,
мудахды къудретни бети,
алай Аршны жилтинлерича
аны бийикди ниети!

Жулдуз жомакъларым,
къайдасыз?

Къайдасыз, жаш умутларым?
Кимни кёллендирип алдайсыз,
таслыкъ алгъан къужмуларым?
Билгенме энди: кереклиди
жомакъ, таурух да жүрекке.
Кертиликден алдау игиди,
элте эсе игиликке!

АДАМЛЫКЪ

«Суулача болурма!» — дедим да,
тёшден энишге кѣапландым:
тюзле табакъа сюркелдим да,
гыйы ташлагъа абындым.

«Кѣушлача болурма!» — дедим да,
бийик таулагъа ёрледим:
андан да ары ёрледим да,
айгъа тёппеми жетдирдим.

«Кёллеча болурма!» — дедим да,
айны, жулдузну да жутдум.
«Кёлге ушадым!» — деп кюлдюм да,
кюнню нарында кѣурудум.

«Кийикча болурма!» — дедим да,
тауда, агъачда айландым;
алай уучудан элгендим да,
кийик терими ташладым...

Ма энди — адамча турама,
жашайма, ишлейме дайым.
«Сен кимсе?» — деп, алан, сурама,
Бийик Адамлыкъды атым.

ЖУРТУМА

«...Жолу эркинди булутну,
къайда суюсе да — алайда.
Болса эди амал журтну
алай сайларча дуньяда;
болса эди мадар — жерде
излеп турмаз эдим аны:
булутладан да бийикде
жашар эдим, сайлап айны...» —
Алай айтама мен, мудах
кюнлеримде ачый-жарсый,
къоншу парий кибик, палах
арбазыма кирсе, сынсый.
Алай а бошду ол.

Сени

къоймам,

сенсиз болмаз тѣзюм.

Сенсиз болмаз эди

мени

«Журтум» деген сыйлы сѣзюм.

ХАКЪ

Керти да, кѣп затны суюдјом жерде;
керти да, кѣп зат изледим,—
ахырзаман отну жүрегимде
мен туугъанлы да эследим.

Толуду жер тюрлю адамладан,
хар ким да бирча болалмаз:
башха адам къаннган шауданладан
мени киби́к адам къанмаз.

Да не ючюн излейме дуньяда
кесим киби́к телилени?
Къычыр къыргъа къысыр къаяладан,
сыла, жазыкъ, тереклени.

Майна алма терек. Юзгенди жел
аны багъыр чапракъларын:
къыйын сагъатынгда этер таукел,
уппа этсенг бутакъларын.

Къыйналма бош тиширыу алдаса,
сатса да бек суйген тенгинг:
терезенти къагъа, жауун жауса,
жапсарыллыкъды жүрегинг.

Адам къысха суймеклигин берсе,
«Сау бол!» — деп къой. Жарат аны.
Азны тапсанг да, «кѣпдю» дерсе сен,
излемесенг уллу затны.

Сууу, сууу! Назмучуну хакъы
фахмулугъуду. Кючлендир.
Сени жуйсханынг, гитче халкъынг,
ангыларыкъды бир кюн бир.

Жангыз да олду таянчынг жерде;
ол, алдатса да, алдамаз;
аны деменгили жүрегинде
чемерсизлик орун тапмаз.

Аны биле эсенг, уллу поэт,
нени излейсе пасладан? * —
Жаханимни отун жаннет нюр эт,
излемей хакъ адамладан.

---

* Пас — пасыкъ.

---

* ■ *

Жашау чархым эски жырын жырлайды,
кече да, кюн да талмай, танг узакълагъа
Бата баргъан кюнню кёзю къарайды,
ёртен кибик, наныкъ бетли булутлагъа.

Кюнню киши тыймаз: анга солуу да
болмаз булутланы мудах сыртларында.
Алайды къадарым: арыу, къоруу да
манга табылмайдыла ёр жолларымда.

КЕЧЕГИ СУРАТ

Жолла, айланч-буйланч ёрле, элле, суула.
Булутлагъа кьоннган айны багъыр тазы.
Артда, алда — таула, тегерекде — таула,
жаннган жулдузланы такъыйкъалыкъ ызы.

Эски жырла — желни эски макъамында.
Жукълайдыла юйле, жукълайдыла тарла.
Узакъды барлыгъым. Айны жарыгъында
жукълайдыла тёппеледе саргъыл къарла.

Жукъламайдыла бир да жел бла булутла,
жукъламайды кёкде да ай, жерге къарай.
Къайдадыла бурунгулу таулу журтла? —
Чылмас бла Шыкъыда жюрюйдю жел,
сарнай.

Чылмас бла Шыкъыгъа кёкден къарайды ай:
нени кёреди ол эски дуркъулада,
эртте унутулгъан обаланы санай
жарты оюлуннган таулу къабырлада?..

Кимге этгин алгъыш? Кимге бергин налат
Обур Тарда, жангыз жүрегинге базып?..
Жерде ёлюмсюзлю жангыз да бир сурат:
жаннган жулдузланы такъыйкъалыкъ ызы!

НАСЫП БЛА МАХТАУ

Насып? Ол дегенинг неди?
Кёремисе тауладан
туман таргъа энеди:
танг алада кетеди
кюн жарытхан тарладан...

Махтау? Ол дегенинг неди?
Боз тютюню ожакъны
бийик кёкге жетеди,
думп болады, кетеди.
Къайда тапхын аны?..

Насып, махтау.
Ала жокъда да тау
тауча турады:
тюбю — жашил ханслада,
башы уа агъарады
кёкню таза аласында!

БУЗ ТЕНГИЗ

Тенгизча, кёк — терен, чексиз;
бу кёк ушайды умутха!
Шош тынгылайды Буз Тенгиз
кёкде патруль самолётха...
Гаргантюа, сени къарнынг
жулдузлагъа жетген кюнде
суугъуч кибик болур сыртым,
жашай келсем Беш-тау Элде.
Ары дери уа мен — палах
дунья уруш ачханлагъа;
нартюх, будай берген тала —
жулдуз бетли адамлагъа!..
Ма, ал! Халал кефчиледен
береме бек уллу салам
санга, акъыл бийикледен
эсе бийик Омар Хайям...
Ма, сен а? Тынч сюрюулени
алгъышына намыс сен эт,
тюшлеринде дантеслени
элгендирген бийик поэт!..
О, Айдамар шауданында
сёзю батхан чынтты жырчы,
мор ёгюзню аркъасында
сарнайды ауананг ачы...

Поэзия, сен Жер эсенг,
къуллукъ эте туманында,
жашайма, акъ айыуча, мен
Буз Тенгизни жагъасында.

МУДАХЛЫКЪНЫ ТЕНГИЗИ

Жюрюйме мен терен жукъулада,
урама мен кызыл кѣнатланы жашил желге:
кѣзлерими гюлю букъулада
кюмюш чарсын бергенди замансыз ѳлгенлеге.

Замансызлай ѳлюп кетип, — кѣалай
жюзе болурсуз сиз терен, кѣара тенгизимде?
Турадыла, булутча учхалай,
кызыл Чыгыш бла мор Батыш сизни эсигизде.

Мудахлыкъны кѣара тенгизинде
жюзедиле эсгериуню кѣайгы кѣайыкълары:
кѣреме, аланы ичлеринде
сарнайдыла ийнаныуну эски жомакълары.

Кѣазауатда туудум да — дуньяда
ачы ачий, кѣргенме жумулгѣан кѣзюгюзню;
табалмайма тарых аулакѣлада
кырдык санлы, кырдык бетли татлы сѣзюгюзню.

Таугѣа-тюзге, эринмей, кѣарадым:
табалмадым атыгѣызны шахарлада, элде;
табалмай, кездеуюк бла марадым
заманланы жабалакѣда, чапракѣ тюшген кюзде.

Ёнюгюзню кѣанат тауушлары
бугѣадыла чапракѣлада, кѣумда, кѣарда, кѣлде.
Малгѣунланы кѣагѣыт багушлары
тунчукѣдурадыла сизни жарлы жерни кенглеринде.

Мудахлыкъны кѣарады тенгизи.
Батдырма, тѣнгиз, сен боранынгда кѣайыкъланы!
Багушланы аманды ийиси,
тунчукѣдурады ол бийик жырын батырланы.

Жашил желде — найракѣ * бла сызгѣыру!
Манга дунья макѣамланы берелле жулдузла.

---

* *Найракѣ* — музыка деген магѣанада.

Бирде уа, кьоймайын менде къарыу,
къара кёкден жауадыла башым тенгли бузла.

Мудахлыкъны къарады тенгизи,
жиляйма мен аны зыккыл къая жагъасында :
балны, отну, кюлню да ийиси
жаннет ийислерица болдула боранында.

Кеме ишлей, жиляйма жагъада.
Батылмагъыз, ийнаныуну эски жомакълары!
Жулдуз жауун жауады ахшамда.
Мудах эсгериуле — кечелени артмакълары.

---

* * *

Аны кёрюр ючюн кёкден жулдуз тюшеди,
жангыз да олду ёч энчилиги:
жюрегими дангыл къумларында ёседи
сюймекликни жангыз терекчиги.

Самум кюйдюргенде, боран ургъанында да,
седирелте жашил кёлекчигин,
ёседи ол чууакъ кюнде да, туманда да,
сюймекликни жангыз терекчиги.

Жерде жашай, кюле, кюе да айланабыз,
табалмайын сагъышланы чегин,
алай Санга къуруда ийнанабыз,
сюймекликни жангыз терекчиги!

* * *

Жангы айны орагъындан инчгеди
сени ол къап-къара эки къашынг;
алай а жүрегим эртте кюйгенди,
эртте да сууугъанды бу башым.
Кюйсюз жылларымы туманындамы
мен тас этдим исси сезимлени?
Айтама кесиме кесим: «Алдама
жулдуз нюрюн ма быллай кёзлени...»
Билеме мен: турлукъма мен, унутмай
бу кёзлени, толу эринлени;
таша умутланы кёлден къурутмай,
тюшде кёре турурма мен сени.
Алай а бил, мен энтта да къалсам да,
алгъын кюнлеримдеча, жангызлай,
не бир кюн бир башха насып тапсам да,
жашарма, атынгы жырда жырлай.
Жулдуз кечелени теренлигича
къарам бла къарасанг кёзлериме,
къууанч кюнлерими эркинлигича,
уллу асыу бересе кёлюме...
Мен билмейме, арты бламы кюйгенди
бу тар жүрек, суууп сылхыр башым? —
Жангы айны орагъындан инчгеди
сени ол къап-къара эки къашынг!

ГАЗЕЛЬ

Жангы айлай манга тууду сени атынг,
башхаланы унутдурду сени атынг.

Шашхан жүрегимде жангыз сени кѳоюп,
тынчлыгъымы кѳурутдурду сени атынг.

Кѳоркѳуулукъну кюртю бла юйюмю басып,
санларымы кѳурушдурду сени атынг.

Тансыгъымы алалмай тургъаным ючюн,
жерге-кѳкге урушдурду сени атынг.

Жаным сансыз эди неге да — жанымы
сансызлыгъын кѳурутдурду сени атынг.

Ийнан! Бир жан да жазыкъсынмасын манга!
Манга байракъ болуп, тууду сени атынг...

Билди Али: аны башын хайран этип,
жулдузларын терсге бурду сени атынг!

Жарсымайды бир жан, батса
кюнюнг мудах булутлада:
сатып эски тенгинг, атса
къарындашынг къыйынлыкъда...
Урадыла желле. Жаууп,
букъу къатыш жатады къар.
Жюрек жарсыларым буууп,
уллу дуньям болгъанды тар.
Кёлум чыкыгъанды жашаудан,
табалмайын сюйгеними:
къачама быллай къадардан,
къолгъа алып жүрегими.
Къачамамы? Угъай! Къалай
къутулайым, сенден къача?
Кёкде жангыз жулдузчукълай,
жашайма, жүрегим чанча.
Жашайма, дайым эсгере
сени — жылдан жылым кете,
сени тюшлеримде кёре,
тюнлеримде уа тас эте.
...Къайгъы бездирмей жанымы,
кёкню, жерни да жаратып
турурем, жаным, башымы
сени тобугъунга салып.
Турур эдим... алай къалай
тапхын орун жүрегингде?
Сенден эсе жууукъча, ай
окъун жарыйды бийикде.

* * *

Сени атынгы шыбырдай,
чыкыгъан эдим Гюрхожаннга;
кёкден а къарай эди ай,
къыйыкъ ышаргъанча манга...

Кече да жарый эди ай
мудах жукъуму кёгюнде,
сени атынгы шыбырдай,
ёле туруп мен тюшюмде.

Экибизни арабызда
эки уллу тенгиз болса да,—
кемем окъун батып кълса да,
кълаллыкълса сен сагълышымда.

Экибизни арабызда
эки къланлы уруш болса да,—
тёгерегим отда жанса да,
кълаллыкълса сен сагълышымда.

Экибизни арабызда
эки дунья кълажав турса да,
жерни башы тюрю болса да,
кълаллыкълса сен сагълышымда.

Экибизни арабызда
заманланы жели урса да,
оба сыным жибий турса да,
кълаллыкълса сен сагълышымда.

* * *

Жауады къар,
жабады къар
орамланы,
арбазланы.

Жаннган жулдузланы жилтинлери
жауадыла сени ариу къолларынга,
жомакъланы батылмазлыкъ Кюню кибик
терен къарамынга,
къара къашларынга,
ариу ёшюнюнге.

Сенсиз тюшлерими окъун жабадыла
жаннган жулдузланы жилтинлери!

Жангыз да менме дуньяда,
жулдузланы санай,
эрикмей жашагъан.

Жангыз да сенсе дуньяда,
булбул жүрегинги мени кёкрегимде къоюп,
мудах жомагъымы таша дорбунларын

жылытыучу.

ЗАМАНЛАНЫ БУУАКЪ БОЛГЪАН ТЕРЕГИНИ
САЛКЪЫНЫНДА САКЪЛАЙМА МЕН СЕНИ...

* * *

Эки кёзюнг, эки къашынг, ариуум,
ала ючюн шашды башым, ариуум!

Сууукъ болду эки къолунг, ариуум,
туман басды — къайда жолум, ариуум?

Ачы сёзню айтдым санга, ариуум:
ачый-ачый чыкъдым тангнга, ариуум.

Гюнях — манга, сууап — санга, ариуум,
жаханимни келтир манга, ариуум!

Кечермисе сёзлерими, ариуум,
уппа этсем кёзлеринги, ариуум?

Кечермисе, отда жансам, ариуум,
Межнун кибик къучакъласам, ариуум?!

УЗАКЪ АУЛАКЪ

Гюрхожан сонетле

Елюп кетсем, жулдуз болсун кѣабырдагъы сыным;
кюйген жулдузланы кѣре, кюе турду жаным.
Жулдузлагъа кѣарайма мен, мудахланып,
умутумда ары уча, жерден талып:
бийик Дунья салам ийди манга —
жашау анда ушай болур тангнга!
Таулу сауда — тауларымда
жулдуз жансын кѣабырымда:
жулдуз — мангылайымда,
солдатма кѣралымда;
жулдуз кибик —
эркишилик;
эрлик —
эслик.

Ючлю жоралау

1

Айып этермисе манга?
Жоралагъанма мен санга
назмучуну жарыкъ тюшюн,
бийик Журтум, тауларынгы
кѣарлы тѣппелери ючюн;
танг алада тарларынгы
чыкълы кѣгетлери ючюн;
ташынг, отунг да узакъда —
тюшде кѣалгъанлары ючюн;
жырынг, желинг да кѣулакъда
тохтамагъанлары ючюн;
таурухлада бла жырлада
атынг айтылгъаны ючюн —
Жерде, бурун заманлада,
Эллез да болгъанынг ючюн!

2

Къайгъы этермисе манга?
 Жоралагъанма мен санга
 назмучуну мудах тюшюн,
 жарлы анам, къыйынынгы
 хакъы къайытмазы ючюн;
 озгъан чархы палахынгы
 артха бурулмазы ючюн.
 О! Сен манга берген сютюн!
 Аны ичиргенинг ючюн;
 ожагъынгдан чыкъгъан тютюн
 татлы кёрюнгени ючюн;
 ол сен манга ахшам сайын
 этген намазларынг ючюн!
 Сен — чиммакъ акъ ёсген къайын,
 букъдур заманланы тюшюн!

3

Жумшакъ къарармыса манга?
 Жоралагъанма мен санга
 назмучуну рахын тюшюн,
 чынтты Сүймеклигим, сени
 жерде таныгъаным ючюн;
 таза жүрек бла сен мени
 уппа эталгъанынг ючюн;
 сени къачлы чачларынгы
 жауун шууулдауу ючюн;
 сени исси къолларынгы,
 тюшлеча, алдауу ючюн!

Сен кеч кечли келгеними —
 къыйын болгъандыла жолла!
 Чачын чынтты сүйгеними
 сыладыла ма бу къолла.
 Эринлеринг, уппа эте,
 бередице тазалыкъны;
 тюшлеримде сени кюте,
 кёрмем палах къыйынлыкъны!

Китапны намазы

«Махтау ючюн жазылмадым жерде,
ёнюм, жулдузланы кёрюп кёкде,
ёнюз болду булутлагъа, айгъа,
къашха башлы жангы туугъан тайгъа!

Желни ауазында жарсыу сезип,
жырлайма мен мудах тюшюгюзню;
жалгъан сёзден, даулашладан безип,
айтама мен керти сёзюгюзню;
азлыгъыбыз ючюн шашыулукъда
тилин унутханны къаргъайма мен;
таулу болуп, алан тарларында
тилин суйгенлени махтайма мен.
Айтама мен, Таулу Китап, сизге:
Аллах бизни бекден да бек беклер!
Гяуур къулта кирсе кёлюгюзге,
дунья сизни, къуртну кирик, теплер.
Къайгъы кирмез ючюн тюшюгюзге,
мен жазылдым кече аралада.

«Насып кирсин,— деп.— кенг юйюгюзге!» —
мен жазылгъанма танг алалада
туугъан элим эски Гюрхожанда...»

1-чи кесек

КЪЫЗЫЛ КЁРЮМДЮ

Тюшлеринг къалай эселе да,
жашауунг да алайды.

Нарт сёз

1

Башха жашаууму эсге алама мен мында:
кёгю — жууукъ, жери бийик жашаууму анда;
жулдузлары, бишген алмалагъа ушай,
жарыйдыла кёкде, эллериме къарай;
къаялары, булут башлыкъ къысып,
турадыла — деменгили, къысыр.
Анда, жауун этген чарсда,
элле — бурунгулу халда.
Сюеме тауланы —
жаныды дуньяны
бийик жерим...
Сабийлигим —
узакъ
аулакъ.

2

Алгъыш, тырман да этилди жютю ташларынга,
туйген да, туйюлген да этилдим жашларынга.
Къая айрысындан чыкыгъан айны кёрдюм —
къара кёзлю къызы, тюзден келип, суюдюм.
...Палах, бузла кибик, ургъан чакъда
жигитликни кёрдюм таулулада.
Палах келип бизге, сездим —
къара болду сабийлигим.
Къыйыр ташынгма мен —
кесинг билесе сен,
сенден къачар
болмаз мадар,
кюйюм —
юйюм!

Бетинг жашаууму кыйырындан чыкканында,
 кылай ариу кёрюндюле аны жарыгында
 терек чапракъланы мамыр жомакълары,
 жашлык умувланы да деу кыялары!
 Кылай салкын элле сабыр желле —
 кышда чагъа, жазда кибик, элле!
 Сабанчыла сабан сюре,
 итле окун халал юре,
 кыйналмадым жерде:
 Аллахымы кёкде
 сунуп турдум —
 дуньям болду,
 кысып
 насып!

Ийнанма махтаугъа, сен кесинги уллу суна:
 кюн чыгыуда, ийнан, узун болады ауана.
 Ийнан, поэт, шуехунгу айтханына,
 кюн ортада кесинг кибикди ауана.
 Чал поэтге да турма сукълана:
 узунду ингирде да ауана...
 Кюн чыгыуда батыш таба,
 кюн батыуда чыгыш таба
 барама мен, тала:
 алда — ауанала.
 Ёмюр туююш —
 адам юлюш.
 Жылла,
 жолла.

Шаркыны кёрюмдюсю кызылды. Мен терезеден
 къарайма: чыпчыкъла тереклеге терекледен
 уадыла. Ойнайды жел чапракълада.
 Киштик ауанала салкын орамлада
 шыртыс жюрюйдюле онгнга, солгъа.
 Сюрюу, букъу эте, чыкъды жолгъа.
 Кюнню сакълай жарыйды сырт,
 жукъламадым мен бюгюн чырт.
 Уян, ариу, уян!
 Сен жукъларгъа уял —
 чыгъады кюн —
 чагъады кюн
 санга,
 манга.

Манга да багъалыды, Ата Журтум, сени бетинг;
 мени да кёлюмдедиле дертинг бла ниетинг:
 Ата Журтум, таурухлада къалгъан Чылмас,
 тыпырынгда ташла этедиле намаз.
 Сенсиз — жангыз чапракъча бутакъда —
 ёксюз къалып, ёсгенме аулакъда.
 ...Сабийликни жели урду —
 эки кёзюм тузлу болду.
 Ма бюгюн да мында,
 орус аулакълада,
 мен — кюз чапракъ.
 Узакъ аулакъ —
 артда,
 алда.

Жерде къаргъа да къаз болмаз, амма да къыз болмаз.
 Сууукъ болгъан жүрек да, тынч къатларча, терк жанмаз.
 Жауун дангырдата дауурбасын жезде,
 сеземе бюгюн, къадарым — къара желде.
 Сенде, кече желим, къара желим, —
 ёлген суймекликни оба жери:
 барырма мен къабырына,
 жилий-сарнай азабына.
 Аны ючюн, баям,
 къарады тар дуньям.
 Ташлыды жол —
 мениди ол,
 узакъ
 аулакъ.

Жауунг нёгер болса: «Жукълама!» — де жүрегинге,
 душманынги къаршы сен чыртда этме кесинге.
 «Балта сапны да ийме!» — де къолларынга,
 душман кирген эсе сени арбазынга:
 кёзюнг кёзге къалауурлукъ болсун;
 жүрек акъылынгдан оноу сорсун —
 шо азмыдыла кюлгенле,
 тели акъыл чюйрегенле!
 Ийнанмасанг манга,
 не айтайым санга? —
 Оноу да жокъ,
 отоу да жокъ:
 узакъ
 аулакъ.

Суймекликге, юйюм жана тургъанча, къууулдум;
 аман къанап, сууукъ суугъа тюшгенча, сууудум.

Заман озду да, селейди ачы жарам.

...Ингир ала, шахар орамында бара,
 мен былтыр бир ариу къызны кёрдюм:
 аны ючюн жашла бла туююшдюм.

Жаным дертли отда кюйдю —
 къалай бла учунуу ёлдю?!

Жюрегимде жара —
 тютюн эте, къара.

Жюрек жара,
 къаны бара!

Къара
 жара!

10

«Аты — жууукъ, кеси — сууукъ!» — дедим сабийликде
 ата эгечиме, жалан аякъ жюрюй жерде.

Узакъ къалып анам, мен жиядым бауда —
 анасызлай болуп турдум анам сауда.

Сабийлигим кёрген палах кетмез —
 къартдан ёле турсам да, ол ёлмез:

Жашчыкъ жияйды туююнде
 жюрегими муюююнде;

рахын, зыккыл жашчыкъ,
 мудах, сарыбашчыкъ.

...Къара туюшлю,
 къара кёклю

узакъ
 аулакъ.

Къачда къачды тынчлыкъ. Айрылыу — похул черек,
 жагъасында жашил терек. Къарал къайыкъ керек,
 сары толкъунлада жюзерча мен... ары!
 Жюзермеми? Болгъанды кеч. Майна, арып,
 батады кюн къанлы булутлагъа.
 Къайгъы эте, къарайма алагъа:
 суймеклигим — къанлы булут.
 Унут, харип, аны, унут!
 Къаргъамай дуньяны,
 сакъла жулдузланы:
 жүрек солур,
 къоннукъ болур
 тынчлыкъ
 жарыкъ.

Къалгъанса сен агъач шуушууланы теренинде...
 Мында, эски жомагъымы къумлу кенглеринде,
 сенден къалгъан Умут къарайды кёклеге,
 бир шарайып да тапмайын ёпкелерге:
 сагъыш да жокъ менде, къайгъы да жокъ;
 жангыз да, шкок быргъысындача окъ,
 атынг — саугъа жүрегимде,—
 къалай ариуса тюшюмде!
 ...Ёлген суймеклигим
 жүрек эркинлигим
 болду жерде...
 Жулдуз кёкде —
 чууакъ
 аулакъ.

Сюймекликни, сезгенме, мен бишгинчиннге дери
 юзгенме, алманы чийлей юзген кибик. Эрип
 чыран бузла, Бахсан барады шууулдай...
 Къургъакъ болуп, суусуз турады бошунлай
 умутуму къобаныны орну,
 суусапсызлай къоюп жолоучуну.
 ...Умут кибик болду булут,
 булут кибик болду умут:
 суймекликни жолу —
 шинжиледен толу.
 Аузум — къургъакъ,
 жолум — узакъ:
 къабыл,
 абын!

Жылтыраучу жулдузуму урходугу тюшде
 туман басхан жомагъымы тамагъына
 туюшдю,
 турлукъча минг жылны жана кёкде,
 нюрю бла къандыра жахиллени жерде.
 Анычамы боллукъду къадарым?
 Билмем. Билирча жокъду мадарым.
 ...Озду, кетди сабийлигим:
 битеу дунья суймеклиги
 болгъанды жарыгъы,
 таза халаллыгъы.
 Озгъан жылла —
 юзюк къылла.
 Узакъ
 аулакъ.

Къара чалгъы бла ол чалады акъ булутланы —
 мудах кёрюмдюде кёреме ол ауананы:
 ол ауана — мени сакълап тургъан ажал.
 Къайда манга аны жолдан кыыстар амал?
 Мени алгъа элтген файтон — заман:
 шо къопмайын турсанг да, сен ийнан,
 мудах кёрюмдюге элтир:
 анда ажал элгендирир, —
 жашынг, ийнан, тыймаз,
 кызынг да баз болмаз.
 Алда — ёлюм:
 ахыр юйюм
 анда —
 алда!

Дайымлыкълы жанадыла жулдузчукъла Аршда,
 къарангыдан чыгъа да, батыла узакълада.
 Мингле бла закийле ёчюлдюле жерде,
 жанадыла, ёчюлмей, жулдузла кёкде.
 Ауур толады сабанда будай:
 адам жашайды, жүрегин алдай.
 Кюнде бишгенча алмала,
 умут этедиле жанла.
 ...Жашлыкъ — манга къоруу,
 анга уа не соруу?
 Тереземде,
 кёзлеримде —
 тюзле,
 кюзле.

Кече. Къара кече кирик, кыйынды саггышым.
 Къара кечем, тереземи кыагъады кыарггышынг.
 Угъай, угъай! Тереземи анга ачмам.
 Кирит салырма ичинден, юйге кыймам.
 Жауун бла жел тохтамай тышында,
 кыоркыуу дауур этеди кыанымда.
 Хау, жел тыйюлдо, бу — бйрю.
 Кыайсы палах келди бери?
 Кйк кюкюреу тыйюл!
 Сангырау болду юйюм:
 шибля чакъды,
 уучу чыкъды
 уугъа...
 Угъай!

Кетгенсе сен шахарынга. Кыалгъанма мен кесим.
 Кече, жашил кыарамынгы чыракъ этип, эсим
 барады тюшлени жумшакъ жолларында,
 эринлерим барыучулай омакъ санларында.
 Кесимме мен. Кесим. Сени ёнюнг —
 тансыггымы жарытыучу кюнюм.
 Кюню сары жауунлары —
 чачларынгы аггыулары;
 бетинг а чиммакъ акъ —
 жумшакъ кыарлы аулакъ.
 ..Жашилди тюз,
 болурму кюз
 кыургъакъ,
 чууакъ?

Сакълайма вокзалда. Кесим да билмейме — кимни?
 Келлик къартлыгъымымы? Огъесе сабийликни?
 Сакъларча къартлыкъны, заман да, кюч да жокъ.
 Сабийлигим а — окъ: чарлап чыкъды ол окъ
 къадарымы къауал быргъысындан,
 къысха сызгъырыуу къалды андан.
 Киши жерде, къабырлада
 сарнайды ол Азий сырда,
 къартлыгъ'а — аллымда.
 ...Сакълайма вокзалда —
 «кел-кел» къолла,
 узакъ жолла
 анда,
 алда.

Жашау кыйынды: «Наным!» — дерча, бир адам да
 жокъ.
 Алан халкъда — жангыз да бир къобуз. Алгъынча, сокъ!
 Къобуз аман болмаз, Заманды къобузчу:
 Заманды къобузну аман ойнатычу.
 ...Устазларым, кечерсиз сиз мени,
 кечгенча мен менден закийлени.
 «Иги этеме!» — деп, аман
 этсем, кечмез мени Заман.
 Юрсем санга, Заман,
 тюерсе сен аман:
 тюнде, тюнде
 кёкрегимде —
 жауун
 дауур.

Сюймекликсиз жашау манга кыйынды дуньяда;
 сюймекликни излей, бардым сууукъ туманлада
 сахарланы ёртенлери бла эллени
 отларына. Кёкде жулдуз жилтинлени
 кыйыз кёзлени жилтинлери сундум:
 «Сюемисиз?» — деп, аладан сордум,
 «Хау!» — дегенле да болдула.
 Сууукъ жаналла жулдузла:
 ма мен а — алагъа,
 ала уа дуньягъа
 кыарайбыз тап —
 алдап, махтап,
 кёкде,
 жерде.

Бир аулакъны кёргенме тюшюмде. Узакъ аулакъ.
 Тенгизлери, тауу да бар. Эркин, таза, омакъ.
 «Бу неди?» — деп, адамладан сордум, махтап.
 «Алан уя!» — деп, эшитдим ёхтем жууап.
 ...Комбайнала «гуу-гуу» эте жерде,
 айрыпланла учадыла кёкде;
 газетлери, журналлары —
 тилибизде чыгъа бары.
 ...Изле ёмюрледе! —
 Турады эсимде,
 айбат жашнай,
 бизни сакълай,
 узакъ
 аулакъ.

Алтын булут алтын жауун кѳуйса да дуньягѳа,
 асыу, тынчлыкѳ келмез саудюгерчи кѳызгѳанчлагѳа;
 зорлукѳчула зорлукѳларын тохтатмазла;
 мильон эрле бир кѳахмени кѳандырмазла...
 Кѳузгѳун кибиѳ жашагѳаннга — зауукѳ,
 урлап-тырнап ашагѳаннга — зауукѳ;
 ахшылагѳа — ачлыкѳ, жарсыу.
 Кѳайда, поэт, санга асыу?
 Дунья — кѳаугѳа бла дау;
 миллет миллет бла жау:
 мында — уруш,
 анда — уруш,—
 аман
 заман.

Ийнан, сѳуйюп, эурит* кѳызгѳа да ийнандым бирде:
 анга дери, андан сора да кѳрмедим жерде
 андача санлары, бети болгѳан кѳызны.
 Кѳзлеринде — чууакѳлыгѳы чууакѳ жазны;
 кѳобуз сокѳгѳанча, ауазы жырлай,
 кѳымылдауу да — тал бутакѳчыкѳлай;
 кирпичлери уа — дум кѳара...
 О сау болгѳан жара!
 Дыгѳыл этгенча, бош
 сен кичинесе шош:
 келип сойду,
 тоюп кѳойду.
 ...Жюрек
 тилек.

---

* Эурит — чѳюйют.

Жолсуз барасыз, жол нёгерлерим, жолла барда:
 сизни ауазыгъыз да ажашханды агъачда.
 Мен кёп кере айтдым, чыгъып аллыгъызгъа:
 «Халкъла жолу бла барайыкъ халкътыбызгъа!...»
 Къыйын болса да къайтыргъа — бери
 келликсиз сиз да, болушса тейри,
 Аман болса да, къыз ахшы,
 узакъ болса да, жол ахшы.
 Кесим жангыз мында
 сакълайма туманда
 къалгъанланы,
 ауазланы...
 Узакъ
 аулакъ.

Мен кёп тюрлю хапар айтдым къызыны къулагъына,
 битеу дунья кирир эди хапар аулагъына;
 алай мени суюгенлеге мени жаным
 болгъанды тар: ачыйды жүрегим, жанып.
 Ала излегенле — туююл элбер:
 ишле, ашат, энчи фатар да бер.
 Башхады жүрекде отум —
 бийиклеге тюртген чотум!
 ...Бичен салдым итге,
 иер салдым битге:
 о, бош къадар!
 Башха мадар
 къайда
 сайда?

— Олтурма, аякъларыңгы тута эсенг жалгъа!
 Жолунг узакъды. Кюн, майна, хазырды батаргъа...
 — Батса, батсын. Барырма кечеде, жырлай:
 умут терегимден тюшген алмады Ай;
 кюмюш жулдузчукъла — кетмем кери! —
 исси суймекликни жилтинлери!
 Эки бутум — эки къулум,
 къыйынмыды сизге жолум?
 Эй, кимсе, хайыуан!
 Арымайын айлан:
 артда, алда,
 солда, онгда —
 узакъ
 аулакъ.

Къаракъайын сютюн төкгенди шош арбазлагъа.
 Кел, жаным, къачайыкъ сууукъ, орман агъачлагъа;
 кел, жаным, къачайыкъ сансыз адамладан,
 жалгъан къадарладан, чайыр орамладан.
 Айтырма мен анда жомакъланы,
 бир жан эшитмеген таурухланы,
 бутларыңгда солуп башым,
 болуп къызым, болуп жашым.
 Арбазымда уа къар
 тогъуз айны жатар:
 къарар бизге,
 юйюбюзге
 бууакъ
 аулакъ.

Кимни хыйла терезеси жанады узакъда?..
 Биледи ол къахме: кесим жангызма аулакъда.
 Ачлыкъ бла суусаплыкъ жунчутдула мени,
 алай а мен анда жумшакъ төшеклени
 арасында къаллыкъма, алдансам:
 сууун ичип, ашын да ашасам,
 менсиз къаллыкъды бу аулакъ,
 ол терезе — уру, тутмакъ.
 Бу иш — мадар туююл,
 бу иш — къадар туююл:
 менсиз къалмаз,
 кюйсюз болмаз
 узакъ
 аулакъ.

Къайда болсам да мен, сюеме тюрк миллетлени:
 алан тилге тансыкъ болгъан заманымда мени
 жюрегиме асыу боладыла ала,—
 тилибизге ушаш тилни сезсем, таула
 арасында болгъанча, къууанып,
 тюркле бла сёлешеме, базынып.
 Андан окъун билеме мен:
 тилим, тутуругъумса сен.
 Жерде, сынсый сенсиз,
 жашаялмам тилсиз.
 Тансыкъма мен:
 жанымса сен,
 тилим,
 тиним!

Уллукуарын саудюгерчи Париж орамында
 барады... Нью-Йорк. Аны неон отларында
 чайкбайдыла хауле кызыла дуппушларын:
 ауузлары кюлгенликге, къарамларын
 бийлейди туманны сууукълугъу —
 да неди алагъа уллулугъу
 кёкге жетгенча сахарны?..
 Керек туююдю дуньяны
 айбатлыгъы манга:
 къарайма мен гангнга —
 шошлукъ, тынчлыкъ
 бла рахатлыкъ
 жерде,
 кёкде.

Бир зат да кёрмей, къармалдым ахшам къарангыда,
 бетинг жашаууму батышына ташайгъанда.
 Ёлген суюмекликни сыфатына ушай,
 жарсыууму жарытыргъа чыкды да ай,
 мен жырладым анга, жерден къарай,
 къолларымы кёкге узатханлай:
 ариу этсе да дуньяны,
 сууукъду жарыгъы айны.
 ...Къара, поэт, ышан! —
 Атады энтта танг.
 Озгъан кюнюнг —
 озгъан куююнг,
 омакъ
 жомакъ.

Эрикмедимми мен бу керексиз туююшледен?!.
 Махтау. Тырман. Азат болалмайма сезимледен.
 Кюз сыртланы жалкъаларыча — жаннганлай
 турады жүрегим, жаным къаралгъанлай.
 «Алгъыш этеме, жашау!» — деп, бирде
 къаргъыш эте, улуйма мен жерде.
 Мен бюгюн: «Насыплыма!» — деп
 айтмам кимге да, эсеплеп.
 Таза суюмеклигим
 фикир эркинлигим
 болду жерде:
 жүрегимде —
 узакъ
 аулакъ.

2-чи кесек

ТУМАН ЗАМАН

Свободы сеятель пустынный,
я рано вышел до звезды;
рукою чистой и безвинной
в поработанные бразды
бросал живительное семя,
но потерял я только время,
благие мысли и труды.

А. С. Пушкин

1

Кёресе, кёк кюкюресе — бууаз болады жер:
жауун жаууп, гюлле бла кёгетден толады жер.
Кёгюм кюкюреди, жауунларын къуйду;
жерим, чагъып, кёгетледен, гюлден толду.
Жыйылыгъыз, къарай байлыгъына,
бу жерими айбат тарларына!
Кюндюз кюнюм жарыр сизге,
кече уа ай тюшюгюзге
кирир, жарыкъ берип;
жашил желим, келип,
белляу этер —
жарсыу кетер
жерден,
сизден!

«Менлей болсун мени жауум!» — дегенме кесиме,
 сыйсыз, айып ишлеримде тууарча кесиле.
 Амал жокъда мадар да жокъ. Билдим аны.
 Унутсала да адамла харамлыкъны, —
 кесим унутмадым аны бирде:
 Аллах да кечмесин мени кёкде!
 Кесим да билмейин, ачы
 сёзню айтханма, ачытып:
 «кёлкъл» кёзден къамап,
 мен инжилдим аман.
 Тюнде, тюще,
 тауда, тюзде —
 тырман.
 Аман!

«Ашыгъышлы черек жетмез, — дегенбиз, — тенгизге».
 Алай а мен, этеклерим бла жел эте, ёрге
 ашыгъышлы барама узакъда отха:
 «Шибля урурму?» — дей, къарайма булутха.
 Урса — урсун. Жолда ёлген тамам,
 юйден эсе: алайды бу заман!..
 Терек жангы чакъгъанында,
 шибля урду. Терек къайда?
 Болсам окъун анлай,
 жерим ючюн жырлай
 жүрюйме мен —
 аны суйген,
 кюйген,
 кюлген!

Жаз башында жылы жауун жаугъан заманында
 мен кёлленеме жашаугъа: жауун макъамында
 сеземе энди ёсерик кырдыкланы,
 тереклени опракъ этген чапракъланы;
 алай а — бир кесек заман озса,
 Шхайты сырты гоккаладан толса,—
 эслейме боллукъну барын:
 терек атар чапракъларын;
 мууал боллукъ кырдык
 менден эсе жазыкъ.
 Кёлде тургъан —
 сары болгъан
 элле,
 желле.

Билгенме мен да, суюмегенле — кёп, суюген а — аз.
 Адамланы кёллеринде алтын чабакъ болмаз;
 болса — боладыла ала этген ишле:
 юйле, магъаданла, кийим, бичен тишле,
 туююш, уруш, алдау, будай сабан,
 сакъат жанла, ачла, къанлы туман,
 тенгиз кеме, жулдуз кеме,
 тюзле, таула, суула, тюрьме.
 ...Мен айландым жырлай,
 алтын чабакъ марай:
 сарнай-сарнай,
 къалдым къурлай.
 Жомакъ —
 омакъ!

Къалай ариуду жаз! Жерде, кёкде да кёрюне,
ушайды онсегизжыллыкъ къызны кёзлерине;
алай а жаз да, онсегизжыллыкъ къызлай,
жарты телиди, къыз кыялына ушай.

...Кёксюл тереземи кенгнге керип,
тёзерме — не этгин? — кюзге дери:

аны сакълай, терезеден,
сагъыш эте, къарарма мен.

Мени кёзлеримде —
сурат кибик, кюзде
тюшген чапракъ,
жалан бутакъ,
жауун
дауур.

Телиди кюн да: ишине кюлеме мен аны.
Шо не ючюн къууандырады бирча хар жанны?
Ма ол, айырмай игини бла аманны,
къарангыны чачып, къуяды жарыкъны;
ол бирча жылытады хар жанны:
сылхырланы бла акъылманланы,
кёгюрчюнню бла жилянны,
сюлесинни бла къоянны.
Сабанчыгъа да — ол!
Хатачыгъа да — ол!
Аны билген,
аны суйген —
кюнлей,
менлей.

Жашау ёлюмсюзлюк эсе, урлайма мен андан
 озгъан такъыйкъамы: «Тас болмасын,— деп,—
 дуньядан...»

Жырлайдыла такъыйкъамы чапракълары;
 сарнайдыла кюзде жалан бутакълары;
 ёлтген суймекликни къабырына
 элтген сагъыш барады, абына;
 жауадыла къалын къарла:
 къарда — Беш-тау элим, тарла.
 Ёрлейме къаягъа,
 ма олду — такъыйкъа.
 Такъыйкъала —
 озгъан жылла,
 ала —
 жырла.

Сабийликде кёрген ариулукъну да дуньяда
 жылдан жылгъа биз тас эте барабыз жоллада.
 Бизге туююлдюле ёсе келген къызла,
 бизден жигердиле ала суйген жашла.
 Да не? Бизден кючлюча бутлары,
 бизден уллудула умутлары;
 башха тюрлюча халлары,
 башхадыла жулдузлары,
 жайда жауунлары,
 къышда уа къарлары:
 жангы жашла,
 жангы къызла —
 жолда,
 алда.

Кишнейди акъ ажир жайлыкъланы теренинде,
 тёппелени титирете кийик кёзлеринде:
 сакълайды батырны ол чиммакъ акъ ажир —
 аны бийик ёню кимни элгендирир?!.
 Элгенникле жата къабырлада,
 минмезликле төрседиле сыйда.
 ...Жарлы поэт, кычырма бош!
 Ажирча болма, бол да шош:
 дунья (кефлик алдай!),
 ауазынгы къаргъай,
 жашайды бош,
 бол сен да шош:
 дунья —
 къая.

Жолум букъу болуп тюшлерими тюшлеринде,
 мууал болгъан гюлле жияйдыла кёзлеримде;
 кёкрегимде, Гюрхожанны жели кибик,
 къанлы согъушлада сарнайды суюмеклик.
 Сагъышымы букъу жолларында
 келлик кюнюм бугъупду туманда;
 алай, неге да къууана,
 алгъа барама, абына.
 Алда уа — кёк туман.
 Анда уа не? Заман.
 Рахын къартлыкъ,
 арымакълыкъ,
 къабыр...
 Сабыр.

12

Билгич сёзле айта билгенме мен да дуньяда:
къудрет бла танышдым, Аллах манга

болушханда, —

мени айтханыма тюшюндюле суула,
къаячылы къанатлыла бла сакъ буула.
Тюшюнмеген — жангыз да адамла,
санграу болгъанча болдула ала;
мудахдыла эки кёзюм —
унутулду тейри сёзюм.
Тейри сёзле айта
тургъан заман къайда?
Къабылдыла,
атылдыла
кезли
сёзле.

13

Тап этмесенг да, таукеллик эте, этесе сен
этген ишлеринги: алай болгъанды суу тирмен,
адам токну билгинчин жер табийгъатда...
Сен — чал солдат, мен жаш къаугъар

къазауатда:

сенден таукел ишни сакълайма мен —
болмазем мен да, болмасанг ма сен.
Махтамай туначны ишин,
жаш болмайды жигер киши!
Махтайма мен сени,
сен махтагъан жерни
къарын, желин,
тауун, элин,
ташын,
ашын!

Адам, кёрлюклерин кёргюнчюн, кёр кёрмез. Билдим.
 Ёлген шуёхуму къабырына кесим келдим.
 Сордум: «Манга да айт, кёрде нени кёрдюнг?..»
 Айтды: «Бата баргъан кюннге къарай, ёлдюм...»
 ...Бата турады кюн. Дагъы сордум:
 «Къайсы ишни сен этмейин къойдунг?..»
 «Сен, кеф болуп, чалманымы буздунг», —
 деди ёлген тенгим манга...
 Жумшакъ тие мермер сыннга
 эрттен кюнню нюрю,
 ханслы эди кёрю.
 Сеземе мен:
 сени ёлген
 кюнюнг —
 ёньюм.

О Прометей, сен кёп палах кёргенсе дуньяда:
 бауурунгу къара къуш ашагъанды къаяда.
 ...Мени къара къушум, ол жут къушум — эсим;
 манга къушун ийген къурчкёл тейрим — кесим.
 Къара къушум келген заманлада,
 азап сынай, жатама къаяда:
 къара жиннге ушайды ол,
 баууруму ашайды ол!
 Бир кюн да жокъ манга,
 не этейим анга?!
 Не этейим?..
 Прометейим —
 кесим,
 эсим!

Кёреме, кюн жарыгында да — жер ауанала;
 кёреме, ай жарыгында да — жер ауанала;
 кёзлерими ктыссам да — жер ауанала;
 кёзлерими ачсам да — жер ауанала;
 оноучула да — жер ауанала,
 жолоучула да — жер ауанала.
 Къачама, акъылдан шашып,
 ауаналы болуп башым!
 Ауанала — жерде,
 ауанала — кёкде:
 кюндюз, кече,
 ашай-иче,
 тюнде,
 тюшде.

Бир тамчысын да къоймай, мен къуярма
 кёзде болгъан жарыкълыкъны: ушайма булутха.
 Андан сора, бийик жулдузлагъа къарай,
 сейирсинирме мен: алай ариуду ай!
 Толурма мен чыпчыкъ чюююлдеуден,
 ай жыйысын таудан ургъан желден:
 кире, чыгъа турсун жарыкъ —
 ма олду жүрекге байлыкъ!
 Булутлада жукълай,
 къалай ариуду ай!
 Макъам. Къобуз.
 Кюмюш жулдуз
 жанды
 жанда.

Жашчыкъ окъун биледи: ол — ёсер, уллу болур,
 скойгенини солууундан солуу алып, солур;
 аны ючюн къартха къарайды бийикден:
 «Къартлыкъ манга келмез!» — дегенча кёлюнден.
 ...Жарсыйма, ол да, жаш муратларын
 чачар да, унутур жомакъларын.
 Алай эдим сабийликде:
 ма бюгюн а кёкрегимде
 тохтамайды жауун,
 салгъан кирик дауун;
 тюнде, тюшде
 кёкрегимде —
 жауун
 дауур.

Отдан кийген кёлегими башхалагъа къойдум,
 унутмазлыкъ дертлерими да бюгюн унутдум.
 Жаз башында, зурнук ючгюллени санай,
 алтын тюрслю булутлада жюзеди ай;
 аны жарыгъында жукълайды жол —
 тырман этгенча кёрюнеди ол.
 Шошлукъ. Жангыз да суу таууш.
 Солуйду мен аугъан аууш.
 Солуйма, бек арып,—
 мен энди чыгъарыкъ
 таугъа къарай,
 жарыйды ай.
 ...Алгъа —
 таугъа!

Манга дери атханча дуњьягъа — атады танг.
 Кимге керекди сагъышынг? Игиди, жукъласанг.
 Тангнга ушайды сагъышынг — чамланыусуз;
 аныча ол — ариу, аныча — къарыусуз.
 Мен: «Хау!» — дерик асыу да жокъ жерде;
 мен тѣзмезлик ачыу да жокъ жерде.
 Ышаннгылы къарай тангнга,
 жырлайма, жаным, мен санга.
 Жолла. Журтла. Жырла.
 Тауусулмаз жылла.
 ...Эте тютюн,
 чыгъады кюн
 санга,
 манга.

Сакъла мени, Аллах, ётюрюкчю шуёхладан:
 фикирими сакъла ала айтхан хапарладан;
 сакъла мени, Аллах, ариу къахмеледен:
 ууу болгъан, боялыннган эринледен.
 Ётюрюкчю шуёхлагъа кюйдюм;
 къахмелени да, не этгин, сюйдюм:
 аман шуёх — къаугъа, тырман,
 къахме суюмеклиги — аман.
 Билгенме аланы:
 аман шуёхланы,
 къахмелени.
 Эринлени
 къууун,
 ууун.

Тюшле — келечиле: тюшюнг иги эсе — иги..
 Кече сайын тереземден кёреме кечеги
 жарыкъ жулдузланы алтын ташчыкъларын,
 къаракъайынланы чакъгъан бутакъларын;
 тюшлеримде уа — танг атады, кюн
 чыгъады... Ожакъдан чыкъгъан тютюн,
 кёксюлкъанат мёлек кибик.
 кёкге учады: эркинлик
 бийлейди дуньяны —
 элни, къаяланы,
 тереклени,
 чегетлени,
 тауну,
 сууну.

Шыйых туюлме: аманлыкъ этип ахшылыкъгъа,
 даражалы муратларым этедиле къаугъа.
 Да не этгин! Жалан адам кийим излер;
 ачлай жатхан жукъусунда шишлик тишлер.
 Махтау къанатлары болгъанлагъа
 къарай, сукъланмагъанма алагъа.
 Оспарлагъа хакъсызды жол.
 Махтау а неди? Бошду ол!
 Жангызды бир хакъым —
 ангыласа халкъым;
 махтау а — бош,
 сылтауча бош.
 ...Узакъ
 аулакъ.

Кёгюрчюнле учадыла кёкде. Кёгюрчюнле.
 Ашхам тауушланы чайкъайдыла шахар юйле.
 Батыш къанлыды, кеч сагъышларым кибики.
 Кетер кетди, келалмазда къалды келлик;
 алай а ол да келирге болур —
 менича болмай, Заманын сорур.
 Келсенг, къаргъама дуньяны,
 уллулукъну пелиуаны!
 Насыпсызны кёрсенг,
 менича болмай, сен
 болуш анга,
 сыйлы тангнга
 насып
 къысып!

Эллез тарыхыбыз, къайда бугъады бачама?
 Къойла кибики, жууашбыз. Тотду къынында
 къама.
 Туначланы элтген жолла — туманлада:
 кимле эшитирле узакъ жулдузлада
 туякъ чарлауланы, кишнеулени?
 Къайда шахарланы бла эллени
 жукъуларын бузарча дау?
 Къоркъакълыкъгъа болмаз сылтау —
 уяныгъыз! Жерде
 жанасыз ёртенде.
 Къама, сюнгу
 болсун жютю!
 Дертим —
 бетим!

«Къууукъ кибикди бу дунья, тюшге ушайды!» — де,
ёлеме деп къркъмазса, ажалынг келгенинде.

Манга къайда санга оноу этер мадар?

Сен излеген — быстыр, юч отоулу фатар.

Манга уа не? Асыуду, кюн чыкъса.

Жетер — ётмек бла кружка сют болса.

Мирзеуме мен, дунья — тирмен:

аны ючюн айтама мен —

сени ууунг — менде,

мени унум — сенде;

ёлеме мен,

ма сен а, сен,—

жаша,

аша!

Неге излейсиз жарыкъны, жахил жашагъанла,
керти сёзю, хыйла жаншап, харам ашагъанла?

Аманлыкъны суйген къркъады жарыкъдан,
къркъады хыйлачы да тюз акъыллыдан.

Билебиз биз да сиз билгенлени:

къара, ол нюр алгъан тёппелени

омакълыгъы ариуду бек!

Къудрет барда уа, биз ёлмек.

Бизге жарсыу къайда,

батыш, чыгъыш барда?

Тюнде, тюшде

жюрегимде —

алгъыш

сагъыш.

Къанлы къадарымы ажашдыргъан жолларында
 жазыкъ ауаз сынсыйды дуньяны туманында.
 Кимни излейди ол? Нени излейди ол?
 Ол — Аллахсыз, кёксюз. Кимни бийлейди ол?
 Ашдан бла билимден да болмай токъ,
 Ибилиси да, мёлеги да жокъ,
 барады дуньяда жолсуз:
 къолу болса да, ол — къолсуз;
 эки кёзю — ачыкъ,
 къарангыны чачып,
 нени билир,
 кимни кёрюр?
 Туман
 заман.

Къууанч кюнлерими рахат барыуунда да мен
 бушуу этгенем, ишинги кёрюп, Ёлюу тирмен.
 Бушуу кюнлерими ачыуунда да мен
 алгъыш этген эдим санга, Жашау тирмен.
 Къыйынды адамгъа ёлюм деген —
 жарсыу береди саулагъа ёлген.
 ...Къабырладан къайытханда,
 мени мудах къарамымда
 учалмайды булут,
 жарымайды умут.
 Къабырлада —
 ёлюм. Алда —
 жашау,
 ашау.

Жерде анга жетмез манга жетген къара къаргъыш —
 ёксюз болмаз, менича, дуньяда жүрек сагъыш:
 чапракъ шуушуулагъа тынглай ингирледе,
 зауукъ этеди сагъышым жүрегимде.
 Тели сагъыш, къарын талау санга,
 ийнанмайса ата тургъан тангга:
 сенде сүймекликни къаны —
 булбул жырны жаухар жаны.
 Эрикмедим да мен,
 сен эрикдинг менден.
 Сагъыш — черек,
 адам — терек:
 акъдынг,
 къалдым.

Жашаууму эсле, жангыз да бир мудахлыкъны
 эслейме мен: къайда къойдум жүрек
 жарыкълыкъны?
 Да ким билсин? Кесим да билмейме аны.
 Излемейди жүрек къанлы къазауатны.
 Кимге керекди биз кёрген палах?
 Сакъла халкъны палахладан, Аллах!
 Уруш къаугъа, энчи къаугъа
 къайда да кёпдю адамгъа:
 кюн ётмейди къансыз —
 даусуз бла къайгъысыз.
 Къадар ишин
 билмез киши.
 Энчи
 элчи.

Насып болгъанмыды сизге? Ишсиз телилени
 бош умутуду ол. Рахын кысама кёзлени.
 Жаншакъ кёуллукъчула, кьоркыакъ гудучула,
 осал тамарчыла, аман назмучула,
 алдайсыз сиз адам сюрюулени,
 жегесиз сиз тилсиз ёгюзлени.
 Айтама сиз сокъурлагъа:
 «Итим сийсин малгъунлагъа!..»
 Насыпды соймеклик,
 насыпды эркинлик:
 соймекликни,
 эркинликни
 излей
 ишле!

Унутулса да кёбюсю эски бушуулану,
 унутмайма бирин да мен кысха зауукъланы.
 Ансыз болмаз эди жашау — тырнакъча бир...
 Аманлыкъны этген — аман бла кыан кекир!
 Кёууанч аздан, кыайгъы-бушуу кёпден
 талгъанма мен да бу сыйлы жерден.
 Шо бир хайыр да жокъ манга,
 чулгъанмасам бу туманнга!
 Уруш тютюнледе,
 жаннган ёзенледе
 кёмюлдюле
 кёрюмдюле:
 туман
 заман.

3-чю кесек

КЪАНКЪАЗ АУАЗ

— Бёрюле аз болсала, итле багъасыз
боладыла. Аз айтсам да, кёп ангыла, жашым...

Салимгерий Байзулла,

126 жылында ёлген гюрхожанчы
къарт киши.

1

Бёрюбасла, мен энди къоркъмайма сизден: мени
буугъунчун сиз, бууарма мен да кёплени.

Залимди къарыуум, аныча — ачыуум:

битеу дарманладан кючлюдю тиш ууум!

Майна турады танг ата бизге —

къасхыр болгъанма боз бёрюлеге!

Иги къарачыгъыз бери,

уллу, къарлача, акъ бёрю

чыгъады ит уугъа,

намаз этип айгъа!..

Бёрю жыйын —

жолу кыйын:

тишле,

итле.

2

Мен кѣп жерни кѣргенме дуньяда. Сенича — жокъ.
 Жеримсе. Гюрхожан желни сыбызгъысы бла сокъ!
 Сѣзде тизерме мен аны макъамында —
 ол сѣзлени айланч-буйланч жолларында
 уучуларынг уугъа атланырла;
 дарий кырдыкларынг чулгъанырла
 тауну жашил сыртларына;
 кече къойчу отларына
 жулдуз жыйын батар,
 ызы бла танг атар.
 Къошха къарай,
 жарыйды ай
 суугъа,
 таугъа.

3

Туугъан жерим, тансыкъ болуп, кирдим тарларынга.
 Къарайма мен, намыс кибик, таза къарларынга
 сени кѣкге жетген бийик тауларынга,
 ай жарыгъы жукълай габу ташларынга.
 Къарайма мен тѣгерекге, жырлай:
 Бахсан шуу-шуу этеди, ангылай;
 аны ёню — жүрегимде,
 желни ёнюча кѣлюмде;
 уча жерден жерге,
 ушайма мен желге.
 Жукълайды эл,
 урады жел.
 Терек.
 Черек.

«Къыйынды къадарым!» — деп, мен грайтымча
окъумам:

эшеклени арасында эшекча жашамам.
Сёзюм да бир кюн юзюлген къая болур —
халкъгъа хыйла ишлеригиз зая болур!
Сизле — къанын ичген къуртла кибик.
Алай а барды эркинлик, эрлик:
халкъны сюрюу этмезсиз сиз,
аны къанын ичмезсиз сиз!
...Уллу, сыйлы Аллах,
ий алагъа палах!
Алгъынча, халкъ
берликти «хакъ».
Заман,
уян!

Итлесиз! Жокъду ишигиз мени къадарымдан.
Болур байрам бизге да бир кюн бир: ахырзаман
кюнле келликтиле сизге, хауле жыйын,
сынсый, къуйрукъ булгъарсыз хар буржу сайын.
Угъай! Сизнича, мен сылыкъ болмам!
Факърачыны сомун да сыйырмам.
...Жукълагъанла уянырла;
жилягъанла къууанырла;
келир бизге да кюн,
чыгъар бизге да кюн —
халкъым солур.
Жумшакъ болур
тарны
къарны!

Хар кюн сайын, къачалмайын, къачама кесимден,
 тынчлыкъ излемей тынчлыкъсыз ургъан жүрегимден.
 Тюшде окъун къозгъайдыла эсгериуле,
 артда — кече, алда — къанлы кёрюмдюле.
 Нени излейме мен жерде? Нени?..
 Чапракъ жауун жабады кёллени.
 Кюзде желле къадалсала,
 болама мен къарасалам;
 эрттен, ингир сайын
 болама акъ къайын.
 Этдим намаз:
 ачлай къалмаз
 тарны
 кърны!

Мени сабий таукелликлерими бирден чачып,
 Къазман тауну кърары кирик боллукъмуду чачым?
 Къайдады суймеклик? Къайдады эркинлик?
 Эки кёзюм жанады, сырпынла кирик:
 озгъан кюнюм аманды — не этгин? —
 келлик кюнюм туманды — не этгин?
 Да не ючюн боллукъма акъ,
 кыышда болгъанча кенг аулакъ?
 ...Оракъча ай кёкден,
 булут тёшегинден
 кърарай, сорду:
 «Къалай болдунг
 бууаз
 ауаз?..»

Кесим жангыз, жарлы отоуумда чагъыр иче,
 къаялагъа къоннган Айгъа къарайма мен кече.
 Къайсы къаяланы арасына, Айлай,
 букъгъанды Сюймеклик, мени унутханлай?
 Айгъа ушаш сюймекликни жерде
 табалмадым мен къыз жүрекледі:
 кече — умут жарытханлай,
 кюндюз а — къап-къарангылай
 барадыла жылла.
 Къурудула къолла
 башха къолсуз.
 Болду онгсуз
 бууаз
 ауаз.

Мен энтта юйюмдеме. Гюрхожан. Ингир. Шошлукъ.
 Алгъынчаса. Артда да былай болурса сен турлукъ.
 Похул ыркы болуп, келеди, гурулдай,
 Гюрхожанны суу. Кёкде, алгъынча, Ай.
 Мен бюгюн унутдум, эслей Айны,
 жүрегимде эски жараланы.
 Тёгерекде — къоншу юйле:
 къоншу жырла, къоншу кюйле.
 Алгъынча, жангызлай
 солуйма мен. Жырла —
 жүрегимде;
 тюшлеримде —
 жай,
 ай.

Ангыламайма пасыкъ кѳууанчлыкѳны адамлада.
 Бу не кѳууанчды, не, дунѳя жаннган заманлада?
 Кѳойчу таякъ бла кѳойларын сюрген кибик,
 сюреди бу жашау сизни. Кѳайда эрлик?
 Миллетлени арасында, Малкѳар,
 сен кимсе? Шо кѳоншунг окѳун алдар.
 Кѳарачы бир тѳгерекге:
 бѳрю шуѳх болду итге;
 тауукѳ да — тюлкюге.
 Кѳѳл сал игилеге:
 тилинг да бар,
 дининг да бар.
 Сен — чѳп,
 бол кѳп!

Болурма мараучу шимал кѳралны орманында,
 анда айѳу жукѳлайды кѳарангы куркасында;
 айѳу бала, тюклю табанчыгѳын жалай,
 жукѳлайды жанында... Кѳѳде жюзеди ай.
 Рахат жукѳуларын хыны бѳлмем;
 алай, кѳайтып, санга айтырма мен
 айѳуланѳ жомакѳларын,
 шимал кѳѳню жулдузларын
 сауѳа этип санга:
 алай ѳте, тангнга
 чыгѳарбыз биз.
 Терезебиз —
 кѳанкѳаз
 ауаз.

Китапладан окъумадым бу нарт таурухланы,
 ана сютю бла сингедим эски заманланы.
 Неге да алышмам сени, назму диним,
 таулуланы тилиди бу ариу тилим!
 Сезген эдим хауле жолларымда:
 мен излеген насып — тарларынгда.
 Бушууунгда жарсый санга,
 палахынгда ачий санга,
 къууанчларынг, тоюнг —
 манга да чам, оюн.
 Бушуу кюнде
 жүрегимде —
 къара
 жаранг.

Чыгъады кюн шаркъдан, батады сора батышха;
 аны сакълай, къарайбыз биз дагъыда чыгъышха.
 Къууанч келеди бюгюн, тамбла уа — къайда?
 Ёлюм — босагъада, умут а — тау башда.
 Неле турабыз, айтчы, биз жаншай,
 къабыр къуртлача, дуньяда жашай?
 Умутмуду?.. Залимлеге
 умут, акъыл да шо неге?
 Дуньям болду мудах:
 сеземиди Аллах
 къаргъышымы,
 сагъышымы
 тютюн
 ёнюн?

Гокка хансчыкъладан толгъанды жап-жашил аулакъ,
 чегетледе къаракъайын чагъады, сютча, акъ;
 чыкъда отлайдыла ийнек бла улакъла;
 къая, сурат кибик, турады узакъда;
 кёксюл чарсда, таурух кибик болуп,
 сыртда жатады къой сюрюу, солуп...
 Кёкде, жерде да — мамырлыкъ.
 жүрегимде да — сабырлыкъ.
 Умут, къайгъы да жокъ,
 къарным да бюгюн токъ:
 тюшлеримде,
 ишлеримде —
 бууаз
 ауаз.

Кимге къайгъы эте болур бу кюз жулдуз кёкде?
 Жолоучунуму сен кёргенсе къарангы тюзде?
 Къыйынмыды санга, арып баргъан адам?
 Болдуму мужуранг жолну жазгъан къалам?
 Кёп къалмайды. Жарыкъ тангынг атар.
 Уллу кёллю туююлсе сен, ашыкъмай бар.
 Къалса да толмай муратынг,
 «мухажирчи» болуп атынг,
 кесинг кибиклени,
 узакъ тёлюлени
 кёллендирир,
 алгъа элтир
 бууаз
 ауаз.

Жанлы ауаз, жарлы ауаз, жыйгъанса кесинге
 дунья палахланы барын; жабаса юсюнге
 къара жууургъанын жауун кечелени;
 тунчукъдураса, жарлы, кенг ёзенлени!
 Жумшакъ жастыкъларынг да — дупшурла,
 эмчек аналарынг да — обурла,
 болуш да жокъ жерде санга,
 Аллах да жокъ кёкде санга.
 Къарангыны тешип,
 бараса сен эрши,
 жанлы ауаз,
 ажал ауаз,
 къанкъаз
 ауаз!

Кёкрегимде жашил кюнюм жанады батыусуз;
 жанады ол тюнде, тюше да, Кюнча, алдаусуз.
 Кёкрегими дуньясыны тарларында,
 аны кёкге жетген бийик тауларында
 жашайды тау халкъым, алан халкъым;
 кёкрегимде кюнюм — анга хактым.
 Мудакъ жырлай эсем жерде,
 халкъым жилий болур менде.
 Кюлген заманымда
 къууанч болур халкъда.
 Кёкрегимде —
 узакъ элде
 кьойчу
 отчукъ.

Булут кезден тейри жарыкъ агъады дуньягъа :
 аны къызыл сууу саркъады деу къаялагъа.
 Тейри жарыкъ къарайды къар тѣппеледен;
 къарайды ол манга къызыны кѣзлеринден.
 Тейри жарыкъ — узакъ терезеде;
 ойнайды ол терек тѣппесинде.
 ...Экиндиге чѣкдю анам:
 тейри жарыкъ — ана къарам.
 Гюрхожанны сууу
 саркъады асыулу.
 Кечге къалдыкъ:
 тейри жарыкъ —
 кѣкде,
 жерде.

Болду, харип, болду! Шайтан кирик, жарлыса сен.
 Солуу да жокъ, насып да жокъ. Жулдузланы кѣрсенг,
 тюкюрлюгюнг келеди алагъа... Ёлдюнг...
 Бу тар жерде кѣрлюк затларынгы кѣрдюнг:
 кѣкде мѣлеклеге да алдандынг,
 жерде суймекликге да абындынг.
 Шо жер да бирди, бирча кѣк;
 харипсе сен, сенича — кѣп.
 Алданма кишиге —
 ариу бла эршиге.
 Дунья — къая,
 хар зат — зая.
 Къанкъаз
 ауаз.

Махтау излемедим жерде, жилямадым анга;
 байлыкъ да бош, аны къояма мен хайыуаннга.
 Чынтты эркинликни излейме дуньяда,
 алай а тапмайма аны табийгъатда.
 Жерни тешип, кирдим къара жерге,—
 бир зат да тапмайын, чыкъдым ёрге.
 Менден сора келлик поэт,
 анга башха жолла бла кет:
 сакълайды эркинлик,
 Исса къумда кибик —
 арып, ачып,
 аман азып.
 Бууаз
 ауаз.

Сагъыш этеме мен къадарынга, сыйлы элим:
 сарнай болур, алгъынча, кюзледе кийик желинг;
 тура болур анга, алгъынча, тынгылай
 кече сайын анам, сёзсюз жырын жырлай.
 Ма мен да ол желни сарнауунда
 бек кёп назму тиздим отоуумда;
 тенглериме чагъыр салдым:
 ичип, ала бла жырладым.
 Солуй эски юйде
 жылы кечеледе,
 кёзлеримде,
 тюшлеримде —
 желле,
 элле.

Бурунгулу айтхан сёзню ма биз да сынадыкъ:
 «Окъугъанны кёлю базыкъ, окъумагъан — жазыкъ».
 «Окъумагъан — сокъур!» — дегенди ачыудан
 таулу, кёчгюн болуп туугъан тауларындан.
 Мен кёп жылны окъуйма дуньяда —
 таулу элде, орус шахарлада:
 газет, китап, илму, басма,
 сизни бла терсине басмам.
 Билимди — юйретген,
 къарангыда элтген:
 аны билсенг,
 болурса сен
 базыкъ
 къазыкъ.

Мени сартын, эртте жатама мен, къобама кеч.
 Тюшюм ючюн, гитче халкъым, эринчекни сен кеч:
 кёреме тюшюмде — уллу миллет болуп
 тураса сен, къара палахладан солуп.
 Сени тауларында, тюзлерингде
 ёседи ётмегинг терекледе.
 Кеч, кеч! Кюлеме мен аман:
 къайдан бизге аллай заман?!
 Назмучуну тюшю —
 сабий эмген ёшюн:
 жукълайма мен,
 жокълайса сен.
 Дунья —
 къая.

Тас болдула нёгерлерим... Ары-бери чачды
 заман бизни: бири къатын алды, бирси къачды,
 къыйынлыкъгъа тёзалмай, къуллаукъчу столгъа;
 ючюнчюсю аракъыны алды къолгъа...
 Юсюм аман, къарным туююдю токъ;
 назмуладан чыкъгъан хайыр да жокъ;
 къоншум, манга беиш эте,
 къол бермейди, жолда кете.
 Алай окъун болсун,
 харакетден толсун:
 ёлгенди ол;
 манга уа жол —
 таугъа,
 алгъа!

Ахыратда тонгуз кютсюн тонгуз кютген жерде;
 тонгузчуну сакъламайды жарлы анам юйде!
 Эки кёюм: бири — манга, бири — санга,
 къача эсенг къарангыдан жарыкъ тангига.
 Бош кюлмедим кюнню хурметине —
 кимге да бирча, бир адетине:
 анга, мынга да — жарыгъы,
 жылыдыгъы, тазалыгъы.
 Назмучугъа да — ол,
 тонгузчугъа да — ол!
 Ана сютюнг
 болсун тютюн,
 тели
 Али!

Жангыз жашы барны чыгъар-чыкъмаз жанымы бар?
 Жангыз жашы барны кетер-кетмез къанымы бар?
 Жарлы анам, кесим жангызма дуньяда,
 желге ачыкъ жангыз терекча къаяда.
 Сени этегингде ёсдюм, сарнай,
 атасызлай — аталагъа къарай;
 санга да кёп болду бушуу,
 къач жауунла эте шуу-шуу:
 кёзлерингде — желле,
 ёксюз къалгъан элле,
 кюйген ташла,
 ёлген жашла,
 узакъ
 аулакъ.

Ой, анака! Элля харип тюшеди эсеме.
 Адам чекмез къайгъы, палах келеди эсеме:
 Мерке къыйырында, къабырында жатып,
 турады къарт ананг, юсюн кырдык басып.
 Тюшлеримде кёреме мен аны:
 алгъынча, ол эски жомакъланы
 айтады, башымы сылай;
 къазакъ тауларына къарай
 тургъан кёзлеринде —
 туман ингирледе
 жаугъан къарла,
 мууал тарла,
 къазакъ
 аулакъ.

«Жангыз башым, тузсуз ашым!» — деп, анам, айтма сен.
 Бахсан къаяланы башларында айны кёрсенг,
 сен бил: мени бала сүймеклигимди ол!..
 Къыйын, узакъ болса да мен айланган жол,
 унутмайма сени мудах кёзлеринги,
 къоншуланы, эки эгечинги,—
 зыккыл къая этегинде
 турады юйчюгюнг элде.
 Жаным — Гюрхожанда,
 ташлы жолларында,—
 журтун махтап,
 къарайды тап
 санга,
 тангнга!

Мен, эригип юйде олтургъандан, жолгъа чыкъдым;
 сен, эригип хауле айланнгандан, юйде къалдың.
 Билеме, жол ахшы — тынчсыз болса жүрек;
 билгенсе сен да, юй ахшы, болуп тентек.
 Солу, хариц, рахат, къарыу да ал:
 дайым хаулеликге да жокъ амал.
 Мен билмедим къарыу аяу:
 атым жокъда, кетдим жаяу,—
 жолум, юсюм — букъу,
 къайда да жокъ жукъу;
 таудан — таугъа,
 ёрге, алгъа!
 Булут
 умут!

Угъай, харип, угъай! Озгъан жылларына тырман
 этгенледен туююлме мен, болса да уу заман.
 Вагон башларында да айланганма мен,
 ёксюз жашла бла тагъылып, къачып юйден.
 Кюнле бла кечеле келе, кете,
 юйсюз къалып, къырда гыт-гыт эте,
 ачдан бёрюча жашадым —
 чий нартюхню да ашадым.
 Махтау санга, ётмек!
 Жашарма энтта мен:
 гыржын бла суу —
 ачха асыу.
 Кёрдюм,
 билдим.

Эшек окъуп, итни къарны бургъан кибиксе сен:
 кёнчегинге салырса, айыуну ызын кёрсенг;
 къауалынгы да унутурса, аллынгда
 бёрю болса уугъа чыкъгъан заманынгда;
 уруш болса, къачарса таулагъа —
 ушамайса сен чыртда таулугъа.
 Мен сал болуп аулакълада,
 сен махтанырса тойлада:
 «Алай-былайма!» — деп,
 «Тири-къолайма!» — деп.
 Сени киши
 кёрмез эрши,
 о, сыкъ,
 сатлыкъ!

Уста сёзлю, жарыкъ жулдуз киби, ёмюрлени
 хорлай, жанады — жарыта жангы тёлюлени:
 аны сёзю — кюмюш, жыры уа — чий алтын;
 кеси ёлсе да, унутулмайды аты.
 Хар адамгъа жүрек бла бирча къан,
 анга да бирчады назму бла жан.
 ...Узакъ тёлюм, кёмюлгенде
 уллу жырым, айып — менде.
 Менден сора келлик
 Поэт, эшитирик
 болурса сен:
 сарнайма мен,
 къанкъаз
 ауаз!

Сёзюн къатламаса да фахмулу адам жерде,
 болады ол да экили жашау ёрлеринде.
 Билеме, мен ёлсем, ата-ана болмаз
 мени жаратыргъа: бурхум окъун къалмаз.
 Аны ючюн болама экили:
 бирде — эсли, бирде уа — чий тели.
 Аллах — бийик кёкде, тёрде,
 Аны излейме мен жерде.
 Жерде уа — адамла,
 не этсинле ала?
 Дунья тирмен
 болгъанма мен:
 ишим —
 кесим.

Китапны ахыры

Гюнях, сууап болса да бу манга,
Ючгюллерим бошалдыла.
Рахын болуп, къарайма туманнга:
Харип поэт, ташайдыла
Озгъан кюнню сууукъ жукъусуна
Жомакъларынг, таурухларынг.
Ачы сёзге тургъанды абына
Назмунг. Къыйынды къадарынг.
Да не этгин? Къууанч, къайгъы да бар.
Алайды

не да дуньяда.

Туман жетсе, аманды ол хапар
Уучулагъа къаялада.
Уучума мен, сёзле уа — кийикле.
Гюнях болмаз, къауал атса.
Ауаз, бийик ауазды — бийикле,
Наныкъ ийис

тарда жатса.

Лаудан жыйрыкъ, Поэзия, кийдинг;
Омакъ жомакъ болду бетинг.
Къадар окъну душманлагъа ийдинг,
Мууал болмазча ниетинг!
«Аналаны жапсар! — деп кюрешдим, —
Начасланы уа

кёрме тап!

Уллума деме!» — деп, санга дедим,
Лахор кёзбаулукъну малтап...
Уучума мен.

Къауалды къаламым.

Аман болмаз жүрек отум:
Лячинча, терк болсамы саламым,
Иги болур эди чотум?!.

КЕРТИЛИКНИ ЖОЛУ

Кертиликде ётюрюкню кёргенле,
ётюрюкге: «Кертиликди!» — дегенле
толтурмазла муратларын,
сагъайтмазла къайгъыларын.—
Кюнню жапхан булутлача башымда,
барадыла ётюрюкню жолунда!..

Кертиликде кертиликни кёргенле,
ётюрюкге: «Ётюрюкдю!» — дегенле
толтурурла умутларын,
сагъайтырла къайгъыларын.—
Алам жолун жарытханлай туманда,
барадыла Кертиликни жолунда!..

Кертиликни шауданына къапландым:
«Баргъан жолум тап болур!» — деп
ийнандым.

...Ачыкъ айта сёзлерими,
ачханма да жүрегими,—
аны ючюнню, кюн баргъанча туманда,
къыйын келдим Кертиликни жолунда?

СЮЙМЕКЛИКТЕ

Жерде сени излей,
санга уя ишлей,
мен кѐп кере чыкъгъанма алдаулу тангнга :
бирде — къара жинлей,
бирде уа — акъ жинлей,
атынг эшитиле, кѐрюнмединг манга.

Хар ким да ма алай
сени бла жан алдай,
шо болмаса да ач, болмаз дайым да токъ :
анга — къара жинлей,
манга уа — акъ жинлей,
атынг эшитиле, кѐрюннгенинг а жокъ.

ТОРЕАДОРНУ СЁЗЮ

Къаугъа, туююш —
къанлы юлюш!
Кечем да — туюш,
кюнюм да — туюш,
кёреме туюшлени:
къууадыла мени
къара ёгюзлени
къара муююзлери!
Къачалмайма кери!

Излейме мен сени,
болушчу, суюмеклик!
Къыссам да кёзлени,
ачсам да кёзлени —
къара шибля кибик,
къара ёгюзлени
къара муююзлери!
Къачалмайма кери!

О анала сютю,
сакъла ёксюзлени:
сюнгю кибик жютю
къара ёгюзлени
къара муююзлери!
Къачалмайма кери!

Сюеме кёп жерни,
суюген а жокъ мени:
ма, жетдиле мени —
мени кибиклени
жабып эшиклерин,—
къара ёгюзлени
къара муююзлери!
Къачалмайма кери!

Мени сыйлы журтум,
мени бийик журтум,
айтама туююмде:

«Къатла сёзлерими —
халал кёзлерингде,
жюрек теренинге
букъдур ёксюзлени:
кёреме тюшюмде
къара ёгюзлени
къара мюйюзлерин...»

Къачалмайма кери!

Сейирди бу дунья! Алтын — алтын болса да, багъырны
алтын кирик кёредиле жанла:

«Къоркъакъды ол, телиди!» — деп, сөгелле батырны
чычхан шыхырдаудан да къоркъгъанла.

Сылыкъ итле бийлейдиле бизни къуллукъ чарслыгъында,
жалгъан къоркъуу сала эсибизге:

залим бёрюча кёрюнеди ит да туманда,
юрюп билдирмесе кесин бизге...

Жарлы анам, ёксюз сабийча, атылып Бахсан тарда;
бийчем къагъанагъы бла — бир жерде;
кесим а, курортда кирик, шахар тюбю терек бауда,
сирнек топчукъча, бир гитче юйде.

Алай а не этгин, поэт? «Тюзлюк келир!» — деп, ийнанып,
сакълайса сен иги кюнлеринги.

Тирмен къакъгъыч да турмайды дайым да къыйналып:
кючлейди тезюмлюк жүрегинги.

* * *

Алгын ол мен суйген кызгъа ушайса сен:
эртте ёлгенди ол, эртте куйгенме мен.

Аныча, барды дум-къара эки къашынг,
суймекликден хайран болурча бу башым!

Къолда кютю ёсген кийик улакъчыкълай,
базынмай сорургъа, алай а соргъанлай

къарайды къарамынг, сууукъ жюрегиме
жылыу бере. Сейирсинеме кесиме!

Къалай да базаынама мен суймекликге,
алалмай эсем бюгюн мен сени эрге?

Жарсыуума — эртте туугъанма мен, эртте;
сени уа жашауунг — жангы туугъан эрттен.

Санга окъун билдирмей, жашыртын суйюп
турама мен сени, жюрек отда куйюп.

Ахшы мурат эте, санга атама кёз,—
тилейме мен бир зат: кюнден жангыз бир сёз!

Ариу сёз айт!.. Чагъыу ургъанча терекге,
сени ышарыуунг асыуду жюрекге!

АЛГЪЫШ

Жарсыулада озгъан жылла ючюн,
хорлаулагъа элтген жолла ючюн,
Ата журтну кенгликлери ючюн,
зулмуланы ёллюклери ючюн,
тауларымда терен тарла ючюн,
жауун желле бла акъ къарла ючюн,
жашлыкъ кетип — келмезлиги ючюн,
эсгериуню ёлмезлиги ючюн,
жулдузланы жаннганлары ючюн,
кюнню, айны чыкъгъанлары ючюн,
азатлыкъгъа къуууннганым ючюн,
суймекликге къууаннганым ючюн,
тели жерде телилигим ючюн,
сият тёрде билгичлигим ючюн,
кече кетип — атхан бу танг ючюн,
халкъы ючюн ёлген атам ючюн,
жашау тохтамай баргъаны ючюн,
къучагъымы къучакъларгъа керип,
мен алгъышлайма дуньяны юсюн
кюнчыгъышдан кюнбатышха дери!

* * *

Бек кѣп адам ѳлгенди дуньяда —
аны саны жулдуз санын озады:
бир зат да кѳоймай, кѳрлени бузады
Заман мудах жатхан кѳабырлада.

Жутады жер эски обаланы,
ызы бла аланы готон жырады;
алай бла сау эте Заман турады
адам улу салгѳан жараланы.

* * *

Ракетча чыкѳсанг да кѳкге,
махтанма: жердеди сени кѳабырынг;
кѳкден жыгѳылсанг да жерге,
тюнгюлме: дагѳыда чыгѳарса ары...

Махтау келгенде да, турдум
сууутмай таслыкѳ кюнлени
кѳойнумда;
таслыкѳ кѳмгенде да, турдум
тюнгюлмей, адамча бара жолумда!

* * *

Анасыз сабийле, сакъатла, гуппурла да
айланадыла да дуньяда,
къызаргъан чырпыла, саргъалгъан дуппурла да
сагъышлыдыла кёз аллымда...

Къызаргъан чырпыгъа, саргъалгъан дуппургъа
да
таянчакъмы болду жүрегим,
анасыз сабийге, сакъатха, гуппургъа да
къонакъбайды да кёкюрегим?..

* * *

Тюшде азатлыкъны сезе,
жулдуз дуньяланы кёреме;
кюндюз а мен, кёпге тёзе,
кёпге, юйсюз итча, юреме.
Аны элтмезсе базаргъа:
менлей юре болурму ким да,
палах бла жарсылукъ дайым да
киредиле да арбазгъа?

КЪЫСЫР КЪАЯЛА

Мудахдыла къаяланы
чууакъ кече сыфатлары,
къаргъыш этгенча дуньяны
аршыны сууукъ жулдузлары.

Бизге дерича, къаяла
бизден сора да, болмай кюл,
турлукъдула: бирде къарла
жауа, тие бирде уа кюн.

Къаяладан да бек мудах
болуп, къарайма алагъа:
къаялагъа кирик, Аллах
болса эди адамлагъа!

Жашар эдик, деменгили
къысыр къаялагъа ушай:
неге да болмай экили,
къыйын ёмюрлени хорлай!

О, мудахлыкъ! Жаны барны
аршдан уллу мудахлыгъы!..
Кимгеди танг аязланы
аяздыргъан намазлыгъы?

Къалай къыйынды адамгъа! —
Анга сагъыш эте жерде,
халал къаны саркъа тургъан
жюрегими ачдым желге!

Неге? Кимгеди бу дауум?!.
Бу мен айтхан назмуланы
ракетодром гурулдауу
сызгъырыууду Заманны!

ЧЫЛМАС ЭЛГЕ

Къалай жолутъайым санга?
Сарнайды хар ташынг!
Мудах жулдузча, туманнга
батады къыт башым.
Эски элни дуркъулары
къарайдыла кёкге;
кийиксиннген шапталлары
чагъадыла... Кимге?..

Къалай билдирейим сизге?
Болгъанбыз фонк. Тёзюм!
Насып излей жерибизге,
сынсыйды хар сёзюм.
Чылмасымы шапталлары
кибикча, иесиз
кийиксиннген сагъышларым,
кимге чагъасыз сиз?!.

* * *

Бир такъыйкъача, кюн озар;
бир ай да, кюн кирик, батар;
бир жыл да, ай кирик, кетер;
ёмюр да, жыл кирик, жетер.
Кёзбау сёзге кёубулгъанлай,
бузда хайнух бурулгъанлай,
жашайбыз дайым, жокъду дау;
хайнухчабыз, къайда тохтау?
Алай а не этгин анга?
Тыйгъыч тапмазса заманнга:
кёре кёурлай озгъан кюнню,
букёулатама тютюнню...

Желге миннгенча сёзлерим,
ма быллай ненча кюнлерим,
зыраф болуп, кёмюлдюле
отда жаннган кёрюмдюге?!
Ишден эсе, бошну тергей:
«Этерме тамбла!» — дегенлей
турдум, талай заман озду —
ишим дунья бла бир болду.
Къашларымы этеме кёош:
оздурмайым дегенча бош
эрттен нюрде келлик кюнню,
букёулатама тютюнню!

Черек,
черек жагъада,
черек жагъада терек,
черек жагъада терек тюбюнде,
черек жагъада терек тюбюнде сени,
черек жагъада терек тюбюнде сени
кёрдюм...

Бу кюз кече
элде
манга берген юлюшюм —
ёледи терек тюбюнде
сени кёргюзтген тюшюм!..

Къанлы,
къанлы жарадан,
къанлы жарадан ёледи,
къанлы жарадан ёледи тюшюм.

Жангыз да ол эди къадар берген
юлюшюм.

---

* * *

Жулдузланы
боран чынгыллагъа атып,
умутланы
къаргъыш ууу болду атынг.

Тюшлерими
туманыны сандрауунда,
кёзлерими
тынгылауукъ улууунда
жашай турлукъса энди сен,
суйсем да, суймесем да мен!

ЖАНГЫЗ ТЕРЕК

Аулакъ.

Жел ауур кёкюреги бла басханды аны,
ырхы басханча жашил таланы.

Терек.

Хыны булгъанады, жаралы айыуча, жангыз терек,
жел бла кюреше уллу аулакъны арасында
кырдыкланы, гокка хансланы ортасында.

Хансла.

Ала да, кеф болгъан киеу нёгерле кибик,
шууулдайдыла, кётюралмай желни ауурлугъун.
Ханслагъа не боллукъду?

Бюгюлюрле да, жел озса уа,
жангыдан сюелирле рахат...

Булгъанады терек!

Ол ушайды

къарлы аулакълада

эгер итлени арасында талана тургъан жаралы айыугъа!

Хансла, бюгюлселе да, сынмазла,
терег'а кыркъылыр,
жулдузлагъа жете ачы тауушу!

Ауар терек.

Деу бутакъларын сындыра,
жерде хансланы эзе, ауар
жангыз терек...

Алай а хансла эзилмезле:

кырдык бла бирге гокка хансла,
кюннге созула, ёсерле;

ала, аугъан терекни къатхан бутакъларыны
тюбюнде бугъа, боран желледен къоркъмазла.

Ханслагъа не боллукъду?

Болса — терекге болады.

Желни сууукъ кёзлеринде булгъанады
Жангыз Терек,
жаралы айыу булгъана-булгъана талашханча
эгер итлени арасында!..

Терекле аны ючюн аздыла, хансла уа — кёп!

---

* * *

Буз жауунлу къадарымы
къабыр тылпыу хыны жетсе,
мени мудах жырларыма
битеу дунья сейир этсе,
эрттен сайын, ингир сайын
сен, тынгылай ушакълагъа,
ёлген Назмучуну атын
айтырса кёк наратлагъа.

Мен эшитмем ауазынгы —
терен боллукъду къабырым:
эшитирле айтханынгы
санга жазгъан назмуларым.

ТЮШЮМДЕ ЭЛГЕНИП АЙТЫЛГЪАН НАЗМУ

Тыс-с, шум бол, суйгеним,
шум!..
Тюшюмде элгендим,
шуёхум.

Тынгылайма санга :
— Кетерми экен бу кыйын заман?..

Не кыйгы ашдан эсирген заманга?
Аман!
Озарла

бу берекетсиз жылчыкъла,
алай а кылырбызмы
биз мудахсыз,
биз ёсгенча,
ёсюп кетселе жашчыкъла
былхымсыз?!

Топракъны тюбюнде
биз чирип,
ёмюрле жерни юсюнде
озарла,
тизилип!

Бир кыйгы да билмек
ёмюрле барыудан :
бир таууш эшитмек
кыбырдан...
Шо кирпик кыакъгъанча,
кысхады ёмюр
кычырыкъ бла жашаугъа киргеннге!
Болур чархыбыз не топракъ, не кёмюр :
неди, неди минг ёмюр ёлгеннге?..

Тыс-с, шум бол, суйгеним,
шум!
Тюшюмде элгендим,
шуёхум.

АДАМЛА БЛА ТАШЛА

Бир-бир ташла ушайдыла адамлагъа,
адамла да ушайдыла алагъа:
бирле ушайдыла тирмен ташлагъа,
бирсиле ушайдыла сын ташлагъа...

Тирмен ташлагъа ушагъан адамла кёплеге хурмет эте-
диле, тирмен ташлача бошалып, дуньядан кетедиле.

О тирмен таш! Сен тюшемисе адамны эсине, ол жы-
лы гыржынын ашай туруп от жагъа аллында?.. Алай а
сен кесинг билесе: ийисинг, таш ийисинг, адам ашагъан
ётмекни ийисине кёшулгъанын!

Къалай насыплыса, тирмен таш!
Къалай насыплыса, анга ушагъан адам!

Сын ташха ушагъан адам, буз жауунда элия ургъан
терекча,— жоюлуп кетгинчин бу дуньядан, жангыз би-
реуге береде хурметин.

Къабырда жатханны эсине сын таш тюшемиди?
Алай а сын таш кеси биледи кесини бийик даражасын:
узакъ жолоучула, анга къарай, эринлерин кымылдата,
шыбырдайдыла ёмюрлюк жукъугъа батхан адамны
атын... Жолоучулары къайгъылы къарамлары, кёзге
кёрюнмеген сюннеле кибик, ызла кёядыла сын ташны
жонулгъан мангылайында, аны жазмаларын онгдура...

О къууанч къадарым,
акъкийим тирменчимсе мени!
Къазылгъынчын терен къабырым,
халкъыма ишлетирме сени!..

О мудах къадарым,
ушатаса мени оба ташлагъа:
сын болуп, атамы къабырын
кёргюзталмай къалгъанма мен

адамлагъа!

Кёрюнгю да танымайды, атам, жашынг —
сенсизлей къартайгъан Сын ташынг!

ГАПАЛАУ

1

Сагъышлыды жигит Гапалау,
къайгъылыды башы.

Таулада зангырдайды талау,
къаяны ууалады ташы...

Къан ырхы талагъа къуюлду.

Чылмасны башында бир жулдуз:
чырайы, жарыгъы да — кюмюшдю.
Бу тюйюлдю агъач шууулдау,
бу — урушду, тюйюшдю!..
Къарачай жанында да — алдау.
Сагъышлыды тулпар Гапалау:
азатлыкъ, элияча, жанады аны кёзюнде!
Чанкала — о сатлыкъ гапала! —
Сагъышны къаясы къымылдайды аны
кёлюнде.

2

Чанкала.

Къамала.

Алмала

эсде да тюйюлдюле бюгюн мында.

Ючайлыкъ узакъдады алма ийиси.

Тарлада,

жугъутур ырбында —
чанкаламыдыла Малкъазны иеси?!.

Э-хе-хей!

Булутха батылады уллу Жетегей!

Булутдан булутха тёнгерей,

Ай барады.

Тоюнгда, Гапалау, жырланады эски

«эрирей»,

той барады...

3

Тауланы башларын жарытды эрттенлик,
сейирсинмеймисе бу уллу тоюнга?
Ышарады санга, Гапалау, сүймеклик,
къамангы узата къолунга...

4

Б и ч е н л и к...

Чанкала юлешедиле,
чанкала сёлешедиле:
— Жарлыгъа — гебенлик,
чанкагъа — жыйырма бла тогъуз гебенлик...

Ма алайды чанка биченлик!
Гапалау юлешеди,
Гапалау сёлешеди:
— Жарлыгъа — гебенлик,
чанкагъа — гебенлик:
ма былайды бизни биченлик!..

...Чанкала да — тогъуз,
къамала да — тогъуз...

5

Сен неге деп тюшгенсе атдан?
Ой, ачы жарала!
Къап-къара тонгузла кютсюнле ахыратда
ол сары тонгузла!..

«Зынг» этди агъачсап къамасы,
къолундан ычхынып, къаяны тюбюнде.

Атасы
олтурады тойну төрюнде;
анасы
юйюнде
келинни юсюнден сёлешеди,
бернесин жууукъгъа, къоншугъа юлешеди.

Ой, тогъуз къазанны
тылпыу — элинде!
Ой, тогъуз къаманы,
ой, тогъуз жараны
ачыуу белинде!..

Къуугъунну сарнауу жетгенде,
къатыны отоуда элгенди;
ачыудан къаралды атасы;
жиляудан къарылды анасы:
жаралы чыпчыкъны тауушу —
ол сарнау.
Жыл да озмай, ананг бушуудан ауушду,
о жигит жоюлгъан Гапалау!
...Ма алай сарнаучу эди бурун заман.
Къара: бюгюн сарнайды андан да аман
къууатсыз, тюзлюксюз да заман!

Желлени ауазы айланганча,
халкъымда таурухла айланадыла:
бюгюннюгю тёлюле, шауданнгача,
буруннгу жырлагъа къапланадыла.

---

* * *

Жерни патчахларын алындыргъан Рустам,
къумда арсланланы да сарнатхан Рустам,
эмен кибиклени да сындыргъан Рустам,
къылыч бла боранны да улутхан Рустам,
къычырыгъы жулдузлагъа жетген Рустам,
жерде жети жүз жыл жашап ёлген Рустам
түйюлме мен!..

Сабийликде жаланаякъ ёсген таулу,
уллулукъда зулмулукъгъа тёзген таулу,
кече къара тюшле алындыргъан таулу,
кесин начаслагъа сарнатдыргъан таулу,
аманлыкъгъа бла терсликге къанлы таулу,
замансызлай жерден кетип къаллыкъ таулу
поэтме мен!

ЖЮЗЮНЧЮ АТ

Туугъан тауларымы жашы, кърты
айтханча, жюздю Аллахны аты...
Анам токъсан тогъуз атын биледи,
жюзюнчюсюн а билмейин келеди:
ёлсе да, ол аны биллик болмаз,
алай а этмей намазын къоймаз.

Алайды кертилик да дуньяда!
Мен кесими энчи жашауумда
аны токъсан тогъуз атын билеме,
жюзюнчюсюн а билмейин келеме;
алай аны ючюн шекли болмам:
тюзлюк жолда барыууму къоймам.

Аманлыкъны да барды жюз аты,
жюзюсюню да барды жюз хаты:
аны токъсан тогъуз атын билсенг да,
токъсан тогъуз аманлыкъны этсенг да,
бизни сенден кърорур мадар чыгъар —
жюзюнчюсю болуп, сени жыгъар!

* * *

Сыйыргъан эдиле акъ таулары:
жырладыкъ кѣчгюнлюк туманда да;
жашауну сыйыргъан заманда да
сыйыралмадыла жырлары!

Тынгылайма: санга да, манга да
жокъду жыр бу таулу элде;
жырлары сыйыргъан амалга да
юйренгендиле бу ъмюрде!

* * *

Да не ючюн, туууп жерде,
къыйын кюнде ъсе келдик?
Да не ючюн ана тилде
сѣлеширге да юйрендик?
Да не ючюн дангыл тюзде
тансыкъ болгъанбыз таулагъа,
сѣлешмейин тилибизде
турлукъ эсек адамлагъа?..

Алан тилде болуп, анга
тюшюнмесе да сау дунья,
айтама, алан, мен санга:
таулу жырым болмаз зая!

ДУНЬЯ БЫЛАЙ ТУРМАЗ

Къыйынмыды? Жауун да, буз да
урадыла. Батыр къоркъмаз!
Булутладан чыгъар жулдуз да:
дунья былай турмаз.
Терсликмиди? Досунг, итинг да
юредила. Алай къалмаз:
жарыйды танг, жарыр бетинг да, —
дунья былай турмаз.
Махтаумуду? Ёхтем къарама!
Содукълукъдан хайыр чыкъмаз...
Къууанч кюнде айта барама:
«Дунья былай турмаз!..»
Ёксюз къызчыкъ чачын тарайды.
Ёсер, юйсюз-тюпсюз къалмаз, —
бу дуньягъа шекли къарайды:
«Дунья былай турмаз!»
Ырхы баргъанча, жиз да сууду,
адам ийнанмай жашамаз.
Аны ючюн манга асыуду —
дунья былай турмаз!
Келлик кюнюн жүрек ойлайды —
палах аны да унутмаз.
Адам, умут эте, жырлайды:
«Дунья былай турмаз!..»

ФАТЫУАЛЫ НАЗМУЛА

Санга да ёлюмню унутдургъан зауукъ келди.
Аны ючюн болур: «Ёллюк туююлме мен!» — дединг.

Заман сенден да игини, кёрдюнг, сукъду отха:
къалай да ийнандынг сен аллай ушагъыусуз затха?!

«Жюзден артыкъ жашарма мен!» — дедингми сен жерде?
Жюз жыл да бир, минг жыл да бир заман бургъан
желде!

Кёрдюнг кесинг: ёхтемленип, азламы ёлдюле?
Атанг, ананг да — ма! — артха келмезча кетдиле.

Жашай эсенг, жаша, алай алдатма заманнга —
бир фатыуамы къалмады ёлгенледен санга?!

Сен кёрмеймисе! Бюгюн жашаудан къачханланы
заман атып къойгъанды зулмучу душманланы

зийна бла фитналыкъ ышыкъ этген отларына,
туугъан журтун олтан этип къачхын жолларына!

Ажал келсе — келсин, ёртен къуратмайын жерде,
къартлыгъынгы ауанасын сюйрей исси желде.

Хар жан да дуньядан толу жашау, насып алсын:
ёлсе — къартлыкъ хорлап, ёлсюн, ууариши къалсын.

Адамланы кёбю (кими — къоркъакъ, кими уа — сакъ)
байлыкъ бла къуллугъу болгъанлагъа болады жакъ.

Алай а бай жарлы болса, аман кюню жетип,
тамар да керексиз болса, къуллугъундан кетип, —

«Сени ючюн ёлюрме мен», — деген тенги окъун
къоюп кетер не болмачы фатыуала окъур..

Зарчы — жахилликни ууун булгъай кёзлеринде, —
эски челекча, дыгъырдайды, махтана жерде,

«этгенме» деп, бир пох да этмеген ишлерине,
башха угъай — кеси окъун ийнанмай кесине.

Ма аллайса! Санга туююдюле сагъышларым:
башхадыла ала — апчий къалырча санларынг...

Бир туурагъан ётмек тапсам, таза кёлек кийсем,
къарыусузгъа сёзюм бла бир тюрлю асыу берсем,

назмум къызны къууандырса, къарыу берсе жашха,—
да не керекди да жерде манга андан башха?!

Фахмулудан эсе, фитначыны аманлыгъы
болады онглуракъ: аны жүрек харамлыгъы

атасына окъун да бет этмез, кеси ючюн
бурурча игиге кече кёрген аман тюшюн!

Ала ючюн туююлмюдю аскер сауутланы
кёпден да кёп бола баргъанлары? Бу тауланы

кёремисе? Алача бир боллукъдула жерде,
аскер сауутланы бирге жыйсанг тергеуюнгде.

Къоркъуусузлукъ келгинчин мамырлыкъ ишибизге,
сауутсузлай къалырча бир амал да жокъ бизге!

Мени назмум: «Угъай!» — десе да, жокъду аллыгъым;
жаннган юйден чыкыгъан ауазчады къычырыгъым!

Шо къап-къара булут келгенча, бузларын къуя,
дунья уруш келмез ючюн, шахарланы оя,

алдатмайыкъ жалгъан затчыкълагъа кёзюбюзню:
тюшюрмейик даражасын бийик кёлюбюзню!

Андан эсе, бир зат излей Аршны теренинде,
жулдуз гулмаклада ажашайыкъ; жүрекледe

къара тешиклени жулдуз къулта бла жамайыкъ:
Аршда бизге ушаш акъыл да, жан да табайыкъ!

Жерни къанлы келичлерин биз алмасакъ эсге,
мингле бла хиросимала атылырла бизге.

ЭСКИ РОМАНС

Жарлы сабанчыны иши —
сабанды... Будаиы битди.
Аны оргъунчун, ол, киши
танымай, обагъа кирди.
Аны кѳрге элтди фикир:
«Дунья да бир, жукъу да бир!..»

Адам тюнде бла тюшюнде
айтып-айтмаз кибик батыр
махтаулукъну тенгизинде
тапханды кесине къабыр.
Аны да ашырды фикир:
«Дунья да бир, жукъу да бир!..»

«Сизни ючюн!» — деп тургъанлай,
кергендиле аны жоргъа.
Кѳкден, сансыз халдача, ай
жарый, Исса файгъамбаргъа,
ѳле туруп, келди фикир:
«Дунья да бир, жукъу да бир!..»

Ёлюм къоркъутмайды мени,
жанады жулдузум кѳкде;
манга дерича кѳплени
ашыргъаны кибик жерде,
мени да ашырыр фикир:
«Дунья да бир, жукъу да бир!..»

Эрикгенме бийик сёзлени мурулдай
багушну кърармагъан бла аны кърарматхан адамгъа.
Ауазым, айрыпланча кёкде, гурулдай,
кътуртургъан къобанлача, ачы боркътулдай
жюрегим, эсирген жанлагъа фатыуа окътургъа
эрикгенме!..

Кюрешгенме, таза отуму сууутуп,
малгъунла бла харам кърпхынны жашыртын кърбаргъа.
Ашымы, бетимден къранымы кърурутуп,
кърыйынлы жюрекни да айгъа улутуп,
эрттеден беричин ызына ачыкъдан кърусаргъа
кюрешгенме!..

Сёлешгенме, тилим Сюлеменча болуп,
жауунсуз кечеде тынчайгъан къраяла бла тарда.
Кърыйналсам да, — кёкден да, жерден да соруп, —
«Неди бу?» — деп, кёзюм жилимукъ бла толуп,
ажашхан умутну сууугъан ызлары бла кърарда
сёлешгенме!..

Ийнанганма тюрпсий тилчиге, тапсызгъа,
дорхладан сатылгъан жалынчакъ сёзюне алданып.
Эрттенли уяндым да, чыкъдым арбазгъа:
кърарадым да тейри жарытхан таулагъа —
бу ариу дуньягъа, жюрегим жангыдан ышанып,
ийнанганма!..

* * *

Жиляйма — сабий тюшюнде жилягъанча;
жиляйма къыйын ишимде;
жиляйма — бийик жулдуздан къарылгъанча;
жиляйма жарлы юйюмде;
жиляйма — бёрю сыртлада улугъанча;
жиляйма айны тюбюнде;
жиляйма — башым къаягъа урулгъанча;
жиляйма тауда бла тюзде...

Палах бла жарсыу. Аладан къутулурча
болалмай, этебиз тырман:
жерни юсюнде, жиляуну унутурча,
болурму бизге да дарман?!

ЖЕРНИ БЮРТЮКЛЕРИ

Жангы айны алтын кѡашы жюзеди
кесек булутланы кезлеринде.
Аяз саргъыл чапракъланы юзеди,
жылы кюзню сабырлыгъы жерде.
Ахшам аяз нарат ийис этеди;
жукъу алгъанды деу кѡаяланы.
Анда-мында кѡзюм кючден кѡреди
булут кезлеринде жулдузланы.
Тауну, сууну, тайны, жулдузланы да
мен быйыл биринчи кѡрген сундум:
сюйгеними кѡашынча, бу айны да,
жашлыгъымдача, мен суйюп кѡойдум!
«Унутайыкъ,— дегенме жүрекке да,—
озгъан палахланы, жарсыуланы...»
Тынчлыкъ болмаз ташха да, терекке да.
Кѡребиз тынчлыкъсыз жулдузланы.
Кетгинчин дуньядан, кѡре келликбиз
Аршны ёлюмсюзлюк жилтинлерин.—
Кѡайдан келгенбиз? Кѡайры кетерикбиз,
жерни такъыйкѡалыкъ бюртиюклери?!
Соргъан угъай, аны айтхан да этме;
ол соруугъа киши жууап бермез.
Алай а жүрекден атып да кетме —
жашау ансыз эшиклерин кермез.
Аны бла биз жашау кѡадар этербиз,
аны бла да кетербиз биз кери:
жаннган жулдузча, ыз кѡоя, кетербиз,
жерни такъыйкѡалыкъ бюртиюклери!

ЗАМАНЛАНЫ ЧАРХЫ

Сабанчыны кюню будай сабанлада,
атын да кьоймай, чыкъ кибики, озар:
шо неди сабанчы? Къара баразада
заманланы темир чархы басар.

Жаханимни отун уруш аулагъында
ышыр бизге, жангы Исфандиар;
алай аны да эрликни боранында
заманланы темир чархы басар!

Ол биреу сынатды бизге сибирлени.
Чачылмадымы ол этген базар?!
Анга ма бюгюн жакъ болгъан эгерлени
заманланы темир чархы басар!

Фашист низам да жашырын зинданында
азатлыкъны къулун ёрге асар;
аны да халкъ къозгъалакъны жолларында
заманланы темир чархы басар!

Къан излеген бирде кеси къанын уртлар;
къабыр къазгъан да — кесине къазар.
Къайдадыла румла? Къайда ассир журтла?
Заманланы темир чархы басар!

Алай а, кюн бизге бергинчин жарыгъын,
жерни жизи да, топча, атылмаз:
аналаны къалыубала адамлагъын
заманланы темир чархы басмаз!

* * *

Жерде: «Патчах боллукъбуз!» — деп
турабыз,
алай а, пох да болмайын, юре,
ахыр кёрюмдюге хыны барабыз,
къанлы сагъышланы жолда сюре,
къойчу сюргенча къойларын,
аямайын къанын-жанын!

* * *

Хар мюйюшден палах бизни марайды,
ушайды тюн тюшге, тюшюм — тюннге:
тауукъ да, суу ичсе, кёкге къарайды, —
къарайма Аллахдан келлик кюннге!

Къарайма, ким билсин, — заманланы да
болур бизге ушагъыулу шарты...
Бизни угъай, жулдуз дуньяланы да
боллукъду бир кюн бир мудах арты.

ОСУЯТ

Рахын болуп жатсам, желни
иерсиз сиз терезеден:
сабан ийис этген жерни
сезерме Гюрхожан желде.

Ёлген сагъатымда желге
ачарсыз сиз эшиклени:
жел келтирир бизни юйге
мен тас этген эрттенлени.

Басдырыгъыз мени кёрге,
ашыкъмай, этмей къазауат:
Гюрхожандан ургъан желге
айтыр эсем а мен бир зат?

Асырсагъыз * мени жерге,
жилямагъыз мени ючюн:
Гюрхожандан ургъан желге
къойгъанма поэтни тюшюн!

16

---

* *Асырсагъыз* — асырасагъыз.

* * *

Тилемедим къаяладан
къыйын кюнде жапсарыуну:
тилемесем да, аладан
алгъанма кюч бла къарыуну.

Тилемедим къобанладан
тутул кюнде азатлыкъны:
тилемесем да, аладан
алгъанма кёл тазалыкъны.

Тилемедим жулдузладан
назму ишде чемерликни:
тилемесем да, аладан
алдым фахму эркинликни.

Тилемедим кюнден, айдан
жылылыкъны бла жарыкъны:
тилемесем да, аладан
ала тургъанма нарытны.

СЁЗЛЕ

Саным элталмай бу сылхыр башны,
жилятырыкъды бу дунья ташны.

Сёзле, сёзле! Сени, мени алдай,
ала — тирмен суулача, шууулдай,—

барадыла. Кёзбау сёзле, саны
жюз миллиард боллукъду аланы.

Сёзле, сёзле... Ишин этген а жокъ.
Бошлукъду аладан жангыз да токъ!

Тойгъан бошлукъ! Ачдан ёлген жулдуз.
Къара гулла. Мудак сокъгъан къобуз.

Мудак батады кюн. Дунья батыу..
Жюрегимде уа — сырыйна тартыу.

Адам жилярча, ким бла жырлайым?
Къачар эдим да, къайры къачайым?..

Сёзле... Ма бу назму да — бош сёзле.
Элгендиредиле адам кёзле.

АТАМЫ СУРАТЫ

Чиммакъ-акъ чагъарыкъ тереклени
къайгъыларыдыла къайгъыларым;
хайырларын берлик кѣгетлени
къууанчларыдыла къууанчларым!..

Кюнлерим оза, тангларым ата,
къурумайдыла менден сагъышла:
«Хайыр эт!» — деп, къабыргъадан атам
ингир сайын къарайды бушуулу.

«Хайда!» — дейдиле ахшам соруула.
«Сен тынчайма!» — дейдиле кечеле.
«Эр бол!» — дегенча бийик жулдузла,
«Сакъ бол!» — дегенчадыла тѣппеле...

О мени бийик Журтум! Тѣппелени
тѣппелериндеча сагъышларым —
чиммакъ-акъ чагъарыкъ тереклени
къайгъыларыдыла къайгъыларым!

БЁРЮ СИМФОНΙΑ

Агъач аллы сыртда бёрю
улуйду эл кыйырында ;
аны улугъаны бери
келеди тау аязында.

Кёкден сууукъ къарайды ай.
Бёрю айгъа улугъанда,
безгек тийгенча, къалтырай,
жатады ит кёнурунда.

Адам чыкъса, шкогун алып,
къардан толу арбазына,
чыгъады ит да, шош сынсып,
шынжырына да абына.

Адам, агъач таба буруп,
атады къап-къарангыгъа ;
бир кесекден, эшик уруп,
юйге кетеди жукъларгъа.

Кеси къалып, къоркъуп, сынсып,
киреди ит да орнуна,
бёрю ауазындан кысып
«къуйрукъ чотун» быдырына.

...Анда уа, Акъ Сыртда, бёрю
улуйду топ-толу айгъа :
ачдан боюн тюгю туруп,
шытылары бара къаргъа.

Бёрю улуйду тау сыртда :
аны жаратмай, мурулдай,
айыу жукълайды куркада,
семиз табанларын жалай.

Айыу жукълайды куркада,
о, балийис табанлары!
(Анга ушайсыз палахда,
мени поэт устазларым!..)

...О ит кѣауум! Мени бѣрю
улуууму сезип, марлай
турасыз, мѣююшден юре,
иегизге базыннганлай!

Тынгыларгѣа кѣоркѣакѣланы
керекмиди тырманына
Апсатыны малларыны
уллу, кѣксюл кѣойчусуна?!

Мен ачыуланмайма сизге —
ачыуланама итлеге,
бизни кѣыргѣан адамлагѣа,—
алгѣын бѣрю болгѣанлагѣа.

Кече сайын улугѣанлай,
агѣач сыртда сакѣларма мен:
этигизге тиймем, алай
жаныгѣызыны таларма мен!..

Жукѣлап, жаннган юде кесим
жангыз кѣалгѣанча, былайда
ачыйды бюгюн жүрегим
жерни кѣарлы туманында.

Жулдузума — жырлай, жарсый,—
турама узата кѣолну:
жүрег'а, ач бѣрю, сынсый
улуйду, кѣрмейин жолну.

Алай а бир жанны да ол
кѣаргѣамайды жерде: мында
бизге угѣай, ташха да жол
тауусулады дунѣада.

Биз кимбиз? Жулдузну окѣун
кѣадар бууады жарыгѣын.
Жүрекмиди, о кѣан толкѣун,
шылап этерча кѣадарын?!.

Фахмулукѣну бийик отун
сууутхандан жазыкѣ болмаз:
кѣанлым чексин аны чотун,
анга Аллах да болушмаз!

Кёргенме аллай итлени:
излей байлыкъ бла кёуллукъну,
дорхдан сатханча итлени,
сатадыла факмулукъну.

Алай а сатхычха да жол
тапсыз болады дуньяда:
кеси да сатылады ол,
эски быстырча базарда.

...Сууукъ жауады бюгюн къар;
жарсыу кирик, сууукъду ол.
Манга уллу дунья да тар
кирикди: тас болгъанды жол.

Бир зат да кёрмей туманда,
кёулагъымы тиреп желге,
хазырма бюгюн былайда
арслан бла да сермеширге!

Хазырма, келигиз бери!
Къарап-къарарча сиз, кесип
кёоярма мен сизни... Бёрю
улуйду, итлени сезип...

Кет, бёрю, кет дорбунунга;
къайдан санга ачыкъ душман?!
Сени ёксюз ауазынга
дарманды бюгюннго туман.

АХТЫНЫУ

Жашайма мен да — хар къайдача,
гыржын ашай, чагъыр иче;
алай, жилян эмген макъача,
сынсыйды жүрегим кече.
Кетеди не да: гюл, тирмен да,
жулдуз окъун болады шау.
Жаным саулай ёлгенме мен да —
турады ёлмейин жашау...

Былай сунама мен: суула да
шууулдарла башха тюрлю;
жулдуз къужмулада жашла да
боллукъдула башха нюрлю!
Бийикди тау: башы — къамача,
этек жаны — къысыр къая..
Сынсыма, жүрегим, макъача,
жилян болса да бу дунья.
Къутсуз дунья — къысыр къаяды,
алай адам жүрекlege
жулдуз боран бла ол урады,
ийнандыра бийикlege!
Сынсыма, жүрегим, ынчхама!
Ингир тѣкдю къанын къарда.
Уллу палахладан къачханма,
алай а — уллусу алда.
Дунья къая эсе, къаяча
бол сен да, жүрегим, жерде,
сынмазча, кѣм-кѣк миялача,
заманланы бузу ургъан желде!

* * *

Алыкѡа жырымы жырлайма —
алыкѡа жырлатаса сен;
алыкѡа чачынгы сылайма —
алыкѡа сылатаса сен;
алыкѡа жүрегим кѡанады —
алыкѡа сенсе терегим;
алыкѡа жулдузум жанады —
алыкѡа сауду жүрегим.
Алыкѡа мен сени сюеме —
алыкѡа отду сүймеклик;
алыкѡа мен сени кѡреме —
«алыкѡа» деп айтмаз кибик.

* * *

Кѡахмелени кѡзлеринде да
кѡрген эдим жылылыкѡны;
кѡолларында, сѡзлеринде да
сезген эдим халаллыкѡны.

«Шыйыхбыз биз!» — дегенлеге да
шуѡх, кѡонакѡ бола келдим:
саугѡа угѡай, ѡлгенлеге да
жарсымагѡанларын кѡрдюм.

ТЮБЕШИУНЮ КЕЧЕСИ

Къалай асыуду бетиме тийген
желчик, эннгенди ол тёппеледен.
Келеме мен, жангыз да биз билген
кёпюрчюкден ётюп, сизни элден.
Кече уа, жап-жарыкъ толу айны
чайкъай булут къоннган аркъасында,
жулдуз жарыкълыгъы бла къаяны
уппа этеди суу жагъасында...

Жукълайды жер, тиширыуча, рахат;
заба кырдыкларын сылайды жел.
Сыйлы кече, суюгеними жукълат.
Рахат жукълат. Рахат жукълайды эл.
Кече жулдуз эринлери бла шош
уппа этеди акъ тёппелени.
Жукъла, сыйлы жерим: жарсытма бош
кырдыклада жаннган жилтинлени!
Ала, кёкде жаннган жулдузланы
жерге къоннган гитче жанчыкълары
болгъанча, жапсара адамланы,
чачадыла жүрек жарсыуларын...
Атлайма шош-шош, тёгерек — рахат;
алма ийис эте, селейди жел.
Сыйлы кече, суюгеними жукълат!
Тиширыуча, рахат жукълайды жер.

СЕГИЗТИЗГИНЛЕ

1

Къоркъса, айыу да кычырады,
къоркъуу жорукъду, жан барда.
Жангыз да деу кая турады,
къоркъуу зат билмей дуньяда.

Бичакъ да, къол да мен сынайма,
бир зат къоркъутмайды мында:
сюймекликге къоркъуп сарнайма
жангыз да, жаным, дуньяда.

2

Мадар алайды: мен билеме,
сюймеклигинг жокъда, жүрек
толу чакъмаз. Майна, кёреме —
алайды кыуругъан терек.

Бутагъында алма бишеди.
Жангыз алма — кызыл, уллу;
адам а кёрмейин кетеди,
андан кери эте жолун.

3

Къыйынды санга да. Узатчы къолну!
Къыйынды, адам абынса!
Жулдуз жулдуздан да сорады жолну,
Аршны кенгинде ажашса.

Узат къолунгу! Къыйналма! Кёкде
кеси ажашхан жулдузлай —
кюндюз да, кече да жүрюйме жерде,
сени атынгы мурулдай.

4

Ёлгенлени кёреме тюшюмде.
Къобама, элгенип. Къарангыда
турадыла мудах тереземде
кёрюнюле. Сууукъ миялада.

Кетерме мен да бир кюн бир жерден,
алай а мен узун тюшлерингде
сени отоуунга энип кёкден,
жашарма кыйналгъан жүрегингде.

5

Кёпден бери суюдюм, алай
бир зат тилемедим: сакъын...
Майна, кёкге чыккыгъанды ай —
хакъсыз тегеди жарыгъын.

Сюеме энтта да. Ёлмез
уллу сезим кёкрегимде:
алай а — таш отда кюймез,
анычаса жүрегимде!

6

Айны саргъыл жарыгъында
жукълайдыла ташла, юйле.
Жүрегими къарамында —
гурушхалыкъ кёрюнюле.

...Тёппеледен урады жел:
кече кетер да, танг атар.
Сакъла... Ары дери уа эл
сансыз жукъусуна батар.

7

Къайгъынгмы барды? Деу къайгъынгмы,
ой акъ тауум, Минги тауум?
Мени бла сен да жилидыңмы
жаугъанында сууукъ жауун?

Мени палахымы кёргенча,
манга, атамча, къарадынг;
мени бла отумда кюйгенча,
ой акъ тау, сен да сарнадынг!

8

Жулдуз сансызлыкъла... Эскисиз сиз да,
чырайлары жауунланы, тангны!..
Дунья эски эсе, эскибиз биз да.
Да не зат барды дуньяда жангы?..

Арыйбыз кюн сайын, аман арыйбыз:
къууанч да къууандырмайды бизни.
Дунья эскилигин эртте танийбыз,
неге танымайбыз кесибизни?

9

Кёреме тюшюмде къуруда:
жолум — ташлы, ташы — къанлы.
Жюрек азмаз-азмаз аурур да,
артда тохтап окъун къалыр.

Алай а, ол тохтап къалгъынчын,
мылы кёзлерими ууа,
алгъа барама мен, талгъанчын,
жол ташланы къанын жууа.

КЪЫЙЫНДЫ

Моттайланы Светланага

Санга, манга да бек къыйынды!
Къыйын уадыла кёкде
сары лячин, булут жыйын да:
учуу къыйынды бийикде!

Санга, манга да бек къыйынды!
Къыйын ёседи къаяда
желле бюкген назик къайын да:
алай ёсгенбиз дуньяда!

Санга, манга да бек къыйынды!
Къыйын бара боюнсада,
ачыйды деу ёгюз дайым да:
алай ачийбыз жашауда!

Санга, манга да бек къыйынды!
Къыйын чыгъады ай тардан:
алай чыгъабыз биз дайым да
къыйын жолгъа босагъадан!

Санга, манга да бек къыйынды!
Барабыз, унутуп хакъны:
желле бюкген назик къайынча,
ёгюзча не уа бу айымча,
жюрегиндебиз биз халкъны.

Санга, манга да бек къыйынды!
Алай, адамча, дуньяда
керекбиз жашаргъа дайым да,
къыйын болса да жоллада:
халаллыкъны излей фахмулудан,
къарыгусузну къоруй къарыулудан!

НАЗМУЧУ

Къанлы сагъыш ачы жилийды
сууукъ кече орамлада,
аны уа иеси жырлайды
начасланы тойларында.

Ичеди ол чагъыр, тепсейди,
алай сезеди: тышында
къанлы сагъыш аны излейди,
табалмайын орамлада.

Аны ючюн анда, мында да
кеси кесин кесе, поэт
айтады бек уллу тойда да:
«Мында керек туюлсе, кет!..»

Тёзалмай, ол тойдан къачады:
шо неди сиз этген тырман?!
Аны кёзюн боран ачады,
алгъа элтеди боз туман!..

Кетеди ол: палах, жарсыу да
анга тюбеширле алда.
Шо недиле къууанч да, сый да
къанлы сагъыш чакътыргъанда?!

* * *

Ингир сайын къарайма таулагъа.
Адам бла ит. Наныкъ бетли батыш.
Жауун кетди. Мылы орамлагъа
къарайды къартлары ёлген ныгъыш.
Къыйынды чот, ушайма ныгъышха:
кетгендиле локъман оноучула.
Сагъышланы къалай атхын отха,
тыпырынгы тонай гудучула?..

Алгъын билген эдим жомакъланы,
чууакъ кёкге ушадыла ала:
эсге да алмай кенг аулакъланы,
турадыла, алгъынча, акъ таула.
Арбазлада къаракъайын, кюмюш
кёмюклерин төге жерге, чагъар...
Мени арбазымда уа — жел бла тюш;
къаппа-къарангыда жаугъанча къар —
мени юйюм...

КЪАЗМАН ТАУ

Ёмюрледен бери Къазман
турады деу: куртла, бузла.
Аны чёргейди акъ туман,
тёппесинде уа — жулдузла.
Ёмюрледен бери бийик
къуллукъ эте тейриликге,
булут бёркюн терен кийип,
къарайды ол тегерекге...

Кимге да мен къабыр къазмам,
къуллукъ эте келлик тангнга:
сеничады кёлюм, Къазман,
тырман, махтау да не манга?

* * *

Жомакъ да, жыр да жокъ :
заманланы
туманлада ёлген желлеринде
ёксюз ауазлары жулдузланы
сизни излейдиле тюшлеримде.

Жомакъ да, жыр да жокъ :
тереклени
кёллерини жашил кёллеринде
букъгъан таурухлары ёмюрлени
сизсиз сынсыйдыла тюшлеримде.

Жомакъ да, жыр да жокъ :
жукъулада
кеси жангыз улуйду ауазым,
Къойман Айны излей ауушлада,
боранлагъа сыза къанлы ызын.

Жомакъ да, жыр да жокъ,
алай жүрек
орус шахарлада, таулу элде,
ачы боранлагъа ачыкъ терек
кибик, жырлайды жарсыулу желде.

Жомакъ да, жыр да жокъ,
алай ала
шылаплыкъны терен къарамыны
тенгизинде дайым да чайкъала
турлукъдула... Унутмайма аны!

АРАБЫЗДА

Арабызда — шайтан ызлы кьолла.
Нарат ийис этген ызыбызда
кьайсы чынгылладан чыгьадыла жолла
бизни арабызда?!

Жомакъланы терек бахчасында
санга берлик гюллерими ийислери да,
ол толмагъан ачыууму кьанлы ёпкелери да —
арабызда!

Мутхуз жанадыла сабий суймекликни
кьазах-кьыргъыз тауларында
тунчугъуулу ёртенлери эркинликни
экибизни арабызда.

Эшитмейин турама нартланы
батыр хапарларын ахшамлада:
бурунгулу кьалаланы
дуркьулары — арабызда!..

Алай а недиле ала, кьара кьуугъун
атын кьысса арбазында?
Мени ахыр кьалкьыууму ачыулугъу —
арабызда!

* * *

Алгъа къарай, умутлагъа,
жомакълагъа да ийнанабыз!
Аны ючюн узакълагъа —
ышанмасакъ да, — атланабыз.

Жангыз да мен билип, алда
(аны ючюн жүрек сабырды)
мени сакълай, Гюрхожанда
бир зат турады, ол — къабырды.

Кюнден кюннге — анга жууукъ:
суйсенг — атла, суйсенг — атлама.
Аны билеме да — сууукъ,
бу сагъышым кибики, болама.

Алай а мен — тели башым! —
жерни тапсызлыгъын кёрсем да,
сюеме адамын, ташын,
адам атхан ташдан ёлсем да!

МАЖЮСЮ

Жерни кѳанлы жолларына
байлау сала, жыртыкъ — юсю:
байрымланы ташларына
тобукъ бюкгенди мажюсю.
Жерни тамсыз байракъларын
сызгѳанды, олмуду тюшю?
Байрымланы уа ташларын
уппа этгенди мажюсю...
Байрам болгѳан заманлада —
ол мажюсюдю, бил аны! —
балбанланы сахларында
кѳурайды кѳор кѳурманлыкѳны.
Палах кирсе арбазлагѳа,
халкѳы ючюн кѳылыч билей,
барады ол байрымлагѳа,
тейриледен тилек тилей.
Излемей халкѳындан хакѳын,
шауман болуп палахлада,
кѳоруйду ол таулу халкѳын
ма бюгюн да душманладан...

Сыйсыз гяуур жорукѳланы
кѳуллаарыны жахил кѳулу,
мен — муслийманма, бил аны:
бетим — ачыкъ, кѳлюм — уллу!

20-чы ЁМЮРНЮ СЫН ЖАЗМАСЫ

«Сен сауса. Сен жашауунгда
уруш отда күйсенг, суугъа батсанг да;
жесир болуп, зинданлада
темир бугъоуланы зынгырдатсанг да,
унутма бу сынны... эсге тюшюр:
душманынгы да буду юлюшю!..

Сен сауса. Къурч жорукъларынг
къарыусузну, тулну сарнатсала да;
аскер фахмулугъунг бла къаугъарынг
битеу Европаны къоркъутсала да,
сен бу сынны, пасыкъ, эсге тюшюр:
ёллюксе сен да, буду юлюшюнг!..»

* * *

Башланнганыча, бошала
барады не да дуньяда.
Къайдадыла сыйла, къарсла? —
Мудах турама арбазда.
Эсге келедиле эртте
ийнаныучу умутларым —
жашаууму эрттенинде
Элля айтхан жомакъларым.
Жомакъ жомакъды, ийнандым;
жашау жашауду, ол алай:
хатам болуп да — кыйналдым,
кёпде уа — бош, хатасызлай.

Мудах эди жашаууму
уруш отда кюйген тангы,
мени ёксюз сарнаууму
киши жерге сюрген тангы.
Мудахды — ал кюнюм кибик —
кюн ортасы жашаууму:
болушмайды жүрек эрлик,
татдырмайды ашаууму.
«Жашау тапсызды!» — деп, жерде
ёмюрюмде да ийнанмам,
алай жашау ингиримде:
«Къууанч тапдым!» — деп да айтмам.

АНАМЫ АТАСЫ ЭТЕЗЛАНЫ ЧОТАЙГЪА

Ёмюрледе къртаймайын тургъан юзмезледе
къртаймайын кългъанды ауананг кёзлеримде:
юзмез къарам бла кърасам тегерекге,
Къара-Къумну жели урады жүрекге.

Кёкден умутларын юзген кърургакъ юзмезледе,
жулдузлагъа самум къргъыш этген юзмезледе,
эрттен туманланы жутхан юзмезледе,
заман кибик — ачы, жалгъан юзмезледе
кългъанды ауананг, къртаймайын жүрегимде.

...Аппаларынг жашнатычу Узакъ Аулакъ.
Аны кълалары, шахарлары оюлдула;
кърурдула
гокка ханслы кырдыклары кърларында,
кълын агъачлары тауларында...

Анда, Къара-Къумда, эсгериуню кериауны
толлукъ умутланы жүгюн элтеди
келлик тёлюлени къруанч тюрлерине:
алайча кёрюнеди кёюме.

КЪАРА БЛА АКЪ

Къара гумхот — тытыр къабыргъада.
Къара жорла — къарлы къабырлада.
Къара бла акъ,
къара бла акъ...

Къара болады кюз аулакъ.
Келеди кыш: болады акъ
кюзде къаралыучу аулакъ.
Къара бла акъ,
къара бла акъ.
Акъ булутла — къургъакъ.
Жерде бла кёк аласында —
къара бла акъ:
мен аланы арасында
бирде — къара аулакъ,
бирде уа — акъ аулакъ.
Кечелерим — къара патчах,
мангылайында — кюмюш жулдуз...
Керек туююдю харакет, ахча!
Керекдиле боран бла буз!
Ары барсам — къара бла акъ,
бери къачсам — къара бла акъ.
Кечелени — къара жамчылары,
жамчыланы уа — акъ тамчылары.
Эсгериуле — къара артмакъ.
Къара бла акъ, къара бла акъ!

* * *

Жангыз наратча къаяда,
жылыу алалмайын кюнден
жашайма мен да дуньяда, —
алай а не хайыр менден?

Ма ол наратча, керексиз
тартылгъанлай жулдузлагъа,
тенгле арасында тенгсиз
къалдым, ышанмай дуньягъа.

Кирпик къакъгъанча, озарла
къадар манга берген жылла:
жаннган жулдузча, батарла
дунья тенгизине ала.

Нарат къурур. Сындырырла
желле аны бутакъларын:
алай а бил — жылытырла
адамланы отунлары.

Кетерме мен да дуньядан,
алай менден сора жерге
урлукъ тюшерми жашауда
бизден сора келликлеге?

Ийнан, менден сора келлик,
къыйын кюнде жолгъа чыкъдым:
«Эталгъанымча, игилик
этерме!» — деп, алгъа бардым.

АТАМЫ ОСУЯТЫ

Къара булут жапханды жулдузну,
жауун жауар кече арасында...
Туман басханды мен баргъан жолну
сагъышланы кёчгюн къырларында.

Сагъышланы кёчгюн къырларында
жашайды атамы осуяты;
тюшлерими сыйлы жырларында
турады атамы сыйлы аты.

Турады атамы сыйлы аты
тиширыуну мудах жүрегинде.
Анамды ол. Аны жолу жарты
болгъанды жашауну ёрлеринде.

Болгъанды жашауну ёрлеринде
хорлам кюнюм. Тюшеди эсима.
Хорлам болгъан кюнню ингиринде:
«Атам махтар эд!» — дейме кесима.

«Атам махтар эд!» — дейме кесима,
жюрегими кёкге кёллендирип:
уллу ишим тюшеди эсима,
этилмей къалмазын эслетдирип.

КЮЗ БЛА КЪЫШ

1. Кюзде

Кече къарайма, уянып:
кёксюл эте къаяланы,
жауун жауады эшикде,
жаугъанча кёк тюшлеримде.
Тюшюм, жауун жаугъан тюшюм,
барама кём-кёк жолунгда:
жунчуйма, жаууннга тюшюп,—
элим, юйюм, кесим къайда?

Мангылайымы марайды шкок,
быргъысында уа — окъ!..

2. Къышда

Кече къарайма, уянып:
акъгъа бояй арбазланы,
жауады къар терезеге,
босагъагъа, тереклеге...
Тюшюм, сууукъ къарлы тюшюм,
барама чиммакъ жолунгда:
элим, юйюм, кесим къайда?
жунчуйма, бораннга тюшюп,—

Мангылайымы марайды шкок,
быргъысында уа — окъ!..

* * *

Раубазыла... Байрым ташла...
Кимге да жетмей хатасы,
алгъын болгъандыла таула
тейрилени босагъасы.

Ма бюгюн а, укуланы
къара уялары болуп,
турадыла байрымланы
дуркъулары хансдан толуп...

Тейри динни къыстап, тауда
Аллахсызлай тургъан таулу,
къалай жазыкъса дуньяда:
мудакма — жарсыуум уллу.

БАШХА ТАУРУХ

Шаптал терекле чагъа эдиле,
чагъамыдыла ала?
Кёкден жулдузла агъа эдиле,
агъамыдыла? Къара!..

Къара Стауатны агъач жанында
отламайдыла малла:
озгъан жомакъны от жагъасында
ойнайдыла шайтанла.

Шайтан тойланы къанлы сыйында
тепсей къалгъанча кечге,
жарлы юйюмде жүрек
къайгъыдан
жукълаялмайма мен кече.

КЪАЯ СЫРТДА

Къая сыртдан къарайма таулагъа:
жютю жухла, къолла, тѣшле, ёрле,
Коштан тауну башы булутлагъа
кирип, тѣгерекде да тѣппеле
жарыйдыла жангы чыкыгъан кюнде,
тейрилени кинолары кибик.
Бу тау сурат, тургъанча кѣзюмде,
турады кѣлюмде да...

Эркинлик
кѣрюннгенлей турады ма алай
ѣмюрледен бери аланлагъа,
жюрекледѣ, бу кюнча, жаннганлай,
сезим бла кюч бере умутлагъа...
Тауну башы батханча туманда,
болама кеф, батып сагъышыма,
къая сыртдан къарап тургъанымда
рахат тургъан акъбаш тауларыма.
Сунама кесими, таулача, бек,
эрлик киреди да кѣкрегиме:
рахат урады, кюч алып, жюрек,
эсеп тапханча хар тилегиме.
Фикирлерим да, акъ булутча, шош
жюзедиле, хорлатмай заманнга:
манга кѣрюнмейди бир зат да бош —
хар зат да керекличады манга!
Бийик оюм алады жюрекини:
жулдуз умутланы кемесине
минип, уппа эте тѣппелени
къарын, кетеме Арш теренине.

Кетеме...

Алайлай эсге тюшер
тарда тютюн этген мудах элим:
жюрек жулдуз умутларын юзер;
чанчыр, арыгъанын эслеп, белим.
Мен — эсгерирме да ынналаны
тууушлада урчукъ бургъанларын,—

кёрюрме, кёз къакъгъынчын, таулары
ёмюрледен келген бушууларын.
Алай кючлюдю кёчгюнлюк палах:
жулдузлада да ол унутулмаз.
Мындан ары, жарлы халкъым, Аллах
къоруй турсун, динсиз ишинг онгмаз!
Бушуу — къысыр къаяды, мен аны
аркъасына мингенме кёп кере,
алай унутмадым жулдузлары,
къучагъымы табийгъатха кере.
Ма ол болду манга къарыу берген,
сындыртмайын сыйсыз азаплада.
Къалай игиди таулары сюйген,
бюгюлмейин къара палахлада!

МЁЧЮЛАНЫ КЯЗИМГЕ

Ихрам кийген заманында этген сагъышларын
келедиле, уллу Назмучубуз, эсге:
Синай къумда Бызынгъа тизген назмуларын
мархабатлыкъча кёрюнедиле бизге.

Ол сен этген сагъышларын болуп ниетибиз,
сени байракъ этип Беш-тау тарларында,
Журтубузгъа мархабатлыкъ тута келебиз биз,
ачлыкъ, жаланигачлыкъ кёрдюк да дуньяда.

* * *

Насыпны кёзлерим бла кёрюрча,
ышарырча болуп дуньягъа;
шо ёлсем да, жарсымай ёлюрча,
къууанчлы жыр тизе адамгъа;
къартлыкъны да къайгъы бла
ашырмай;
разылыкъ да алып халкъымдан:
«Бушууну поэти!» — деп айтдырмай,
ычхынырмамы бу дуньядан?!

* * *

Насып бла тынчлыкъны жогъун
билгенме, алан, мен эртте.
Ма бюгюн а, тюшде окъун
Кёралмай аланы: «Кёкде
кёрюрме!» — демейме жерде.

Кимге болгъанды, айт, эсеп,
болмазлыкъгъа атып эсин,
къуруда булжута эсе
жерде, насып излей, кесин,
жюрек сингирлерин кесип?..

ШХАЙТЫ СЫРТДАН КЪАРАЙ

Мудах къарайма мен кызгъыл тюрсю къаялагъа,
кёре Шхайты Сыртдан бурунгулу элибизни;
бирге бёрю жыйын бла кьой сюрюулени баугъа
жыйгъан кибик этгендиле бу гяуурла бизни.

Олтур да, алан, къанынгы сууут. Сабыр да бол.
Шо сенмисе жарсыу берген таулу аналагъа?..
Къайдан келдик? Неге келдик? Не къайрыды бу жол?
Къайдан чыкъсын жууап берлик ма бу соруулагъа!

...Кёкде уа — айрыплан. Къайсы къралгъа атып кесин,
ызы — батхан кюнде, кызгъан темирча, кызара,
дунья къаугъаланы ёртенлерин чачхан жилтин,
кимни несин марай учады ол, кыыстау бара?!

КЪОР БОЛАЙЫМ САНГА

Боран кече жылы юйде
тура эдинг, мени сакълай;
мен эшикден киргенимде,
сен, бойнумдан да къучакълай,
шыбырдагъан эдинг манга:
— Къор болайым санга...

Эрттен бла кюн чыкыгъанында,
сууукъ боран да тохтады.
Мен бет жууа тургъанымда,
халал къарай, сабыр айтдың,
чагъыр бла аш сала манга:
— Къор болайым санга...

Эки кюнден: «Кетеме!» — деп,
чыкыгъанымда арбазынгдан,
келмезими, баям, эслеп,
мудах болуп, босагъадан,
тёзалмай, кычырдың манга:
— Къор болайым санга!..

Къуллукъ эте узакъ жерде,
ийнан, унутмадым сени;
жана эди жүрегимде
отунг, жылытханлай мени,—
хатынг айта эди манга:
— Къор болайым санга...

...Суууйду не да дуньяда:
къайдады ол исси антынг?
Шуёхуму арбазында
унутулду мени атым.
Сеземе, айтма жукъ манга,
къор болайым санга!

Кёкден жарыкъ къарайды ай,
жарыкъ болсун рахат тюшюнг!
Кече арбазынга къарай,
алгъын айтханларынг ючюн
айтама мен, ийнан манга:
— Къор болайым санга!..

* * *

Кимни да бар кёгю, жери.
Тынчайтмайды жүрегими жокълукъ.
...Зоопаркда табар бёрю
окъдан — жесир болса да! — кёруулукъ,
къарны ючюн да жокъду кёркёуулукъ.
Бизге уа кёруулукъ, токълукъ да жокъ —
итле къабадыла, марайды шкок.

Алай эсе бизге мадар,
унутайыкъ «насып» деген затны.
Эсге тюшюрюгюз: къадар
эркинликге элтген къазауатны
оту бла кенгертеди дуньяны.
Берликди ол бизге кёруулукъну,
аякъ тюпге атсакъ кёркёуулукъну.

АНАМА АЙТЫЛГЪАН НАЗМУ

«Манга ышанма!» — дейди ол манга.
Эртте окъун ышанмайма анга.

Мен ышанырча, адамым да жокъ,
аны жазарча — къаламым да жокъ.

Эки адамды — ышанырча мен:
о къартайгъан анам, бирисе сен.

Алай а сен, сексен жылынг толуп,
ауруй-ауруй тураса, къарт болуп:

хаталаны, къуртну кирик, эзе,
турмазса энди, тау кирик, тѣзе;

жангыз да менме — сен тарыгъырыкъ,
Аллахды, анам,— сен ышанырыкъ!

Мен ышанырча экинчи адам —
кесинг билесе, барды бир балам.

Сабий. Акъылбалыкъ — андан узакъ,
жерден узакъ кирик Темир-Къазакъ...

«Манга ышанма!» — дейди ол манга,
къыйын кюнѳ келип тургъан жаннга.

Аллахды, анам,— мен тарыгъырыкъ,
Аллахды, анам,— мен ышанырыкъ!

* * *

«Ашыкъмай жашайым!» — деп, мен жашайма,
алай а бошуна алай жаншайма:

баразачы ёгюз кеси бойнун
боюнсагъа сукъгъанча, оюмун —

тынчлыкъ туююдю: боранны излейме —
алгъын отну урходугун эслейме

мен энтта тынгысыз жүрегимде:
озгъан заман турады эсимде...

Къысхача — гебенек къанатларыча
не бу кёкню жаннган жулдузларыча! —

жашау манга да кёрюндю жерде;
эсге тюшерча уа — кёкрегимде —

бир зат да жокъ рахын жүрегимде.

* * *

Мен, кеф болуп, чыккыдым орамлагъа:
— Туююш, къаугъа менидиле! — дедим,
манга къарай, тели болгъанлагъа:
— Менден да бек телидиле! — дедим...

Рахат къарай къарла бла жаууннга,
кеси жомагъыма сейирсиндим.
Мени кёрюп, манга къууаннганнга:
— Менден да бек уллуду ол! — дедим.

* * *

Мени кёпле сууутдула.
Иги къара: кёзлеримде
санга ушаш ауанала
жашайдыла. Жюрегимде
ачый къанлы сагъышларым,
жукъламай, атдырама танг:
сангадыла сагъышларым —
бу керексиз къайгъыларым;
ала ючюн, пасыкъ, къууан!

...Хуржунлада желле ойнай,
жюрекледе — жомакъ отла:
ёмюрледен бери алай
жашайдыла назмучула!

* * *

Къачан, къачан эсе да, эртте,
сабийлик кюнлени биринде
сызгыра эди жел ожакъда,
сызгыра эди жел арбазда,
сызгыра эди жел орамда,
сызгыра эди жел тарлада,
сызгыра эди жел таулада,
сызгыра эди жел аулакъда,
сызгыра эди жел къралымда,
сызгыра эди жел дуньяда!..

Ма, къарачы: жерде тынгылауукъ;
жулдузла да кёкде — тынгылауукъ;
тийреде, узакъда да — зауукъ;
гитчеде, уллуда да — зауукъ!

Ай чыгъады къызгъыл жухладан.
Алан, къайры бараса? Къайыт!
Не излейсе сен бу дуньядан?
Къоншунгда — къычырыкъ бла сыйыт!..

Сангырауму болгъанма да мен:
ун этеди, ишлейди тирмен!

Сызгырады боран ожакъда,
сызгырады боран арбазда,
сызгырады боран орамда,
сызгырады боран тарлада,
сызгырады боран таулада,
сызгырады боран аулакъда,
сызгырады боран къралымда,
сызгырады боран дуньяда...

* * *

Аны, муну да унутханма,
бир зат да тюшмейди эсге;
жюрегиме да болушханма:
«Эсге тюшюр!» — деп, жабышханма;
кимге бурлукъду эс, кимге?

Сандрау тюшлеча, ташайгъанды
сабийликни къысха жолу;
жашлыкъ да тюнене къачханды:
баям, ма ол да ажашханды,
кёлю жиямукъдан толуп.

Сюймекликгеми ийнаннганма?
Угъай! Мен кёрмедим аны.
Къая юзюлгени болгъанма;
булут кибики да булгъаннганма,
хазна билалмай дуньяны.

Эркинликгеми тюбегенме?
Угъай! Танымайма аны.
Итле бла ит болуп юргенме —
кесим кибиклени туюгенме,
туюгенча бек аманланы.

Озгъан кюнюм къалай аманды —
мен кёрмейме менден эрши!
Андан эсе ёлген тамамды.
Айтама, энди ол имамды —
мени алдаяллыкъ киши!

Кёргюзталсам, кёкрегими ачып,
анда ургъан жүрегими санга,—
гурушхалыкъ туманынғы чачып,
башха тюрю къарарса сен манга!

Жыргъа такъсам, акъылымы ачып,
менде болгъан умутланы санга,—
жүрегинги къайгъыларын чачып,
табарса, жаным, жан тынчлыкъ манга!

Ийнан: уппа эте къолларынғы,
кюнден эки минг ант айта санга,
мен къууулур эдим жолларынғы
жарытыргъа кече, ийнан манга!

* * *

Ахшыланы, аманланы да,
шуёхланы, душманланы да
ура да, бузча, желлери —
аздан кѣалгѣанма сууургѣа,
жюрегими эшиклери
ачыкѣ элле да дунѣягѣа...

Сабийликни такѣырлыгѣын да,
жашлыгѣымы азаплыгѣын да
такѣдым кѣкню бюртюклери
жылтырагѣанча жырлагѣа,
жюрегими эшиклерин
жапдым да бюгюн дунѣягѣа.

* * *

Жауун чыкѣла мутхуз терезеде,
сабий бетде таза жилимукѣла кибики,
саркѣадыла алас ингирледе...
Турады бусагѣым, жауунлада жибий.

Турады бусагѣым, чапракѣларын
ингир сайын сууукѣ жауунлада жууа:
кѣабырлагѣа буруп бутакѣларын,
жерден кетгенлеге тутхан кибики дууа.

* * *

Тюйюлгенми этемеми мен,
кѣууанамамы, жаным, тюйюлмей,—
жарсыуунг, кѣууанчынг да тюйюлме.
Мен кимингме?..

Айталмайса сен.

Эсима келиучюсе да сен —
жарсыуда кѣууанчны умутуча,
кѣууанча жарсыуну булутуча,
сен кимимсе?..

Айталмайма мен.

* * *

Ариу кийиндирип, аш-суу бла да багъып,
мени сен бош ийгенсе, жаным, бюгюн орамгъа:
кѣулагъына айны сыргъачыгъын тагъып,
кѣкден жулдуз бетли Кече кѣарайды арбазгъа!

АЙЛАМАЛА

Жашау — тауну сырты,
о, ненчалла сыртла?!.
Арымасын атынг,
алда — айламала...

Арыдыла атла,
ала — хайыуанла.
Жаяу, жаяу атла,
алда — айламала!

Арыдыла бутла,
аурудула ала:
акъсай-акъсай атла,
алда — айламала!

Ийнан да, бол таукел:
бутла къыркъылсала,
сюркел, алгъа сюркел!
Алда — айламала...

Жырны жыргъа къатла —
жолладыла жырла:
алгъа, алгъа атла,
алда — айламала!

СЕНИ АМАЛТЫН

Мадарсыз, къарыусуз да бола дуньяда,
ненча жыл жашадым, къаралып булутум?..
Жаралы жугъутур сюркелгенча къарда,
амалсыз эди, жаным, санга умутум.

Жаралы жугъутур, ташатын дорбунда
бугъунуп, жалагъанча ачы жарасын,
жанымы жаралы умутун багъыуда
таслыкъгъа бугъуннганма сени амалтын.

* * *

Кёзге илинмейин кирдим жашауунга;
алай а кьоркьуулукъ бере эсем санга,

кирирме, киргеним кирик, акъыртынлай
бушууума, булутлагъа киргенча ай.

Муратынга — башха эсе — заран жетмез:
жюрек, скоймеклигин дертге буруп, кюймез.

Жууапсызлай кьойдунг мени, сёзсюз, дейим,—
сенсиз келлик кюннге аны ючюн жетдим.

Кёзге илинмейин кирип жашауунга,
Насып берирме деп тургъанма мен санга.

Алай а не этгин? Алай болур кьадар —
санга насып берирча, тапмадым мадар.

Жюзден артыкъ назму тизгенме мен санга:
сууумады къаным — ауругъаннга сана!

Жарыкъ ышарыуунг, къара бурма чачынг,
кьоркьуу сынамагъан журнуча — къарамынг,

субай санынг, ариу, узун бармакъларынг,
сыйдам бетинг, къалам тартханча къашларынг

къаллыкъдыла назмулада — скоймекликге
шартлыкъ эте, учундура игиликге!

Ёлюп кетсек окъун, умут этеме мен,
ма ол назмулада жашлай къаллыкъса сен!

«Сау бол! Насып да тап!» — дерик эдим санга:
къыйын кюнлеримде умут бердинг манга.

Ол сен берген умут кёкге учундурду;
къарыу бла кюч берип, алгъа тюрте турду.

Алай... къайда умут? Сууукъду къарамынг:
сени эди малынг — бердинг да, сыйырдынг.

Аны ючюн а сен: «Сау бол!» — деп къой манга,
мени ючюн бир борч да тюшмеди санга:

жангыз да суйгенле къалыубадан бери
борчлу боладыла — кетмез борчум кери!

* * *

Гюлле чагъадыла,
чапракъ аладыла —
жазым ётеди, — насыб'а жокъ.
Гюлле агъадыла,
мууал боладыла —
жайым кетеди, — насыб'а жокъ.

Алма бишеди да,
чапракъ тюшеди да —
кюзюм ётеди, — насыб'а жокъ.
Боран урады да,
къарны бурады да —
къышым жетеди, — насыб'а жокъ.

Жазны, жайны да мен,
кюзню, къышны да мен
хорлай келеме, — насыб'а жокъ.
Жарыкъ жырны да мен,
мудах сырны да мен
жырлай келеме, — насыб'а жокъ.

ТАСЛЫКЪНЫ ЖЕЛИ

Жолла. Айланч-буйланч ёрле. Элле. Суула.
Булутлагъа кьоннган айны багъыр тазы.
Артда, алда — таула, тегерекде — таула.
Жаннган жулдузланы такъыйкъалыкъ ызы.

Эски жырла таслыкъ желни макъамында.
Жукълайдыла элле, рахатдыла тарла...
Узакъмыды жолум? Айны жарыгъында
жукълайдыла тёппеледе шылап къарла.

Жукъламайдыла бир да жел бла булутла,
дагъыда ай жукъламайды, содукъ къарай.
Къайдадыла бизни эски алан журтла? —
Сарнайды жел, дуркъу тешиклени къармай.

Чылмас бла Шыкыгъа кёкден къарайды ай:
неле кёреди ол аума хуналада,
эртте унутулгъан обаланы санай
жарты оюлунган таулу къабырлада?!

Кимге этгин къаргъыш? Кимге бергин налат,
Обур Тарда жангыз жүрегинге базып?!.
Дайым да жашарыкъ жангыз да бир сурат —
жаннган жулдузланы такъыйкъалыкъ ызы!

ОБУР ТАРДА

1

Кюндюз, кѳумну жели кибиѳ, жырлайма,
кѳургѳакѳды жанымы черек орну:
кече сайын а тюшюмде кѳарайма
неѳахына Шайтан бла Обурну.

Тюшюм арба жаудан кѳарады:
тепсейдиле жинле, алмостула.
Шайтан бла Обурну тоѳ барады —
кѳурманлыкѳѳа адам эт асдыла.

2

Кесим ичеме жашыртын, сарнай,
гыдай шайтан кибиѳ, кѳанлы тойда.
Гыйы ташха кѳонуп, тепсейди ай
начасланы начас кѳууанчынды.

Жаппа-жалан, сатхыѳ кѳахме кибиѳ,
тепсейди ай, кѳызгѳанмай жарыгѳын:
сатылма, батма бюгюн, сѳймеклик, —
ѳмюрлеге болсун тазалыгѳынѳ!

Ичеме мен тазалыгѳынѳ ючюн
жаханимни халкѳы бла бу тойда:
кѳалай кѳанлыды бюгюн юлюшюм —
жардан кетген атлыча — былайда!

Ичеме жашыртын, сарнай тойда;
чакѳырмагѳыз бери сѳюгеними! —
Жетмиш жети кече кирген кѳолда
жинле ашайдыла жюрегими!

Тѳгереѳде — ѳлет бла эршилиѳ.
Жангыз жулдуз, болсанѳ да сен узакѳ,
бийик кѳкню тасѳачысы кибиѳ,
кѳарайса былагѳа, Темир-Кѳазакѳ!

Сабийликде сабий бола турдум,
игиди — къарт болсам заманымда.
...Чагъыр, адам къаныча, уюду
Бу къаргъышлы алгъыш аягъымда.

Тепсемегиз Шайтан бла Обургъа
адам къорлукъ этген пасыкъ тойда!..
Къалай игиди, алан, сокъургъа:
ол кёрмейди бу мен кёрген халда!

Къалай татлыды Дых-тауну тюшю!
Жашаууму берир эдим саулай
аны жангыз бир кълкыуу ючюн,
жулдузланы тюплеринде аунай!

МОЦАРТ БЛА САЛЬЕРИ

1

Сальери уу атады чагъыргъа.
Жауун терезеге данг-дунг этеди.
Ичеди Моцарт уу... Жауун кетеди
тюзде юйсюз желле бла жилиргъа.
Чапракъ чапракълагъа хапар айтады;
жауун, кетип, дагъыда къайытады:
Сальери хурулдайды тюшюнде,
ёле турады Моцарт юйюнде...

2

Шайтанланы, обурланы тою:
батады ай, мутхуз болгъан багъырча;
къарангылыкъ, суууй тургъан чайырча,
тылпыу этеди, жулдуздан тоюп...
Хораз таууш. Чыгъыш да агъарады:
нюрю жулдузланы жалай барады...
Сальери жукъудан уянганда,
ёлгенди Моцарт танг аласында.

3

Къаты къысып инчке эринлерин,
фахмусузлукъ чемерликни къапханды:
Сальери Моцартсыз нени тапханды?
Тоба тейри жумсун кирпичлерин.
Начасды ол: алгъынча, ол жашайды,
алгъынча, эрттенлик ашын ашайды;
солуйду кюн сайын диванында;
солуйду Моцарт да... къабырында.

4

Махтайды жел найракъчыны, аны
ойнай къууанчларын, къайгъыларын да,
Сальери уу атхан затдан дайым да

солутайым дегенча дуньяны...
Қъарағыз сиз: желни кёзлеринде да,
мени кёзлерими теренинде да —
Сальери уу атады стаканнга,
Қъарайды Моцарт къач жауунлагъа...

АЙЫРЫЛЫУ

Айырылыу сакълайды ташада,
аны дерти жаханимден къарады:
бир зат да билмейин, Поэт барады,
ахыр полонезин согъа жолда.

Сокъур жолну гыйы ташларында
айырылыу, жилин кирик, бугъады..
Мудах жүрек Огинскийни согъады:
айырылыу — макъам къанатында!

СОНЕТ ЭПИГРАММА

Табан уруп, кери кѣчаса
кесингча болмагъанладан:
кѣулакѣларынг бла сен жабаса
кѣарамынгы жулдузладан.

Кѣыйындыла «ѣшек жолла» да.
Неге окѣуйса туманнга?
Неге керекдиле жырла да,
махтау да сен хайыуаннга?!

ѣски тенглешдириу хатады,
келишмейди халал жаннга —
узункѣулакѣ хайыуаннга!

ѣшек бла «ѣшеклик» башхады:
кѣлкѣалдылыкѣ ѣтер ѣшек,
сени анга тенглешдирсек!

ЖЕР КЪЫЯМА

О, желле! Тарыгъама сизге!
Айланасыз
        стронций букъу ичинде.
Не хапар айтырыкъсыз «бизге»?
Сызгырасыз.
«Биз» — жангыз да
                        мени кѣлюмде!..

Мен кесимме битеу дуньяда,
мен — жангызма:
шахарда, элледе, аулакъда
тынгысызма...

Дуньяны кенглиги —
                        адамсыз,
                                        терексиз:

бу таула, бу баула,
бу тарла, бу къарла,
бу бузла, жулдузла,
кемеле, сюрмеле,
бу ашла, бу ташла,
булутла, умутла,
бу юйле, бу чюйле,
ауушла, багушла,
бу арба, бу арпа,
бу тирмен, бу тиркен,
къаргъышла, алгъышла,
чыгъышла, батышла,
бу тѣбе, бу тѣппе,
кийикле, бийикле,
таракъла, муратла,
наратла, налатла,
чабакъла, табакъла,
чыранла, чыракъла,
дауурла, жауунла
                        адамсыз дуньягъа

керексиз, керексиз, керексиз, керексиз, керексиз,
жараусуз болдула:
ташлары эриген къаягъа жатарыкъма эссиз...

Мен — кесимме битеу дуньяда,
мен — кесимме, жангызма:
мен жангыз жаныма да
(ай, малгъун жүреккли!)
тынгысызма.
Тюшлерим,
къурурукъ тюшлерим — кырдыклы, терекли!..

Стронций букъуну ичинде сыйытлы ауазланы бла
адам ауаналаны зангырдаулары бла шайтан суратлары.

Беш материкни юсюнде 3 027 ачыудан къутургъан
кюн бирден жанды. 3 027 бомба уштокку букъуладан
3 027 шахаргъа отларын къуйду — ойду, жалады, думп
этди.

Дуркъула, дуркъула, дуньялыкъ дуркъула — дур-
къу дурула: шахарла, шахар, шах, ша — ш — шш —
шшш этерик бир жилин да болмаз дуньяны юсюнде...

Токлада атылып мирзеуле,
керексиз болдула тирменле!
Ёртенле кюйдюрген тирликле,
кюйюп, атылып къалдыла сизге кирликле!

Тюрмеле, тюрмеле, тюрмеле!
Тюрмеден тюрмеге сюркеле,
илкилик жоллада ажашханды адам.
Энди уа дуркъула ичинде
олтурады адам —
Дуркъу Патчахлыкъ тёрюнде
тёрюннгенди мени ауанам!..

О, жангы ачылгъан магъадан,
ташларынг эриген тауладан,
туманлача, барадыла этеклеге.
Мен — жангызма,
мен — тынгысызма.

Милицей, полицей жалдатла бла пардух жилинла
ёлдюле —
жоллары мамукъдан!
Алай а мамукъ да, пардухча, шырт деп, жанып, ёчюлдю...

Бир тиширыу да кьалмады Жер жюзюнде,
мен кесимме битеу дуньяны юсюнде:
юйюрюм да болмаз,
туудугъум да болмаз,
мен ёлсем —
кёрюмю бир адам да къазмаз.
Жыртылгъан кёлегим,
чачылгъан жүрегим.
Мен ёлсем —
кезюмю чёплерге да жокъду къуызгъун,
не къаргъа;
гебенек окъун жокъду
мени бла сыйыт этерге
бу тели,
бу жарлы,
акъылдан шашхан,
эшек кырдыккны ашагъан Жерге!..

Къыйырсыз-ахырсызды мудах хапарым:
сын ташым — къазылмагъан къабырым.

Ол Тобол шахарны тюбюнде,
тюздеде,
сюеледиле бюгюн Жулдуз Кемеле.
Аланы буругъа жулдуз узакъгъа
бармыды жан бу кюйген дуньяда?
Ким иер аланы аршдагъы жулдузгъа?
Ким сакълар аланы Хурмузда?
О, сыйлы Ахурмазда,
Ахриман пасыкъгъа хорлатдынг,
дуньяны да анга алдатдынг!..

Бийикде — къарангы дорбунла,
желмаууз ауузлача, кенгнге ачылып;
шахарла, сталактит къалаулача,
кёкге чанчылып,—
кюн чыгъады шаркъны къанындан,
батышны къанына уа батады...
Энди бир жан да
ёмюрлюк жукъудан уянмаз,
энди бир ханс да
дуньяны юсюнде жайылмаз.

ШОШЛУКЪНУ!

Тишины хочу, тишины!

А. Вознесенский

Шошлукъну...

Дауурну отунда юйюдюм.
Жанымы тамырымы кюйдю?
Шошлукъну!..

Наратдан тюшген ауана,
дыгъыллай,
тебинсин жеринден:
бир уллу оюннгача,

саным къууана,
бу уллу сыйытдан арыгъан тѣппеден
табаныма деричин —

шошлукъну!
Бир адам да эшитмесин бир тауушну,
шошлукъну!..

Жылтырайдыла дум къашларынг,
не айтхын алагъа, ариуум?!
Шошлукънуму излейдиле
акъ къолларынг?
Ангылашыуду мени тынгылауум.

Тауушла — жарыкъдан да къаты!
Биз жабалмайбыз

гапаланы! —
Чынттылы затны жокъду аты:
сезимле да бурадыла

бу дуньяны!
Терибиз да инсанды,
аны ангыласанг;

тынгыласанг —
ауазы къулакъда:
ол жырлайды,
сен шош сыласанг,

жырлагъанча булбул
агъачда...
Эй, къалайсыз, аман жансакъла?!

Эй, ишсиз, кёлсюз жаншакъла,
къайнатамысыз бош дауурну?!
Эрикдирмедилеми
сылхыр ушакъла?!
Шошлукъну!..

Биз
башха затлагъа
батылдыкъ.
Биз билдик
къудретни чагъыуун,
ёлгенин:
тютюнню ийиси ургъанда,
ангыладыкъ
ингирде къойчула келгенин.
Олтурадыла:
букъу этдире кёклени,
жылтырайдыла тютюнлери...

Чырахтанча жана,
бёрюбас итлени
салынадыла от жарыкъда тиллери.
Шошлукъну!
Дауурла
къойчуну отунда кюйсюнле.
Жаншакъла уа анда,
тюбюнде,
бир бирин туюйсюнле...
Шошлукъну!

БОШ КЪАДАРЛА

Сюймейме энди сени да,
тамбла кетерме кери:
ол къадарыды кимни да,
ол къадарыды жерни.

Кёк жауунла жауарла да,
кёк этерле кырдыкны;
кёк кырдыкла жырларла да,
кёк этерле дуньяны.

Боз булутну да сюрюрге,
жел болуп, кёк тюшюмден:
тамбланы тамбла билirme,
тамбла кетерме юйден.

Бюгюн а бош кыйналама,
барды башха суймеклик:
мен къудретге ийнанама,
олду — чынтты эсенлик!

Ким билсин, тамбла сюерме
мен да, сенича, чынтты:
тамбла, жулдузча, кюерме —
жокъду не чам, не гынтты.

Ким билсин, тамбла мени да
тюш алада къоярла:
ол къадарыды кимни да, —
кёпдюле бош къадарла.

Ф. Г. ЛОРКАДАН

Заман къазгъан
хурула
думп болдула...

Къумла къалдыла.

Умутланы шауданы —
жюрек —
ол кёпмю урду? —
къуруду...

Къумла къалдыла.

Батыш ёртенле бла
ашхамдагъы уппала
тас болдула.

Къумла къалдыла.

Думп болду, къуруду,
тас болду, суууду.

Къумла къалдыла.

* * *

«Бёлюрме жукъусун,— деп,— киштикни»,
шо файгъамбар да этегин кесгенди.
Ибрашча, къучакълайма терекни:
мени жаным мудах тюшню кёргенди.

Ингирледе къарайма бийикге:
акъсыл тамгъа акъсыл нюрюн тегеди;
желчик тукъузгюню терезеге
айны жарлы жарыгъында бюгеди.

О, тукъузгю, мени желим — заман,
сенден да бек мени жашау бюгеди:
терезеден кирген сууукъ туман
тангда мылы жастыгъымы кёреди.

Къайсы обур къаргъыш этди манга?
О, кёп аманлыкъчы эсге тюшеди.
Жукъламай кёп чыгъама мен тангнга,—
тукъузгюлеча да, дертим бишеди.

Алай а мен: «Аманса!» — деп айтмам;
этегими кесерме да, кетерме.
Мени сатсанг да, мен сени сатмам.
Неге керекди? Мен анга тёзерме.

* * *

Сюймекликни тенгиз этгенимде,
шо бир адам ийнанмады анга;
алай а билигиз, кёзлеримде
тузлу толкъун жырлайды туманнга.

Ол макъамны бёрю улууунда
жашайды дуньяны эски дини:
жутханды ол боран солууунда
анга ийнанмагъан кемелени.

Болсун. Жокъда, факърачыдача, жокъ.
Аллах буюргъандан адам кетмез.
Манга дери сокъгъанча, заман, сокъ!
Мен ёлмейин, сюймеклигим ёлмез.

ЖАРАЛЫ СОЛДАТ

Къарлы аулакъ.
Акъ аулакъ.
Алаша кёк.
Къара кёк.

Къара кёкню тюбюнде,
акъ аулакъны юсюнде
жатады жаралы солдат.

Акъ аулакъ.
Къара кёк.
Киши да жокъ жараларын байларгъа.

Ёлюм келди,
анасы болуп,
жанына.

Айтды анга солдат:
— Алдамазса.
Эртте ёлдю анам...

Къарлы аулакъ.
Алаша кёк.
Сюркеледи солдат, сюркеледи алгъа.

Ёлюм келди,
атасы болуп,
аллына.

Айтды анга солдат:

— Алдамазса.
Эртте ёлдю мени атам
къая жухда,
состар ташны жанында...

Акъ аулакъ.
Къара кёк.
Автоматына тыяна барады солдат.

Ёлюм келди,
къарындашы болуп,
къатына.

Айтды анга солдат:
— Алдамазса.
Кесим кирик —
къара кёкню тубюнде,
акъ аулакъны юсюнде
жоулгъанды жангыз къарындашым.
Бир ахлум да жокъду дуньяда,
къара кёк бла акъ аулакъдан башха...

Ышарды ёлюм,
кетди ёлюм.

Къарлы аулакъ.
Алаша кёк.
Автоматын къаты тутуп, барады солдат.

Ёлюм келди,
сюйген кызы болуп,
жанына.

Айтды анга солдат:
— Къалай жетдинг, жаным, бери?
Жети жара,
жети къара кече кирик,
жети къара жамчы атханды юсюме.
Къалай тешдинг,
акъ кёгюрчюнюм,
чексиз, къыйырсыз къара кечелени?..
Башымы тобукъларынга салып,
бир солуюм, жаным...

Акъ аулакъ.
Къара кёк.
Жатады солдат аулакъда сыртындан.

Кёп жылланы къарайды
ёлген солдат кёкге:
кюн кёкде болса,
эки кёзю, кюнле болуп,
къарайдыла жерден;
ай кёкде болса,
эки кёзю, айла болуп,

къарайдыла жерден.
Эртте ёлген солдат,
къазауатда ёлген солдат...

Мени эсимде уа :
къара кёкню тубюнде,
акъ аулакъны юсюнде
жатады жаралы солдат.

Къарлы аулакъ.
Алаша кёк.

* * *

1

Итинмеген эсенг кёпге,
сукъланмай кёк жулдузлагъа;
рахат къарай тереклеге,
туманлагъа, жауунлагъа,
жараталдынг эсенг къызны
ариулугъун бла акъылын,—
ангылагъанса дуньяны
даражасын бла таплыгъын.

2

Кёпню излей эсенг, кёлюнг
бийик эсе, жулдуз кибики;
тенгинг къача эсе, кюлюп,—
ийнанма: неди суймеклик?
Алдар, сатар. Палахланы
ёртенинде чыдаямас.
Ангыласанг да дуньяны,
Дунья сени ангыламаз.

ТАНГ НАЗМУЛА

Будайланы Сюлеменнге

Ирей жерни чарсларында
турадыла таула:
жулдузланы жарыгында
жукълайдыла ала.
Андадыла жауунларым,
сабыр къарым, элим,
Бахсан тарда къаяларым,
Гюрхожанда желим!
Дуньяланы батышлары,
боялынып къаннга,
жулдузланы жашауларын
айтадыла манга...

Череклени жагъалары:
элле — ол мен суйген;
тау сыртланы агъачлары,
сизге тансыкъма мен.
Тенгиз жагъасында, чекде
тургъан узакъ тенгим,
къайгъы, тынчлыкъ да жокъ менде —
жанады жүрегим.
Жашил жулдузлары жаннган,
кюйсюзлюкде кюйген,
жылытмагъан, ёлалмагъан
эски таурухма мен!

* * *

Жашаууму булгъанылгъан тенгизинде
жюзедиле эсгериуню чапракълары;
аны бир жан да кирмеген теренинде
бугъадыла жанны алтын чабакълары.

Андан болур: жигер атлайма дуньяда,
табалмасам да къууанчны тереклерин.
«Жашау кыйынды!» — демей, деу къаялада
жыяма чал таурухланы көгетлерин.

* * *

Желле келтиредиле кёк агъачдан
нарат ийисле бла уку тауушну...
Кёреме кёкде къаралдым булутдан
кеси жангызлай жарыгъан жулдузну.

Желле тохтарла да, нарат агъачда
уку жукълатыр арыгъан ауазын...
Жашау кёгюнде да къара булутда
алаймы жанаса, жангыз жулдузум?

* * *

Нени излей, неге сарнайса
туманында жукъуланы? —
Сен кесинги кесинг алдайса :
борчуму барды дуньяны?

Къанлы сагъышланы кютесе,
къойчу кютгенча къойланы.
Сен бошуна тырман этесе :
борчуму барды дуньяны?

Заманланы жели келликди,
сынсытдыра жерни, ташны ;
харам харамлыгъын кёрлюкдю :
борчуму барды дуньяны?

Солдат ынчхайды — тегюледи
сууукъ къаргъа халал къаны.
Аныча, азмы жан ёледи!..
Борчуму барды дуньяны?

Жарсыйма, жаным, мен санга да —
букъдур, кёргюзтме жараны!
Насып къайда?.. Санга, манга да
борчуму барды дуньяны?!.

ФАТЫУАЛА

Ёлдю. Топурагъын къуйдум кесим...
Адам кетеди. Къайры? Ким билсин?

Ёледи бай — юйюн кимге къояр?
Ёле туруп да, ол кесин сояр.

Жашы малын ашар, юйюн сатар;
ахчачыгъын аракъыгъа къабар.

Къызы да жашындан артха къалмаз:
кюбюрюнде быстыр, тюйме къоймаз.

Байлыкъ керекмиди анга анда?
Ансыз рахатдыла къабырлада.

Кереклиден аслам излеме сен —
къарыу жетмез ташны силдеме сен!

Жанын атып, алтын-кюмюш жыяр:
«Жашарма!» — дер, ёлюм аллын тыяр.

Кимге къаллыкъды бохчасы, ашы,
къуртла кёрде кемирселе башын?

Аны билип, адам жашау къурсун,
фахмулугъун игиликге бурсун!

Бердингми? Бергенинг келир санга.
Кетди букъдургъанынг а туманнга.

Къайдадыла байны байлыкълары —
къара халкъ кёрмеген азыкълары?

Акъылманны уа акъылы къалды,
бизни кибиक्леге да жол салды.

Акъыл ишни жашынг дорхдан сатмаз,
къызынг элтип багушлагъа атмаз...

Кетерме мен да. Къайры? Ким билсин!
Халкъым назмум ючюн мени суйсюн.

Къайдан келип, сюек бла эт болгъанбыз?
Кимге, неге, бёрюча, улугъанбыз?
Ахырында уа, тюш кирик, жолсуз,
адам тапмазча, къайры къуругъанбыз?

* * *

Акъыллыла тойда-сыйда ичедиле,
ичгичиле орамлада ичедиле.

Аны сабийликден окъун билдим да,
айыплықъны, начаслықъны кёрдюм:
акъыллыла бла кёп кере ичдим да,
ичгичиле арасына тюшдюм.

* * *

Къарда абына да, тура,
желле да ура бетиме,
келгенме. Айдан да сура,
ийнанмай эсенг кесиме.

О, ай! Булутдан булутха
бир терк батыла эдинг сен!
Сени суймеклик умутха
андан ушата эдим мен.

Къара къаяла — аллымда,
солда да, онгда да — ала;
ачлыкъ бла къоркъуу — санымда;
жинле кибик — ауанала.

Кёремисе бу къолланы?
Жылыт аланы къойнунгда! —
Боран бла туман жолланы
ауурлугъу бойнумда!

* * *

Агъарады төппе.
Къаралады къая.
Марал жауунда

жибийдиле кийикле...

О, Аллах,
не этерик эди бу дунья,
болмаса эдиле

Кязим кибикле?!.

Къая

кечеги туманда къаралады.

Минг жылны Журтумда

согъулады къобуз...

Эй, жахиллик, закийлик сатылады.

Багъасы Арш туююлдю —
жангыз бир жулдуз!

НАСЫП БЛА ПАЛАХ

Насып уппа этеди да, кетеди:
хауле къызгъа ушайды ол...

Палах а эшикни кенгнге ачады,
саламлашып, береди къол;
бийченг кибик, отоунга киреди:
къурум бла тазалай адырланы,
кюнден кюннге, ашыкъмай, ийиреди
къара жүнден халыланы.
Юйде, иште, тауда, тюзде болсанг да,
палах жүрюйдю жанынгда...
Насыб'а, Аллахдан окъун сорсанг да,
билмезсе болуучусун къайда.

ЁЛЕМЕ

Ачыууму сюеги бла тамагъы къарылгъан кюнню
къанлы жиямукъларын кёреме;
къолуму узатханча — ожакъдан чыкыгъан тютюнню
узатама анга, узатама — ёлеме!

От жиямукъ тамчыла тамгъан жерледе
чагъадыла ийнаныуну гюллери — кёреме;
алай а мен къаргъыш окъла тешген жүрекледен,
элия чагъыуладан кюе, ёлеме!

Шахшахланы кызыл жалынында суймекликни ёню,
от аллында жиян кибик, чёргеледи — кёреме:
эрттенликде ёрге туруп, кече кёрген токълу тюшню
бойгун кесип, къанын иче — ёлеме!

Ненча миллион жашай болур табийгъат?
Уудан толуга манга берген такъыйкъасын кёреме.
Жашауубуз — арымагъан не талмагъан кызауат:
кылычымы кълдан иймей, ёлеме!

Аманлагъа сейир эте, амалсыздан арыдым:
игилени жылдан жылгъа аздан азлай кёреме;
бу кюн кибик — жашау берген суюкчыкден
къарылдым;
кёзлеримден къанла тама, суймексизлей ёлеме!

* * *

Тохтатыгъыз машинаны!.. Мында —
Чылмас элни хуна сыныгъында
олтурайыкъ да, бирча жиляйыкъ;
эски дуркѳуларын да санайыкъ
Журтубузну тюпсюз къалгъан элин;
Чылмас тардан ургъан ёксюз жели
эжиу этер, бетибизге ура,
бизни кюйюбюзге эсин бура...

Тохтатыгъыз машинаны!.. Мында —
ханслы къабырланы кыйырында
эсгерейик ёлген аппаланы:
ала жатхан сыйлы къабырланы,
чынты туудукъларыча, санайыкъ, —
олтурайыкъ да, бирча жиляйыкъ!

* * *

Эниште къарагъан къаядан
ташланы кёрюр тарлада.
Бир кызыны таныгъан кызыладан
бир умут этмез дуньяда.

Ма алай а къалай жашагъын,
кёзюнгю кысып таулагъа?
Ой, аныча, къалай жырлагъын,
ийнанамайын кыызлагъа?..

* * *

Кыызгъанма, къуй толтуруп! Сау эт башымы да,
селейт жүрегимде жарсыууму!
Ансыз ашамам не татыулу ашынгы да,
табалмам тас болгъан асыууму.

Тырман бла жүрегими кесинге суутма:
чыгъар пешаны, ашат ашымы.
Сен: «Тюнене аракы ичдинг!» — деп, аурутма
алайсыз да ауругъан башымы!

МАЙ ЖЫРЧЫКЪ

Учады къарылгъач;
чагъады кёк тала;
жангыз да къарагъач
турады къарала.

Болгъанды абадан
арбазымда бусакъ.
Сабий ауазладан
толду жашил аулакъ.

Жанадыла гюлле;
шаптал чагъыу бла чыкъ;
омакъдыла юйле,
къаракъайын чагъып.

Жазны ариу кюню.
Узакъ тауну къары.
Булбулланы ёню —
хычауманны жыры!

Жырлайды къарылгъач,
уячыгъын сала;
жангыз да къарагъач
турады къарала.

СЫНЫМДА БОЛЛУКЪ НАЗМУ

Мен таш эдим, топракъ эдим, жулдуз эдим,
Чирик кёлде жиляй тургъан къундуз эдим,
мен буз эдим, мен суу эдим, мен от эдим,
мен токъ эдим, мен ач эдим, мен тот эдим,
мен къан эдим, мен эт эдим, сюек эдим,
тири эдим, мытыр эдим, төммек эдим,
аман эдим, иги эдим: ма, энди кёр! —
Бир затымы да къоймай, букъдургъанды кёр.
Жангыз да жүрегим сыйынмады кёрге —
аны санга къойгъанма, алан, нёгерге!

* * *

Гюрхожанны жели урады,
алгъынча сызгъыра, мында;
булутлада уа ай барады,
барады къыш сагъышында,

Эки тилли болгъан аманды:
аманладан букъдум мында...
Къыйналма, шуёхум! Дарманды
къышны жели Гюрхожанда.

Азатлыкъны желича, мен да
эркинме тау Гюрхожанда:
кёзбау сёзден, аман кёзден да
бугъама дайым да мында.

* * *

Наратым,
эменим,
бусагъым,
къайыным,
сиз жазда кёгергенча жылы желледе,
мангылай къыйынны къолуму къыйыны
озгъанлай, жашагъанма алгъын кюнледе.

Наратым,
эменим,
бусагъым,
къайыным,
сиз жайда жашнагъанча, тургъанма жырлай,
къолуму къыйыны бла жазма къыйыным,
боюнса ёгюзлеча, бирге болгъанлай.

Наратым,
эменим,
бусагъым,
къайыным,
сиз кюзде къаралгъанча мылы желледе,
къолуму къыйынын мангылай къыйыным
озгъанлай, къыйналама мен бюгюнлюкде.

Наратым,
эменим,
бусагъым,
къайыным,
сиз къышда сюелгенча боран желлеге,
къартайгъан кюнюмде, таркъайып
къыйыным,
мен сизден юйренirme уллу тёзюмге!

ЖАШАУУМУ ЗАМАН БЕШИКЛЕРИ

Къагъанакъ бешиги.
Бёлендим да анда,
жукълагъан эдим танг алада бир кесек:
уянып, сарнагъанма ачы сагъатда,
къычырды да къара кийимли бир мёлек...

Сабийлик бешиги.
Жукълагъанма анда
онтёрт жыл, къуюгъа батылгъанча челек:
уянып, къууанган эдим бир ууахда,
къычырды да бир акъ кийимли бир мёлек...

Кишилик бешигим,
бёлетесе мени,
заманнга айтдыра алдаулу жырымы:
жукълаялмайма, къысмайма мен кёзлени —
шо кимге ышангын бу жарлы халкъымы?!

Къартлыкъны бешиги,
жукълатырса мени,
жукълатханча мууал хансланы төшледе, —
жукълатмазса жангыз да сен Акъ Мёлекни,
шо Къара Мёлекни жукълатсанг да менде!

* * *

Кече ариуду. Жер да шошду.
Жулдуз кече — айсыз, желсиз.
Алай манга хар зат да бошду,
жашайма да суймекликсиз.

Къалатында сууукъ тартханча
юйден ожакъ бла жылыгуну,
кёлюм сынсый, кюнюм батханча,
сеземе хама бушууну.

Юйюм барда — юйсюз турама,
юйден-элден къачып бери.
«Да нексе, харип?» — деп сурама,—
манга улуйду ач бёрю.

Жюрек сынсый, жаным ачыйды,
жангыз терекча боранда.
Менича, ким жерде апчыйды,
жана, чыракъча, туманда?..

Ариу тенгим, къыйын ауруйма
жууапсызлы суймекликден:
сыннган терек кибик, къуруйма,
замансызлай кете жерден.

237

БЕРИЛМЕГЕН ХАТ

Сени кѣуандырып, кесим —
санга кѣарай! — кѣуаныргѣа
сюеме...

Барды бир сѣзюм,
эркин этерсе айтыргѣа.
Кѣууанч азда — жарсыгу да кѣп:
жарсыгу — ишим, тосум, кесим;
жарсырча, булутлуду кѣк;
жарсыгуладан толуп эсим,
дертли кѣама кибикди жел —
тюзде, гудуча, сызгѣыра, —
баям, болады ол таукел,
кимни эсе да кѣачыра
кѣарлы тарда бугѣуп тургѣан
шайтанланы патчахына.
Кѣууан, сызгѣыр, Аллах ургѣан,
Апсатыны малларына!..

Кирит салып эшигиме,
кѣаты этип тереземи,
мен, тынгылайым да кесиме,
ангылайым жүрегими.
Анда, тешип кетгенча окѣ,
жара — булутладача ай;
андан сора бир зат да жокѣ:
дорбун кибикди — жел жырлай.
Сенсиз жашагѣандан эсе —
кѣалай ийнандыргѣын анга! —
хар кюн сайын душман келсе,
чапса да, тынч эди манга!
Излемейме насыбымы,
эркинликни да унутдум, —
излейме жан дарманымы:
жангыз санга ёшюн урдум,
жангыз сендеди насыбым,
эркинлигим да дунѣяда...
Жарсырчады жарлы жаным —
сенсиз жүрюйме орамда,

жюрекдеги жарсыуланы
желге, булутлагъа айта;
санга этген умутланы
къайгъы туманына бата...

Арсарлыгъынг кери кетсин,
ийнан жюрек сезиминге:
жуддуз кёкню гюлмендисин
атарма акъ билегинге!
Сукъландырырча къызланы,
санга («Махтанма!» — деме сен.)
гюлле чакъгъан талаланы,
жыйрыкъ этип, берирме мен!
Сейир эте чырайынга, —
мени къадарымда кёрюн, —
сени таза мангылайынга
чулгъарма жуддузну нюрюн!

...Сенден сора жашауумда,
насып берирча, чыртда жокъ:
сени кёрген заманымда
ач жюрегим болады токъ.
Санга да, жаным, насыпны
берирме мен, табып аны:
кёкге чыгып — кёкде эсе,
жерни къазып — жерде эсе!

ТЁРТ НАЗМУ АУАНА

1

Жел

къычыргъан да этеди,
сызгъыргъан да этеди,
жилягъан да этеди,
къууаннган да этеди
жел!..

Кел,

къычыргъан да этеме,
сызгъыргъан да этеме,
жилягъан да этеме,
къууаннган да этеме,
кел!

2

— Неди анда, булутну башында?..

— Дайым тазады ол, къыз намыслай,—
сен, ариуум, къууаннган заманда
ышарыуунг кирик, жап-жарыкъ ай...

— Неди анда, ол айны тюбюнде?
Неди аты? Мамукъчукъ? Булутчукъ?..
— Сюймеклигим ючюн жүрегимде,
«уф» деп чачарча, алтын умутчукъ!..

3

Жүрегими къумларында
сюймекликни терекчиги
чагъады къыш сууукълада,
кийип жашил кёлекчигин!

Юшюмезин сие эсенг,
уллу кёллю болмазса сен:
аны кюнюдю — къарамынг,
жылы жазы — ышаргъанынг!

Къарлы кече кёрдю тюшюм
гюлню алтын жүрекчигин,
чакъгъанды да сени ючюн
сүймекликни терекчиги!

Сынмазлыгъын сую эсенг,
уллу кёллю болмазса сен:
сүймекликни солууунда
ол жүз жылны чагъып турур;
сүймекликсиз а къалгъанда,
юшюр, агъар, сынар, къурур.
Умут этеме мен, тилеп:
— Уллу кёллю сен болма! — деп.

4

Бек жылыды быйыл къыш,
жаз башы кибик.
Жүрекде — жарыкъ алгъыш,
кюнча, сүймеклик!

Къыш къудретни хауасы —
жаз кюнде кибик.
Бу жылыуну хатасы
сенса, сүймеклик!

Юшютмейин, от кибик,
боранда, къарда,
сен жанаса, сүймеклик,
къан тамырлада!

Бусакъны ауанасы,
ачылып эшик...
Къыш жылыуну хатасы
сенса, сүймеклик!

* * *

Къарыу бере къанлы кюрешледе да
бизге миллет бирлик бла суймеклик,
уруш кезиуюнде, кёчгюнлюкде да
тургъанбыз биз, къарындашла кибик.
Таулу таулу ючюн азап чегерча,
намыс, адет болуп жүрекледe,
миллет ючюн къаныбызны тегерча
жашай эдик биз къыйынлы жерде.
Алай жашай келгенбиз, бир юйюрча,
къара зарлыкъ киргинчин жүрекге:
факърачыла бла сакъатла кюльюрча,
келгенди бюгюн уу заман бизге...

Карьеристле, сатлыкъ гудучула да
жайылдыла, аман кырдык кибик:
алача — хазыргъа чабыучула да
игиликге этедиле итлик.
Тегерекде — жаула. Аны кёралмай,
жаулайды къоншусун къоншу киши.
Керти сёзге, тойгъанына тёзалмай,
тапсыз болгъанды таулуну иши.
Жангыз да хыйлачы иги жашайды,
гокка сёзюн айта, алдай, тырнай;
тюзлюк излегенни ашын ашайды,
къырслы къолу бла ахчасын санай.

ХАЛКЪЫМЫ ТЕРЕГИ

Терендедиле, жер тюбюнде, тамырла —
тереги уа жашнайды, чагъады кюнде:
тамырла ёмюргеми алай къалырла,
булутну, жулдузну да кёралмай кёкде?

Халкъымы тереги, сен ёсдюнг таулада, —
азаплы ёлюмню, ийнанама анга,
бир затха тергемез эдим мен дуньяда,
бир тамыр болалсам эди, жаным, санга!

Къыйынлы халкъымы чапрагъан тереги,
сагъышым болушсун да санга чагъаргъа —
бир затны да излемей, тохтар жүрегим:
не зат барды жетерча ма ол къадаргъа?!

КЮН БЛА КЕЧЕ

Аулакъланы юсюнде
кѡап-кѡара ат чабады:
жулдузланы тюбюнде
ауузлугъун кѡабады!

Аны ызындан а акъ —
кюн кибик — ат жортады:
кимден да ол алгъаракъ
кѡкню жерге атады!

Ала этген чариште
Къой Ыз мутхузланады:
хар адам да жерде
ол атлагъа табынады!

Уллу Аллахны шартлары
жылтырагъынчын кѡкде,
бу жашауну атлары
чариш этерле жерде!

КЮСЕМЕКЛИК

Жашаууму башха жанына бурурча
жокъ эсе бюгюн манга эсенлик,
жарсыууму тунчукъдурурча
къайдан табайым теренлик?..

Болурла бийиклик, теренлик да,
алай а жокъду унутулуу:
бирини аты — эркинликди,
бирсини аты уа — тутмакъ, тутулуу.
Мен жесир болгъан юйюмде
эркинлик — жулдузлу чырдымды;
тёрт къабыргъа уа — ырдымды;
ёмюр таслыгъ'а — мени тюбюмде.
Мен кимме? Жаныуармы, адаммы?
Аршны найрагъына керексиз
суху жел элтген чапракъданмы
игиме? Айтчыгъыз, аланла, сиз!..

Жарсыууму тунчукъдурурча
жокъ эсе теренлик,
жюрекни къууанчха бурурча
бармыды, аланла, бийиклик?!

БИР КЮН БИР

Къырланы кёзлери — кечеги шахарла.
Бир кюн бир дуньяда абынырма аман:
заманны эсирген атлары басарла.
Биринчимеми мен? Жокъду, жокъду тырман!

Тауланы ауазы — тарланы желлери.
Бир кюн бир сангырау да боллукъма,
ийнан:
жанымы таларла заманны итлери.
Биринчимеми мен? Жокъду, жокъду
тырман!

Эллени къоллары — жырлагъан бусакъла.
Бусакъла тыймазла. Эсирир эсирлик.
Къаяла къалырла. Жашнарла аулакъла.
Биринчимеми мен дуньядан кетерик?..

Дуньяда Аламгъа ийнаннган адамгъа
жырланнганды бийик найрагъы ёнюмю:
бир кюн бир кечеден эрикген дуньягъа
сагъышны къанкъазы келтирир Кюнюмю!

* * *

Бирде, ичип, чексиз жаншайбыз;
бирде болабыз тынгылауукъ:
философла кибик жашайбыз,
алай анда да жокъ зауукъ.

Ичген да, ичмеген да барды,
алай санга, манга да жер,
сокъур эсек, къабырча, тарды:
желчик окъун алып кетер.

Жашауумда сокъур болсам да,
кёралмай дуньяда кёпню;
атым унутулуп къалса да,
къабыр сыным кёрюр кёкню.

Манга олчукъ окъун боллукъду:
батып оба кырдыклагъа,
къабыр сыным къарап турлукъду
Бахсан тарда боллукълагъа!

---

* * *

Алай бек болмасакъ да токъ,
уруш, чечен жердеча, жокъ:
да нек ачийды жүрегим,
аны чачып кетгенча окъ?..

Анда — къаугъа, мында — туюш,
табылмайды бир тынч юлюш.
Юйге келсем да, юй бийчем:
жатса — кюйюз, къопса — мюйюз!

МА СЕН ДА КЕТ

Ма сен да кет, кетгенлерича
сенден да бек сүйгенлерим:
Сахараны юзмезлерича —
къургъакъдыла эринлерим.
Ирей жерни тауларында да,
шимал жерни тангларында да
къаргъыш, алгъыш да жокъ санга,
атынг да къалмасын манга!

Угъай, хариц, хатанг а жокъду!
Сёзюм туююл омакъладан:
кёлюм, Уллу Долайча, токъду
башха тюрлю жомакъладан.
Кюзню сары тереклери да,
сени мудах кирпичклерингча,
жибийдиле жауунлада
ма бу Москва орамлада.

Хар кимча, мен да айланама:
бирде мен — ач, бирде уа — токъ;
алай а бюгюн ийнанама —
ачыу жокъда жашау да жокъ...
Жырла, Али, жырлагъанынгча,
жаша, Али, жашагъанынгча,
ишлеринги да къоркъмай эт:
«Ма сен да кет! Ма сен да кет!..»

АУАНАЛА

Унут да, кеч! Сууукълугъунг
уюр да, кѐм-кѐк буз болур..
Тапсыз башны уллулугъу
башха тобукълада солур.

Тюшлерингде — ауанала,
ала — санга алданганла;
ауазында — сууукъ къышла;
ышарыуунг а — туманла.

Кеси ауанамы да мен
гуппур этдим кѐзлерингде:
мен — Дон Кихот, сен — жел тирмен.
Угъай! Насып орунмайды жерде.

СЕЙИРСИНИУ

Кесим суйюп алдым да жомакъны,
намаз этеме нюр къанатына да!
Жашайма мен, сындырмай бутакъны,
сейирсине аны чакъгъанына да!

Сейирсинеме жай жулдузлагъа,
къарамымы кёкге бургъаныма да!
Сейирсинеме мен ахшылагъа,
аманлагъа чыдай тургъаныма да!

Ёкюллюкню, бу кёкча, кёгюнде
кёклюгюне сейирсине турама!
Халал жомагъымы тенгизинде
желпегими жашил желге урама!

Жашайма, хайыуан, патчах кибик,
бирде ачлай окъун чыкъсам тангга да:
аякъ юде ёлюрча эркинлик,
билеме, барды дуньяда манга да!

НАРАТЛАНЫ ДАУУРЛАРЫ

Къарайма да тегерекге,
бери — къарла, туман — ары.
Къалай керекди жүрекке
наратланы дауурлары!
Мында жауадыла къарла:
къарлы — Россей кечелери;
тюшюм а — жел ургъан тарла,
тюшюм а — тау тѣппелери!
Къалайса, ай жарыгъында
рахат жатхан Гюрхожаным?
Бир жан да жокъду жанымда,
кесим жангызма мен дайым.
Башха жерде, киши жерде
кимге да жокъду бир дауум:
жырлайды бюгюн жүрекке
къаяланы зангырдауу...

Шууулдарла, тюз тау суула
шууулдагъанча, тюшлерим:
эсде турадыла таула,
кѣкге чанчып тѣппелерин!
Юйде болсам да, эшикке
чыкъсам да, жокъду мадарым:
къалай керекди жүрекке
наратланы дауурлары!

Жюрегими бир зат талайды,
бир ат да тапмайма анга.
Гюняхланымы ол санайды?
Тырман этемиди манга?

Къууанчлада, ичги болушмай,
мудах къарайма тенглеге;
отоудагъы хауа солутмай,
чыгъама кёк тереклеге.

Бу жаз ахшам къалай ариуду,
Ахшам жулдуз жана кёкде!
Жюрег'а — окъ тийген айыуду,
сынсыйды ол кёкрегимде.

Жара салгъан — сени сёзюнгдю,
къалай иги марап атдың!
Ачы сёзюнг — мудах тюшюмдю,
мудах тюнюмдю — сыфатынг.

ЭКИ КЪУЮ

1

Зийналыкъны топрагъында
жаратылып кесинг,
бетсизликни сабанында
ууатылды эсинг.
Харакетни габусунда
улуй турлукъса сен,
аурууланы къуюсунда
унутуллукъса сен!..

2

Сюймекликни топрагъында
жаратылып атым,
махтаулукъну сабанында
ууатылды хатым.
Палахланы булутунда
учса да Борагъым,
ёмюрлени къуюсунда
унутулмаз атым!..

* * *

Зарлылыгъынг къарады,
сукъланыуунг а — акъ:
къара желинг урады —
жиляйды акъ аулакъ...

Зарлылыгъынг къарады,
сукъланыуунг а — кёк:
къара желинг урады —
жиляйды кём-кёк кёк...

Зарлыкъ зарны талайды,
анда къарыу бек кёп:
аулакъ акъдан жиляйды,
кёкден жиляйды Кёк.

Зарлылыгъынг къарады,
сукъланыуунг а жокъ:
къара желинг урады,
келип ургъанча окъ.

ЗАМАННГА СЕЗ

Бек сууукъма, арыгъанма, ачма,
кёп айланып, къайтып келдим, къачма.

Батчаланы Мусса

Менсиз сууукъду кудретинг да.
Ташлы жолла. Жарыкъ жырла.
Исси желде кюйген бетим да,
сууукъ желге тёзген этим да,
муратларым да, ниетим да —
кёкрегингде жатхан къырла.

Къарамынга къарайма — ачма:
узакъ жулдузлагъа уча,
мени Бату бла къоюп, къачма;
жашил отларымы да чачма;
жаугъа эшигими да ачма,
уча, къача, чача, ача...

Бир кесекден ёлюп кетсем да,
къаллыкъса сен, Заман Тирмен!
Алай — ёртен болуп, жетсенг да,
жаннган жулдуз болуп, эзсенг да,
уруш желле болуп, тюйсенг да, —
жангыз Сени сюеме мен!

* * *

«Ариулугъунг ючюн суйгенме мен!» — дедим,
алай сенден да бек ариулань кёрдюм.

«Халаллыгъынг ючюн суйгенме!» — деп турдум,
халаллыкъны барын-жогъун унутдурдунг.

«Сени акъылынгь суйдюм!» — деригем мен,
битеу адамладанмы акъыллыса сен?!

«Кёзлерингь суйдюм!» — деп къарадым санга,
алай а — терк сууудула ала манга.

* * *

Алгъынча, энтта жаз келсин —
кырдык чыкъсын, чакъсын терек:
къудрет бизге къууанч берсин,
неден да олду бек керек!..

Алгъынча, энтта жай келсин
бизни таулу арбазлагъа:
будай битсин, хууан бишсин,
къууат бере бахчалагъа!..

Алгъынча, энтта кюз келсин,
тирлик берип, жауун жаууп:
ёлюмсюзлюк умут берсин,
къысыр къаяланы жуууп!..

Алгъынча, энтта къыш келсин:
манга, санга бла хар кимге
къарны тазалыгъын берсин,
къара къонмазча жүрекке!..

ТАЗА АЯЗ УРГЪАН ЗАМАНЛАДА

Таза аяз ургъан заманлада,
къымылдата терек чапракъланы,—
сеземе жангыдан жашауумда
эртте унутулгъан жомакъланы!

Таза аяз ургъан заманлада
ачыкъды дуньягъа сезимлигим:
эки жюз жыл турлукъча былайда,
къууанч эте, урады жүрегим!

Таза аяз ургъан заманлада
болмаз оюм келеди эсиме:
серлик, итлик кетгенча жашаудан
кёрюнюучюдю дайым кёзюме!

Таза аяз ургъан заманлада
алай ариу къарайма мен тангнга,
андан сора бир танг да дуньяда
атханча болмай кёрюнюп манга!

---

* * *

Къоркъакъ алгъа урур.

Нарт сѣз

Къоркъма къардан да, буздан да,
къоркъма осуй замандан;
къоркъма ачдан, сууукъдан да,
къоркъма тилчи амандан,
къоркъма къанлы мурдардан да,
къоркъма тели батырдан,
къоркъма окъдан, къамадан да,
къоркъ хыйлачы къоркъакъдан!

Олду — адам къужурлукъ да,
олду — кефлик, зийналыкъ,
олду — сабий жилямукъ да,
олду — дунья начаслыкъ,
олду — уруш къозгъаучу да,
олду — кыырслыкъ бла жутлукъ,
олду — аман назмучу да,
олду да фахмусузлукъ!

* * *

Жюрекни багъалы шартлары
кетдиле да сени бла бирге,
тауланы агъаргъан башлары
тиреледиле боз кёклеге.

Жюрекни жырлатхан сезимле
кетдиле да сени бла бирге,
бек сууукъдула бюгюн желле —
сызгъырадыла акъ тюзлеге!

Жюрекни жылытхан умутла
кетдиле да сени бла бирге,
къараладыла кыш булутла —
сууукълукъ къадалгъанды жерге.

Жюрекни алдачу тюшлерим
кетдиле да сени бла бирге,
жукъусуздула кечелерим:
эс да бурмайма мен тёшекге.

Жюрекни жапсаргъан сагъышла
кетдиле да сени бла бирге,
жулдузлу ауазым алгъышла
эталырмы, алгъынча, жерге?!

ЗАНГЫРДАГЪАН БАЛЛАДА

Манга къара чагъыр къуйдула да,
эсгереме энди
ала унутхан халкъымы
къара кюнлерин:
таулада — обала...

Кеслери уа акъ чагъыр ичдиле.

Манга кызыл чагъыр къуйдула да,
кёреме —
босагъамы аллында сюеледи
къанлымы къанлысы:
къырлада — обала...

Кеслери уа акъ чагъыр ичдиле.

Манга аракъы къуйдула да,
гяуурла къурагъан урушха сыздыла.
Къанымы сюрте бетимден,
жесирлик юйюмден къайытсам:
«Къорккъакъ!» — дерле да манга,
тутмакъгъа атарла.
Андан эсе, былайда ёлейим.
О, афган къабырла!..

Кеслери уа шаудан суудан ичдиле.

О, сылхырла!
Бир кюн бир —
келлик тёлюле
къара къаргъышны,
къанлы таш этип,
сиз жатхан къабырла табагъа,
налат бере, сызарла!..

О, манга ушагъан Эсгертме,
шагъат болуп ол ишлеге,
къууаннганмы этерсе,
жилягъанмы этерсе
жыйырма биринчи ёмюрде!

* * *

Излеген эдим шош хапарны,
кюсеген эдим шош жомакъны...

Кёп кере кырдыкла чыкъдыла;
кёп кере терекле чакъдыла;
кюн чыгъа эди, ай да — алай!
Кём-кёк кёк тангларым атдыла.
Не хайыр?
Бир — сарнай, бир — жырлай,
кюнлерим, жылларым батдыла...

Эшитеме ачы хапарны,
эшитеме ачы жомакъны.

ТАУЛАНЫ АУАНА БАЛЛАДАСЫ

Малкъар садакъ атса,
Холам жерге огъу тиер.
(Алайды не да: жер алса,
болурма мен да жержигер...)

Чегем аны жерден алыр,
Бахсан жырлар аны.
Жерни тамырында да бардырыр
бызынгычы бажакъ къанын!..

О, хар къая энчилиги!
Бийнѳгерни ахыр сагъатында,
аны хахал кекелчиги —
къабар къызны къучагъында.

(Неге да мен болдум хазыр —
жолда жулдуз желим жетди!)
Къарачайдан чыкъды да жыр,
Бахсан тарда уя этди.

...Эй, алан! Хайда, кетейик!
Кѳкге къарайды ай тауум.
Бизниди бу жулдуз бийик,
къырда къатсын мастыкъ къауум!..

Дуркъулада батхан Чылмас элим,
кѳзлерими ауун алды жулдуз желинг!
Къарачайны жулдузлары —
Бахсан тарны къундузлары!

Чегем къаялада жумарукъла
Малкъар таргъамы учарла?
Бызынгыгъамы къонарла?
Холам тардамы жашарла?..

Шо тас болгъанча атасы,
Къабар Жерлигини тюзлеринде

Беш-тау элни кюмюш ауанасы
жортады бюгюннго желде,
жулдузлары болгъан желде,
къаялары, булутланы тешип,
кёкге жетген жерде;
туначлагъа болуп бешик,
бизге уа жетмеген жерде.

КЪАЖАУЛУКЪНУ БАЛЛАДАСЫ

Элияла чакъгъан заманлада
чакъгъан терек, кюйген терек да барды;
алай а жүрегим дайым да тарды:
элияла чакъгъан заманлада
габу басхан Бахсан къаялада
дунья уруш баргъанча — жукъумда
кёрюнющюдюле тюшле манга,
мамырлыкъны суйген жарлы жаннга.

Элияла чакъгъан заманлада
ёлген да барды, ёлмеген да барды;
алай а сур дуньям, кёлюмча, тарды:
элияла чакъгъан заманлада
кёреме да кече тюшлеримде
чучхур тауушлу тау Чегемимде
дунья уруш баргъанча — ол чакъда
жукъу, тынчлыкъ да жокъ жашауумда.

Элияла чакъгъан заманлада
къоркъгъан да барды, къоркъмагъан да барды;
алай а сагъышым, дуньямча, тарды:
элияла чакъгъан заманлада
кёреме да къайгъы тюшлеримде
Малкъар тарны Чирик кёллеринде
дунья уруш баргъанча: таулагъа
къарай, къайгъы этеме дуньягъа.

Элияла чакъгъан заманлада
сагъыш этген да, этмеген да барды;
алай а сагъышым, хар немча, тарды:
элияла чакъгъан заманлада
мен эшитеме да кече жукъулада,
топла уруп, Холам къаялада
дунья уруш баргъанча... Уянып
турама, кесимден да уялып.

Элияла чакъгъан заманлада
жарлы адам, жанлы мурдар да барды:
аны ючюнмю жашауум да тарды

элияла чакъгъан заманлада?!.
Бызынгыны къарлы тауларында,
аны таурух жуугъан ташларында
дунья уруш баргъанча кёрюнюп,
тангнга чыгъама, минг кере ёлюп.

Элияла чакъгъан заманлада
чакъгъан дунья чагъа турур манга да.
Сейир этерча жашаугъа, санга да —
элияла чакъгъан заманлада
уянмайын кече ортасында,
башха жулдузланы арасында
кёрюнмей жукъунгда кюйсюз тюшле,—
мамыр тангнга тынчлыкъ бла тюбеше
турлукъ заманларынг болур алда.

ЖЕРГЕ АЙТЫЛГЪАН СЕЗ

Анамы да жери,
жилянны да жери,
бузоуну да жери,
кѣапланны да жери,
кючюкню,
                    гюллени,
                    черекни да жери,
гебеннге чанчылгъан сенекни да жери,
кѣабырда тынчайгъан сюекни да жери,
кимбиз биз?..

Хууанны,
                    гумулжук тебени да жери,
танкланы,
                    тот болгъан кюбени да жери,
тойланы,
                    тирменни,
                    тюрмени да жери,
мѣлекге ушашны,
                    хаулени да жери,
патчахны,
                    кѣулланы,
                    начасны да жери,
сатлыкъны,
                    кырдыкны,
                    жалдатны да жери,
кимсе сен?

Алдадыңг жүрекни, ышандым да санга...
Ышанама, алай ышанмазса манга,—
шагъатлыкъ этерле кѣкдеги жулдузла,
алдагъандыла, жерим, сени адамла:
даулашла,
                    тюйюшле,
                    урушла,

                    жыртышла
юйледе,
                    орамда, кырдыкда,
                    кѣыртышда.

Бомбала атыла, ракетле сызгыра,
сабийни, киштикни да палах бла ура,
ёчюлтесе жалгъан жулдузну да кёкде,
отланы жандыраса къарлы ингирде —
таулуну хантусун къайната юйюнде;
анагъа сабийин тебрете бешикде,
къыйналаса,
танкны, ракетни да жери,
отланы,

хантусну,
сабийни да жери,
бешикни,
ингирни,

къарланы да жери,
аланла жашагъан тарланы да жери!

Ангыламай, сорама санга:

— Кимбиз биз?..

(Закийликми жырлар жууабын, иннетин да манга?!)

Бурунгу Мисирде
фыргъауун кешене
ишленнгенди,

адам къанында кючлене:
минг жылла бла турады,
дагъыда турур;

тёппесин

жулдузгъа, илките да * урур,
букъдургъан мыллыгын устазгъа айтдыра,
шылаплыкъ турууу бла къумну шашдыра;
тенг зат кёрмей,

ёхтем да,
сансыз да къарай —
феллахны бюгюнню къабырын масхарай,
чакъырады турист къауумну аллына,
махтанганча болуп Рамзесни салына...
Къумланы,

туристни,
Рамзесни да жери,
тюлкюню,
тенгизни,
башкесни да жери,

---

* Илки — история, тарых (эски тил).

кимди ол фыргъауун?!.
Кёпдю аллай дауум!..

Аппамы,
атамы,
анамы да жери,
не болсанг да манга,
къыйнасанг да мени,
Журтумдан,
халкъымдан да
сен этме кери!

Адамлабыз!
Адамбыз!
Сюебиз Сени!..

ЧИРИК КЁЛ

Кёкню къара тамагъында
жанадыла ала,

ызлай

элни ары къыйырында
жашил жолчукъланы.

Сарнай

замансызлы умутлагъа,
Къара Къолдан урады жел.
Батып чапракъ макъамлагъа,
эртте да шошайгъанды эл.
Ыфчык тауну тёппесинде,
жомакъча, олтурады ай,
Чирик кёлню кюзгюсюнде
ариу сыфатына къарай...

Рахат солуйду кёкрегим
жулдузланы жарыгъында:
кимге жарсыйды жүрегим,
кимни сакълайды ол мында?
Кимни жырланмайын къалды,
Чирик кёлге батып, жыры? —
Заманланы жели алды,
басды заманланы къары.

Къайсы тейри бла сёлеше
турады ол кечеледе?..
Жукълайды кёл да, кенгеше
жулдузлары бла тюшюнде.
Мында, Сууар* уясында,
букъгъанды ол бизден, баям,
тейрилени дуньясында
тейри болалмагъан адам!
Жашайбыз биз,

тюшюбюзню

жагъасында сарнай, жырлай:
душманладан тюнюбюзню

---

* Сууар (Сууанек) — алан-хазар халкъны эски мажюсю динде сууну тейриси.

душман жүрекледе сакълай.
...Чирик кёлню жагъасында
мудак сокъса да кьобузум,
кёлню къара тамагъында
жарыкды бюгюн жулдузум.
Чирик кёлню жагъасында
ачы сарнай эсе да жел,
татлы умут эте, мында
сени сакълайма, къызчыкъ, кел!
Жангыз сени...

Назмучуну
къабырыны тийресинде
излейме бюгюн жулдузну —
сени жулдузунгу кёкде.

Елюм бла Суймеклик —
эсде,
жашайма мен,
мудак жырлай,
Чирик кёлню кюзгюсюнде
булутлагъа букъгъанча ай.
Да букъмай, не этгин?

Сизде
закийлеге да жокъду бет:
юлгюдю бюгюн да —
бизден
замансызлай кетген поэт!

* * *

Къарачы, Кюн къалай ариу чыгъады,
къууат бере шаптал терегиме:
нюрю бла арбазны жарытдырады,
жарытдыралмайды жүрегими.

Балли терек, къурмашча, агъарады,
эсге сала сабий кюнлерими:
чагъыу табийгъатны къууандырады.
къууандыралмайды жүрегими...

Узакъ таула, жүрек оюмларым да,
умутларым да — къар аркъагъызда:
сизге салам береме мен дайым да,
сизден салам берген а жокъ мында.

* * *

Бийик бийикге ушагъанча
айны бу кюмюш нюрюнде,
кийик кийикге ушагъанча
къая ранланы тюбюнде, —
алайбыз ма биз да: ушайбыз,
алай а — туююлмю тюрлю? —
киши адамлача жашайбыз,
болалмайын бир юйюрлю.

* * *

Дуньяны къырлары кибик — кенг,
дуньяны долайыча — терен,
дуньяны къумларыча — исси,
ийиси —
                    гюллени ийиси,
биринчи баразады атынг,
мен сакъламай келген суймеклик!
Боллукъну, болмазны кёрейик,
дуньяны тауларыча — бийик
С ю й м е к л и к !..

* * *

О, къанлы ёмюрле! Халкъланы
палахын жүрегим бла сезгенме;
Батышда бла Шаркъда жырланы
сарнауун эшите да безгенме.

Жаныуар да, жулдуз да болуп,
дуньягъа ачылу къарагъанма:
сыятлы къулладан да бугъуп,
кефчиле бла бирге ашагъанма.

Ёмюрле жаныучу ёртенде,
ёмюрлеча, кесим да кюйгенме;
жашауда уа — къанлы ёзенде —
хорлатсам да:

— Хорларма! — дегенме.

Быстыргъа сатылмаз къадарым, —
мен ёзге байлыкъны излегенме!
Ёмюрде талмазлыкъ къадырым —
жүрегимди: анга итингенме!

* * *

Ариудула эринлеринг;
ариудула кёзюнг, къашынг да;
ариудула кирпичлеринг;
ариуду алаша санынг да;
ариуду дум-къара чачынг;
ариуду балтюрс къарамынг да;
ариуду, ариу, атламынг да,—
алай а сёзлеринг — ачы!..

Ариу жолум болду санга:
ариу суюген азап билликди.
Ариу жашау сенсиз — манга
ариу къую суусуз кибикди!

КЕРТИЧИ ТЕНГЛЕ

Мен неге да тѣздюм,
ашыра кюнлени:
аз кѣрсем да, кѣрдюм
кертичи тенглени.

Жюрюсем да жерде,
ташлагъа абына,
мен да бир-бирледе
жашадым къууана.

Бюгюн мен азапны
сезгенде ачыуун,
эсгердим къууанчны
шуѣхлукъ татыуун.

Эсгердим жарсыуда
кертичи тенглени,
эсгергенча кышда
хычауман кюнлени...

Кѣрюнесиз кѣзге,
къууанчлы кюнлерим —
жашлыгъым бла бирге
жокъ болгъан тенглерим!

НЕ ЭТГИН?

Ай да кёрюнмей кьалды —
булутланымы бийлейди?
Жокъдула Жетегейле да,
Темир-Къазакъ да батды.

Къыш сууукъла келдиле:
чакъмайдыла гюллерим да;
жокъдула тынч кюнлерим да;
умутларым кетдиле...

Ким эди ол мынафыкъ?
Къоркъмачы, назмучу, аман! —
Абындыралмайды хаман,
не къыйнаса да, сатлыкъ!

Не этгин, тенгим, анга? —
Бардыла дау да, тырман да,
къар да, боран да, туман да
басындыла да манга!

* * *

Сенден кѡачып, кече арасында
тѡшлерими чакѡгѡан чырпысында
жырлайдыла таша булбулларынг,—
эжиу этедиле кѡайгѡыларым.

Келлик ёмюрлеге
жырласынла бирге
сени булбулларынг,
мени кѡайгѡыларым.

Меңден кѡачып, кече арасында
тѡшлеринги чууакѡ аласында
кѡанат кѡагѡадыла кѡайгѡыларым,—
сейирсинедиле булбулларынг.

Кѡоркѡунмайын жукѡла!
Тѡйѡшмезле ала —
мени кѡайгѡыларым,
сени булбулларынг!

Зая болду жүрек эркинлигим:
ол — къадарыды кёп жүреклени.
Сюймеклигим бла жийиргенчлигим
кёрюп болмазча этдиле мени.

Умутларым а, акъ зурнукларым,
«гур-гур» эте, учадыла кёкде,
сизни унутдура, сынжырларым,
кёкге кёллендире мени жерде!

Мингле бла умутла: аскер башчы
болгъанма алагъа... Къыйын кюнде
аскерими осуй заман чачды:
кесим къалдым жашау ингиримде.

Жүрек жарам, табынг — теренди, кенг,
ауур машинадан къалгъанча ыз...
Мен ышанырча — къалмады бир тенг;
мен ийнанырча — чыкъмады бир къыз.

* * *

Сюймекликде кюйюп, кетгенди саулугъум.
Къайдады суйгеним? Къайда тилеклерим?
Жиляй-жиляй — тауусулду жилямугъум:
мени ючюн жилягъыз, чум тереклерим...

Зурнук жыйын кетди, къыбла таба оза,
булутланы жыра узун къанатлары:
ачыууму тенгиз толкъунлагъа сыза,
мени ючюн жилягъыз, кюз зурнукларым...

Насып жокъда — оту да жокъду жүрекни:
къара сууукъ — сууукъ ташла, сууукъ тарла.
Келир къышда, бууакъ эте тереклени,
мени ючюн жилягъыз, жауарыкъ къарла...

Ж

---

* * *

Назмулада сарнай, олтур да тур,
жангызлыкъны боранында юшюп:
мёлек кибик къызны сюйюп, обур
кибигине къалай къалдынг тюшюп?

Алай а, юзмей умутну, жаша,
кеси терслигинге кесинг кюле:
сайлай эдинг да — чий гыржын аша;
ашамасанг а, тур ачдан ёле!..

* * *

Адам урлайды: тынгысызды,
тюнде, тюште да элгене;
ол — кѳаллай насыпсыз, сыйсызды,—
уялмаймыды кесине?

Байлыкъ ючюн жерни кюйдюрмей,
тюзлюк таба элтирча жол,—
бизни Жаратханны кюлдюрмей,
жашай билалмаймыды ол?!

* * *

Умутланы унутдургъан — унутулсун;
жюреклени улутдургъан — улуй турсун;
суюгенлени уа ачитхан — ачий турсун,
жилямугъун тыялмайын, чачый турсун!

* * *

Бийик сёзню айтырыгъым келеди,
сени эсгериучю заманымда;
алай а бир оюм аны бёледи:
мени сюерча, жокъма къатынгда.

Жанынг жазыкъсынырча — амалсызма:
тапсыз жанны къапханына тюшдюм.
Шайтан — жарлыды, мен а — насыпсызма,
ийнан анга, мени татлы тюшюм!

Сени бла туберге мурат этеме
бу кыш ингирледе бир насыпха:
жюрегими, саугъа этип, элтеме,
суйсенг — жапсар, суйсенг а — ат отха.

* * *

Къалай игиди бу жашау, бизге бурса бетин:
толады умутунг, таза болады ниетинг.

Жырым — жарыкъ адам тойда айтхан кибик
алгъыш, —
болады да жарыкъ жырлайма, этмей бир сагъыш.

Манга кёлюн басып, анам рахат тарайды жүн;
алай, неден эсе да, аз тюшеди аллай кюн...

Палах бюгалмайды мени, алай кёбюсюнде
аны мудах шартын кёрюрсе сен кёзлеримде.

Жаным жана отда, мен ненча термилдим санга?
Андан уллу палах тапсанг, билдир аны манга!

Алай а сен да бил: сүймеклигим берген жарсыу
назму болуп чыкъса, болады жүрекке асыу.

Ёлалмайма, унуталгъан да этмейме сени:
къара жинле къаргъыш кёлгеми атдыла мени?

Кече жукълап, тюшеде умут эте, къарай санга,
уянмайын къалсам ёлюп, иги эди манга.

Жаханымни отун сезгенча мен жүрегимде,
билдим: сенден сора манга бир кыыз да жокъ жерде.

Алгъын, кызыны чырайына къарап, жаратханда,
ол сүймеклик сундум да, алдандым жашауумда.

Жазыкъсынамыса? Къарачы, жокъду мадарым! —
Шибля ургъан терекча, кёрюнеди къадарым.

Чыгъады чуй бла чуй. Къая эрирчады куйюм:
къалай бла чыгъаргъын сүймекликни ачы чуйюн?!

Ажал берир эди, дедим, жүрегиме азат:
хайран болгъан башда болгъанды аллай да бир зат.

Жашау учузду жүрекке, сенден бурса бетин :
кырышы жууукъладан окъун боласа искилтин.

Кёпден бери ауруп, аякъ юсге тургъан адам
бизден башха тюрлю атады дуньягъа къарам :

балдан татлы болады жан жаны кирген жаннга —
кырдык да биринчи кере чыкыгъанчады анга.

Сюймеклигинг болса манга сени жүрегингде,
жангы туугъанча дуньягъа боллукъма мен жерде.

Жазда чакыгъан терекча, къууанчлы назмулада
махтарма дуньяны, насып тапсам къарамында.

* * *

«Хайыр эте да билмеучюдю, — дейме, — хата эталмаучу адам; анга сабий да кюлюучюдю!» — дейме, алай санга жетмез хатам.

Шо несе? Не файданг? Хата, хайыр да эталмайса назмучугъа... Назму жылкъым: андан бир тай айыр да, къош кесингде къотурлагъа!

* * *

Жарыкъ жулдузлагъа болады ауара толгъан айны кёкге чыкыгъан заманында: ариулугъунг жюрегими къууандыра, алайса сен да къызланы арасында...

Бизге къарайды, кертиликча, агъара, тауну башы къаяланы арасында: уллулугъум жюрегинги къууандыра, алай болса эдим жашла ортасында!

ЭСГЕРИУ

Эсгериу алгъыннгы кесими
мудахлы кюнюмде эслетеди;
къозгъатып кёлюмю, эсими,
жандырып эрттеги дертими,
ауруулу, жаралы сёзюмю
тютюнюн жангыдан сюзюлтеди.

О, жашау, бу къарлы таулагъа
умутну, жомакъны да келтирме:
умутунг, жомагъынг — тойлагъа!
Биченни уа бауда къойлагъа
(туманла басынган талагъа!)
аркъама кётюрюп да элтирме!

* * *

Узун тартып — кёкню кёксюл мияласын
жаннган жулдуз кеседи ингирде.
Жерни, кёкню да билмей, сюеледи сын,
араб жазыулары да — юсюнде.
Къабыр буруулары тюрюн хансла ашай,
темирлерин, ташын да кемире,
Заман барады, къутургъан суугъа ушай,
аны элте, муну уа келтире.
Ингир рахатлыкъны жулдуз бийигинде,
кёрюнмей, гурулдайды самолёт.
Жерде тынчлыкъча, жокъду да тынчлыкъ менде,
бурунгулу жарам болгъанды тот.
Чайыр жолну юсю блача, жүрегими
юсю бла ненча минг адам ётдю?
Алай а къан ызын сатлыкъ тенглерими
бушуууму букъусунда кёмдюм.
Бирде, жууса эсгериуню жауунлары
бушуууму букъу жолун менде,
кёреме къан тамчылары: жараларым
гюллеча кёрюнедиле жерде.
Кёкню кёксюл мияласын, узун тартып,
жаннган жулдуз кеседи ингирде...
Сенича, сын ташым, сенича, сын къатып,
бир зат да билмесем эди жерде!
Тёгерегим — буруу, тюрюн кырдык ашай,
къышда жууургъаным къардан болуп,
гитче болсам да, бу къаялагъа ушай,
жатар эдим, палахладан солуп!

* * *

Тангда уяниганчады жел да,
кюндюз айланганчады жел да,
кече жукълагъанчады жел да,
эрттен бла тургъанчады жел да.
Тангда уяниганчама мен да,
кюндюз айланганчама мен да,
кече жукълагъанчама мен да,
эрттен бла тургъанчама мен да!

Тюшле да кёргенча болама,
нени да билгенча болама,
кюйгенча, бишгенча болама,
суугъа да тюшгенча болама.
Кёргенча, билгенча, бишгенча,
суугъа да, отха да тюшгенча
этгенди мени суймеклик —
айтып-айтылмазча кефлик!

КЮЗ НАЗМУ

Сары чапракъланы аяз юзеди.
Жылы кюзню сабырлыгъы — жерде.
Айны къашы булутлада жюзеди,
алтын къайыкъ жюзгенча тенгизде.
Ингир аяз нарат ийис этеди,
жукъу шошлукъ алгъанды таулары.
Анда-мында кѣзюм кючден кѣреди
булут кезлеринде жулдузлары.
Тауларымы, бийик жулдузлары да
мен быйыл жангыдан кѣрген сундум.
Сюйгеними къашы кибики айны да
жангыз да тюшюмде кѣре турдум.
«Унутайыкъ, — дегенме жүрекге да, —
озгъан палахлары, жарсыулары...»
Тынчлыкъ болмаз айгъа да, терекге да;
кѣребиз тынгысыз жулдузлары.
Алача, жашауда къадар этербиз;
алача да, учарбыз биз кери:
жаннган жулдузча, ыз къоя кетербиз,
жерни такъыйкъалыкъ жилтинлери!

БИЛДИРИУ

Мен, къарт бола туруп, кёрдюм:
чачым, мыйыкъларым да — акъ.
Мен не ючюн аны сөйдюм,
айтырмыса, о акъ аулакъ!
Эслеймисе? Ёнүм — желле
сюрген хапуланы жыры...
Бууакъ болуп, букъгъан элле,
кёкню сууукъ жулдузлары...

Жазны шартыча кёрюндюнг
мени сакъат тюшлеримде:
сенсиз жияйды кёк юйюнг,
сенсиз ёксюздюле кёкле.
Мен онжетижыллыкъ чакъда
ёхтемлендим: «Поэтме!» — деп;
ма энди, къарт заманымда,
мудахма: «Не да бошду!» — деп.
Кёкден тюшген туююл болсанг,
чакъырма, бошду тилегинг,—
узагъынгдан къарап турсанг,
чанчмаз бир зат бла жүрегинг.
Мени кибиклени суююу —
сени кибиклече болмаз:
жууукълашсанг — ачыу, куююу;
узакълашсанг — мурат толмаз...
Жерни бийик тауларына
къарап, кёзюн сакъат къакъмаз,
алай а къар чатларына
ол ёмюрде да чыгъалмаз.

ХАЛКЪ НАЗМУЛА

1

Ай, уллу кѣуш,
уллу кѣуш,—
уллу кѣушдан тѣшек эт,
кѣыртчыгѣадан эшек эт.
Таш тийсин бутунга,
улуй баргын журтунга,
кѣанынг-кѣунунг кѣазаннга,
кѣарын богѣунг — шауданнга.
Ол шаудандан не чыгѣар?
Кѣары-кѣары бѣз чыгѣар.
Акѣыллы кишиден не чыгѣар?
Сабыр-сабыр сѣз чыгѣар.

2

Эртте заманлада бир кѣойчу киши тойда олтургѣан
адамлагѣа былай айтханды:

— Тюнене, кюн ортада, кѣойланы кюте тургѣаным-
да, кѣолну башы бла келген тумандан бир шайтан, чы-
быкѣ атха да минип, чартлап чыгѣып, былай айтды:

Кесек-кесек булут чыкѣды,
келеме кѣолдан.
Кесдиргинчи орус чыкѣды
Акѣсарай башдан.
Акѣсарайны сууу — сууукѣ,
соханы — татлы.
Ол сохандан бир кѣыз чыкѣды,
Ханмѣлек атлы.
Ханмѣлекге кѣулач бичдим,
жагѣасы — кѣатлы;
жагѣасына шеша урдум,
шешада — мияу...
Агѣауузну уруп кетди
Акѣ Арслан батыр...

Алай айтхандан сора шайтан, хорусмак ийис да
эте, кѡол тюбюнде агъачха кирип кетди.

Бу эки халкъ назмуну мен анамдан, Этезланы Чо-
тайны кѡызы Сеитхатдан (1916 ж. туугъанды) жазып
алгъанма, 1986 жылда.

КЪУРАННЫ ЭНИКЛЕУ

1-чи Суура

Фатиха

Аршны жангыз Иеси, бар аламны тыянчы,
махтау закий Аллахха, олду жашау айланчы!

Жашыртын этгенинги ачыкъдан биллик Аллах;
къыямада хар кимге берлигин берлик Аллах;

жазыгъы болгъан Аллах, кечгинлик берген Аллах;
игилеге Жаннетни эшигин керген Аллах,

Сен — акъылман, Сен — закий! Сен жаратдынг
жерни, кёкню, тенгизни, айны, ташны, адамны! дуньяны —

Болушлукъ излей Сенден, баш урабыз биз Санга,—
терсине ажашдырып, атма азап туманнга!

Санга, Аллах, ийнандыкъ, жокъду Сенсиз онгубуз:
расулларынг баргъан жол болсун бизни жолубуз!

Файгъамбарла ызлагъан жолда бизни тири элт!
Ажашып баргъанладан бизни, Аллах, кери эт!

112-чи Суура

Аллахны бирлиги

Жюрегингден ийнанып: «Сыйлы Аллах бирди!» — де;
анга ийнанмагъаннга: «Пасыкъ кибики, кирди!» — де.

Ол Кесиди, Жангызды, битеу аршны бийлейди;
ким да жангыз Аллахдан болушлукъну тилейди.

Уллу Аллах, бир Аллах! Жокъду Аны баласы:
жангызлыгъын кёреди хар жанны да дуньясы.

Ашны, сууну Ол берди: «Аллах деген токъду! — де,—
Жети кёкде бла жерде Анга жетген жокъду!» — де.

113-чю Суура

Танг аласы

Ата тургъан бу тангны Сенсе иеси, я Аллах;
Сен жаратхан жанладан келмесин бизге палах!

Шайтандан, жинден кѳоруу биз излейбиз Аллахдан, —
аладан бизге келлик хатадан бла палахдан.

Сакъла бизни, я Аллах, мурдарлы бечелледен,
ачыуну ауун атхан кѳап-кѳара кечеледен!

Хыйначы тиширыудан, фитна этген кѳуртхадан
излейбиз кѳоруулукъну уллу, сыйлы Аллахдан.

Дагъыда сакъла, Аллах, бизни адам зарлыкъдан —
зарчы ачы зарлыгъын бизге бургъан хатадан!

114-чю Суура

Адамла

Хар жанны кѳлюн билген инсанланы Аллахы,
адамланы Иеси, жерни-кѳкню Патчахы,

хар кимге да дуньяда аманатды буйругъунг:
бизге темир кѳалады Сени локъман жоругъунг!

Сакъла бизни начасдан, адамланы Аллахы:
кесине барып тийсин бизге кѳургъан палахы!

Аман фикир туудуруп, аны бизге бургъаннга
кѳажау сюе, я Аллах, хорлатмайыкъ биз анга!

Адамны жюрегине огъурсузлукъ салгъаннга
бизни кѳтюр, я Аллах, кѳажау турайыкъ анга!

Жалгъан ишледен кери тут эсибизни, Аллах;
кѳара жиннге, шайтаннга кѳажау тут бизни, Аллах!

* * *

Къартлыкъ чачха къырпакъ ургъанды;
саулукъ, жашлыкъ кирик, кетди:
айтыргъым да айтылгъанды,
этеригим да этилди.

Болалмадым будай сабанча,
алай — къаяланы теше,
тенгизине баргъан къобанча, —
саркъама мен, кюе-бише.

Бирде — унут, бирде — эрин да,
санай кёкню жулдузларын,
толтурмадым жюзден бирин да
жашлыгъымы муратларын.

* * *

Фахмулукъну Аллах къызгъанмай
берген эди манга;
насыб'а жокъ — анга ийнанмай,
къарайма туманнга.

Суусап адам чыкъдан къанады:
алай болду чотум —
насып жарыр жерде жанады
чемерликни оту.

Ол от халкъгъа къуллукъ этеди,
кёллендиреди ол:
аны ючюн таукел элтеди,
ажашындырмай, жол.

Боллукъ болур: ол аз туююлдю,
алгъынча, бол сабыр!
Бахсан тарда — ахыр юююмдю
гелеу басхан къабыр.

ЭШЕК КЕРИУАН

Ал машокну кётюрюп
баргъан эшек къыйналды:
он минг тонна ётюрюк
ол машокга сыйынды...

Жюз минг тоннадан артыкъ
къырслыкъ барды ичинде
экинчи болуп баргъан
эшегими жюгюнде...

Ючюнчю эшегими
кёрмеймисе баргъанын?
Ол элтеди юсюнде
сау дуньяны зарлыгъын...

Тёртюнчю эшегеме
тау кибик жюкню салдым:
«Адамланы жутлугъу»
деп анга мен атадым...

Бешинчи эшегеме
иги къара, хыйсап эт:
дуньяны хыйлалыгъын
жюкледи анга поэт!..

Барындан ауур жюкню
бу харипге мен этдим:
зулмулукъ бла терсликни
алтынчыгъа жюкледим...

Кёп сёлешмей айтайым,
кери атып хапарны:
жюкледим жетинчиге
«сатлыкъ» деген товарны...

Зийналыкъ бла кефлиг'а —
сегизинчи эшекде:
аллай «затла» къалмазла
сатылмайын эшикде...

Тогъузунчу жюгюмде —
«бетсизлик» деген битле;
аланы жаратырла
кеслерин суюген итле!..

Барына разылыкъны
бергенлей жүрегимде,
кесим минип барама
онунчу эшегимде!

НАЗЫМ ХИКМЕТДЕН *

Мен жанмасам,
сен жанмасанг,
ол жанмаса,
биз жанмасакъ —
ким чыгъарыр бу дуньяны
къарангыдан жарыкыгъа?!

---

* Назым Хикметни бу назмусун, тюрк тилде къалса да, хар таулу ангыларыкъды. Тюрк назмучу Тюрк уяны Ана тала деген терезинде туугъанды. Ол терезни уа асламысы эртте заманлада (XIII ёмюрде) ары кёчген бажакланы туудукъларыдыла, сёз ючюн, бусагъатлада бизни бызынгычылача не уа Къарачайда жёгетейчилеча. Аны себепли, Назым Хикметни тили — Тюркню адабият тили болса да, — ана-талачы бажак тюрклени диалекти уллу монг берип, бизни бюгюнню тилибизге бек жууукъду.

Кесигиз хыйсап этигиз: бу мен башында, кёчюрюп, айтхан назму тюрк тилде былайды:

Бен янмасам,
сен янмасанг,
ол янмаса,
биз янмасакъ —
ким чыхартыр бу дуньяны
къарангыдан ярыкыгъа?!

Кимге керекди бюгюн жыр да, сёз да, айт?
Шхайты сыртдан, тасхачыны башыча, ай,
юйсюз итни кирик, марайды шахарны
заман тозуратхан сыртын, кѣабырланы
сынларына ата жукѣа жарыкѣлыгынг,
жангыз да алайда кирик адамлыгынг,
кѣытлыкѣ бла дуньяда Аллах ургѣан инсан.
Шахар орамлада кѣрюнмейди бир жан.
Кетгенди, кетгенича кѣарангы кече,
кѣанлы хукматланы чыгѣарыучу мече...*

Алай а не файда?! Кюнню жарыгында,
шайтан дуркѣу кирик, жатады аллымда
туугѣан шахарымы зыккыл кѣрюмдюсю,
букѣу туман басып чорбатланы юсюн.
Кѣыйынды, халкѣым, бюгюн бу чотунг манга:
кеченг, кюнюнѣ да бир болуп кѣалды санга;
алай а, тузакѣгѣа тюшсенг да, сен жырла,—
алыкѣа саудула жүрекеледе жырла.
Жырла уа ёлмейин тургѣунчун бир чакѣны,
жангы кѣарыу келип, тюбю болмаз халкѣны:
кѣчгюнчюлюк азаплыкѣда да чыдадыкѣ,—
жырла, поёт, кѣанлым болсун жырламазлыкѣ!

---

* Мече — власть, хукмат, азла кѣплеге салыучу низамлыкѣ.

ПОЭМАЛА

КЕЧЕГИ ЖУЛДУЗЛА

1

Сёз устасы хапарчыгъын башлар да,
айтырыгъын айтхынчы, тохтамаз:
керти затха ётюрюкню кёшар да,
сёзю, айран да болмай, суу болмаз.
Асыуду жүрекге эски жомакъ:
кёулакъ салгъанбыз биз жашха, къартха да.
Арба эрикдирди, Борахъ атха да
бир минейик: жыгъылмайын къалсакъ,
биз этиучюлей, сейир этерсиз сиз да —
суугъа айран кёоша билебиз биз да.

2

Аман, иги болса да, бардырлыкъма;
алай эсе, бисмилляхий, поэт...
Эртте-эртте (Жомакъча башларыкъма!)
болгъанды тул къатын, аты — Жаннет:
адам къарарча, тапды тыкъ саны;
мёлекчады, аз-маз толу болса да;
жылы жыйырмадан иги озса да,
иссидиле аны уппалары...
(Кесим да билмей, кесими сатханма:
«исси уппалары» деп бош айтханма).

3

Жанады чырагъы жерде, айда да
Жаннет тургъан шахтёр шахарчыкъны;
Бахсан жалай тургъан жагъалада да
турады энтта къыз ызы аны.
Ариу Жаннет, болду жаннетча ол;
мында болду аны суймеклиги да;
кёкге жете жүрек ёхтемлиги да:
«Жулдузлагъа салады, — деренг, — жол!»
Жылла озайдыла: заман заманды,
аны эсге алсанг, жашау аманды.

Алгъын назик болду бели, чачы да
жумшакъ эди, къара чилле киби;
жангы айлай эки къара къашы да —
къаран бла от тартханча суймеклик;
алай а ариулукъ да кѣп турмаз —
билдик аны, къарап кесибибизге да.
Эртте айтылгъанлай: сизге, бизге да
«Ахматланы балдан» хайыр болмаз.
Хар ким да жашлыкъда ариу болады,
алай а жашлыкъны заман алады.

5

Жаннет тургъан шахарчыкъгъа келгенди
бир жолоучу — узун, къарамыйыкъ:
«Эльбрус» атлы къонакъ юйге киргенди,
алай анда къарадыла кыйыкъ...
Жаннет кеси эди арбазында.
Къонакъбайлыкъ излей, ол жаш баргъанды:
«Къонакъ аламыса?» — деп, ол соргъанды.
Жаннет, къарап, халин жаратханда,
айтды: «Кесим жангыз бир тул къатынма.
Менде къалсанг, манга ойнап къатылма.

6

Къонагъ' а бол, къонакъбайынг болурма...»
Бергенди жигитим жууап анга:
— Мен джѣлтменме, заран жетмез. Солурма,
токълу киби, рахат, ийнан манга...
Чагъырча, къатыгъы да алакат:
Жаннет болгъанчыгъын столгъа салгъанды;
жашны болумундан хапар соргъанды;
ѣтдю алай бла бир-эки сагъат.
Къысха айтсам а — ахшы сыйлагъанды,
жерин этип, жумшакъ тѣшек салгъанды.

7

Орун — башха... Алай анга, анга да
айны жарыгъында жукъу къайда?!
Бизге угъай, ол сурду шайтаннга да;

шо кьаллай бир гюнях болур айда!
Жууукъ тауну тѣппесини кьары,
алтын сууну ичген кирик, жарыкьды.
Барады суу: билеме, ол барлыкьды,
аны тохтарча жокьду кьадады.
«Анычады хапар!» — десем, алдарма,
окьуучуму кѣлюн да бош бузарма.

8

Ала тангнга чыгьадыла, жукьламай.
Кьарайдыла алас терезеден
кѣкню жулдузлары, бири да кьалмай
ма бу экеуленнге сейирсине!
Заманды: жигитге, эсден сюрте
исси сезимлерин, жукьу келеди...
Мудахды Жаннетим: сагьыш этеди,
бу «джелтменлик ишге» сейир эте.
Ай, хайырсыз поэт, чотунг аманды:
поэма жигитинг «тана» болгьанды.

9

Хораз кюнню жарыкьлыгьын сюеди:
«Атады кюн!» — деп кьычырыр хораз.
Хораз кьычыргьанда, кече ѳледи;
бузады тынчлыгьын таулу арбаз.
Тауукъ жырла бла — аш хазырларгьа —
таулу келин тѣшегинден турады;
тѣппеледен салкьын аяз урады,
киреди жан нарат агьачлагьа,
кюнню сакьлайдыла кьанатлыла да, —
харипдиле, жырласынла ала да.

10

Кьызны кьучакьлагьан кьалай игиди
хораз кьычырыучу заманлада!
Асыуду ол. Ийнаныгьыз, кертиди
насып болуучусу да дуньяда.
Сюймекликни кьуюсуна батып,
мен кѣп кере алай эте тургьанма:
кьара эшмелери бла ойнагьанма,
мермерча, акъ ѳшюнуне жатып;

алай бла кёп палахладан букъгъанма,
суймекликге алай бла ийнанганма!

11

Кетди заман, эрттен туман кетгенча:
жашлыкъ умутларым, къайдасыз сиз?
Мёлек да бол, суймем алгъын суйгенча.
Хайям айтычулай, харипбиз биз.
Къайсы къахмелени тюшлеринде,
чыкъгъан кюнлей, жана-жана къалгъанбыз?
Кюйюп, суууй тургъан кесеу болгъанбыз
таулу къызчыкъланы кёзлеринде.
Аны ючюн хар ким айып этеди:
миллет ёсюу бизден кери кетеди.

12

Ийнан, бу иш терен кетип башлайды,
сёзню сызын унутдурдум, баям!..
Хораз жыйын эрттен жырын жырлайды,
къаяланы зынгырдата тамам.
Тамакъчыгъын юзгенча сундуруп,
жазлыкъ къыттай инчге ауаз этеди,
жыллыкъ хораз кёкге да жетдиреди,
къарты да бардырады — суууруп,
парий да, элгенип, ачы юреди:
да не этгин? Юрген — итге төреди.

13

Бу «музыка», сауну угъай, ташны да
уяндырлыкъды дерчады — къаты:
уяндырды жукълап тургъан жашны да,
жумшакъ болса да телини сырты.
— Неге керекди быллай бир хораз? —
деп, уянып, къарамыйыкъ кюлгенди.
Анга Жаннет да чам жууап бергенди:
— Бу джёлтмен жыйындан хайыр чыкъмаз!
Иги хораз тауукъланы малтайды —
ишин этип, андан сора жырлайды...

«Болдунгму?» — дерсиз. Хау, хапар битгенди.
 Айтыр бардыргъанын башха поэт.
 Къошарыгъым — жигит зауукъ кёргенди:
 тапханды беш жашны анга Жаннет.
 Бир кыыз тапхынчын (ол да бек иги),
 ийнаныгъыз, ол тохтарыкъ туююдю...
 Бу хапарым мени тырман куююмдю:
 Жаннетчаны излейди жүрегим.
 Анам кесиди. Не зат этерикди?
 Насып болса, анга келин келликди.

Али Байзуллагъа кызын берирча,
 билеме, барды кёп иги ана.
 Ёкюл къанатымы эркин керирча,
 битеу дунья турурча сукълана,
 мени излей, табалмай, ийнана,
 къайсы жүрек суюмекликде жанады?
 Мени жаным да бюгюн ийнанады —
 жашай болур аны тапхан ана:
 киеу этсе, кёууанч эте турлукъду,
 жашагъаны жүзден артыкъ боллукъду!

1970 жыл, Москва шахар.

ЖАГЪА

1

Мындан алгъа жалагъандыла сыртланы
ёртенлени сары-жалын тиллери:
тау желчикде къурум ийис этген къара тонланы
къаплагъан эдиле ала;
энди уа
къоргъашин бетли булутла
акъ бояу бла бояйдыла аланы...

Жаз башында, эрирле да къарла,
мудах къаралгъан сыртланы
жангы кырдыкла басарла,—
къызыл гюлле бла дарман хансла
белге дери ёсерле;
нарт хапарлача, узун жауунлада
жууунур
жумшакъ шууулдагъан биченлик;
асыу кёрюнюр
малланы мылы кёзлерине
кюнде жылтырагъан кырдык...

Палахланы ауурлугъун кётюре,
ёртен жалагъан сыртлагъа ушайды Эрлик:
къысыр къаялагъа къаяла къаланнганча,
палахланы къаялары да
адамланы имбашларында сюелген
къайгъыланы къаяларына къаланадыла.
Къурч кибикди эрлик:
анга солуу да жокъ,
анга тынчлыкъ да жокъ,—
жашайды ол, къаты къысып тишлерин,
кюрешледен сермешлеге кире,
сермешледен къазауатха ата кесин!..

2

Къаяла, сары къаяла.
Бата баргъан кюнню жарыгъында

жарыйдыла ала.
Арбадан тюшген хууанны
сары жармаларына ушайдыла къаяла.
Ёмюрлени зыбыр къоллары
сыйдам эталмагъан къаяла
ёхтем турадыла,
дерслик бере, юлгю бере эрлеге!
Бийикде, бир жютю къаячыкъны башында,
жатады акъ булутчукъ,
саргъалгъан, эски тарахтаннга
жабышхан юзмелт кесекчик кибик.
Ачыуланнган къапланча, хырылдагъан
тау сууну жагъасындан
кёз къаматхан сары къаялагъа къарайма.
О айбат тауларым, чырайлы тауларым!
Желле шыбырдатхан къалын агъачларыгъызда
букъдурасыз сиз сабыр сагъышларымы;
кёксюл-бурма нарат чачларыгъызда
ажашдыргъансыз сиз жүрек къайгыларымы!
Бийик тауларым! Таракъ-таракъ къаяларым!
Содукъ сууларым! Чырайлы адамларым!
Кече уа къарайма чыр айгъа:
бу жарыкъ айча,
ахшы муратладан чыр болду башым!..
...Келлик ёмюрлеча — турадыла къарамымда
Беш-тау элни
ай жарыкъда саргъалгъан бийиклери!

3

Шаркъда, сары къаяланы башында, кёкде,
ай жарыгъында миялачыкъ кибик,
жангыз жулдузчукъ жылтырайды;
кёг'а —
челекден тегюлген бояуча, кём-кёк болуп,—
кёк тенгизди...

О, кыйыры, тюрю болмагъан хауа тенгизим!
Толкъунларынгмы бардыла?
Аланы ойнатхан желингми барды?
Ол къалтырай тургъан жангыз жулдузчукъ
ушайды кыйырсыз, тюрсюз тенгизде
азаплы ажашхан къайыкъчыкыгъа.

Ма мен да, аныча, ажашып,
чайкчалама Аламны булгъанган тенгизинде,
умутларымы кюмюш къайыгъына олтуруп.
Излейме жүрегим кюсеген жагъаны:
о мени жарсыууму насыплы жагъасы!

Табармамы мен сени,
къууанчлы жолларында
абынмай барырча муратларым?!.
О насыплы жагъа!

Къалай рахат, сабыр шабырдай болурла
дангыл тюзлерингде жашил хансларынг!
Къалай рахат шууулдай, шош кымылдай
болурла
бийик тауларынгы нарат агъачлары!..

4

...Алам тенгизни башында
къара булутла басыннгандыла.
Ала ушайдыла къоргъашин къалаулагъа.
Жыгъышхан эмегенлеча,
чулгъана-булгъана кёкледе,
булут булутну уруп,
кёк кюкюреуден элгенип,
шашхандыла чал толкъунла:

Э л и я

бахчасында орналгъан булут тереклени
от тамырлары бла жарады толкъунланы,
жап-жарыкъ жарытып,
тылпыу этдирип тенгизни;
от жиянла, пардух тутуп,
къучакълайдыла толкъунланы.
Ёкюредиле кёкле,
къутургъан бугъала туююшгенча
булутланы башында.

Боран, булутлары бла булутланы ура,
къутургъан толкъунланы арасында
ачы къучакълайды къайыгъымы.
Ауур ауадыла ауур толкъунла ауурланган
къайыкыгъа.

Къыжылдайды
Атлант долайны бла Кариб тенгизни
толкъунларын хорлагъан къайыгъым:
таш кибикле болуучу берчлерим ашалгъандыла;

суу хыппилле жангыдан чыкыгъандыла
кѳолларыма.

О кѳалай арыгъандыла ала!
Жел а урады,
сууукъ тылпыуу бла солуууму тохтата:
булгъаннан, кѳайнагъан тенгизни арасында
тюп эрними кѳабарча болдум.

...Сютню тюртю суу кѳызартханча,
акъ тишлерими кѳызартса да кѳаным,
хорлатмам бораннга!
Тул кѳатынланы жилимукъларындан да
тузлу болса окъун кѳаным,
хорлатмам мен анга!

Кѳалай кѳыйынды жашау бла демлешиулук!
Жаш кѳатынчыкъ тунгуч баласын тапханча,
Алам тенгизни толкъунларында жюзген да
кѳыйынды:
адамлагъа ёмюрден ёмюрге
кѳыйындан-кѳыйын бола барады...

5

Алай а барды энтта кѳарыуум:
манга деменгили кѳарыу береди
адам улуну кертичи тенги — умуту,
булутла жылы жауунлары бла
мархабатлыкъ кѳарыу бергенча будай сабанлагъа.

Тохтар боран:
кѳутургъан толкъунла,
тойгъан кѳойла кибик,
жууаш болурла;
кюн да чыгъар,
алтын суу ичген топха ушай,
тенгизни тейри кѳылыч бийлеген жанындан.
Ызы бла уа алас кѳрюмдюде
кѳк толкъунладан чыгъарла
жюрегим кюсеген жагъаны
кѳксюл тауларыны чиммакъ-акъ тѳппелери.
Аз-аз кѳрюне башларла
таула, тарла, тау этекле, терек бахчалагъа

бугъунган элле, мор кьошун бла жабылгъан
акъ юйчюкле, ийнекле отлагъан талала,
къызыл гюлле чакъгъан газонла...

6

О къызыл гюлле! Жюрегим кюсюген
насыплы жагъаны къашларында кызарасыз,
къан тамчыла кызаргъанча
къурманлыкъ этилген юйню арбаз ташларында.
О къызыл гюлле, кысыр къаяланы
къып-къызыл жиямукъ тамчыларысыз сиз!
Байрам кюнледе сабийчиклени
желде чайпалгъан байракъчыкъларыча,
къая сыртлада кызара,
алан халкъны ёлмезлик муратларысыз сиз!
КЪАЛАЙ ИЗЛЕЙДИ СИЗНИ ЖЮРЕГИМ!..

Къарыкъсынып агъа эдиле, кёмюк эте, черекле
ёмюрлюк таурухлары тауусулгъан,
таулусуз къалгъан таулада:
алагъа эжиу эте эдиле мудах кюзледе терекле,
кийиксинген бутакъларын
дууа халда тутуп жауунлагъа...

Жаз башында тазадыла шауданла:
къызла, булутла, кечеледе уа — жулдузла
къалтырайдыла кюмюш кюзгюлеринде.
Хар эрттен сайын къумгъанлагъа
къуюладыла шауданла:
къара чачларында
кюн нарыты тас болгъан келбет кызыланы
назик къолларында жылтырагъан
къумгъанлагъа!

О мени суусаплыгъым,
чапырарыкъ жашауну шаудан суулары!
О мени сүймеклигим,
таулу халкъны субай кызылары!
Суусаплыгъым, сүймеклигим,
къалай бек излейди сизни жюрегим!

О насыплы жагъа!
Ахшам чарсында жатадыла

акъ шахарларынъ рахат:
кёк хауада солуйдула
акъ шахарларынъ,
кёк хауаны солуйдула
акъ шахарларынъ...

О насыплы жагъа!
Къошун башлы эллеринъ
жашнайдыла гокка ханслы аулакъда,
къой сюрюуле отлагъанча жашил тюрсю
сыртлада.

Къалай сюеме мен сизни,
жюрегим кюсеген жашил жагъаны Акъ
Шахарлары!

Къалай сюеме мен сизни,
терек чагъыулагъа батылгъан элле,
сиз — тюшлеримде кёрючю умутум!..

Палахны, насыпны да болгъанча жерде
кыйыры,
болур шайтан буруулу боранны да чеги,—
тапмай къоймам жюрек излеген жагъаны:
кёре башлагъанма
шошая баргъан толкъунланы чарслы узагъында
мен излеген жагъаны
кёк тауларыны акъ тёппелерин.

7

Сансызлыкъ унларын себе сары тюрсю чачыма,
жылла озая барадыла,
машинала баргъанча айланч-буйланч жоллада,
букъугъа алдырып жолоучулары.
Барама мен да жолда, букъу алып тегерегими,
жётел эте къургъакъсыгъан богъурдагъым.
Барама, кюцен кёрюне,
чыракъ тютюн отоуда кёрюнгенча,
тау жолланы букъусунда;
барама: «Фахмум жетген ишни табарма!» — дей;
барама, кери этип тынч къадарланы;
барама, къолларымы берчлерин жылтырата;
барама, китапланы мермер ташын кемире;
барама, салкъын жерни излемей не къачмагъанлай
желледен;
барама, эс да бурмай байлыкъгъа, къаты кысып
белими;

барама,чурумлукъну, къыйынлыкъны хорлай аллымда;
барама, алдан-алгъа барама тик жоллада, тау жоллада,
тытыр бла боялгъан кибик, акъсылма жоллада,
ташлы жоллада, къыйын жоллада барама мен!

1964 жыл, ноябрь, Гюрхожан эл.

ЖОМАКЪЛА

ШАЙТАН ИЕГИ

Аман къатын аман этер игини,
иги къатын иги этер гёдени.

Нарт сёз

Сюймекликни тамырлары
орналдыла кёкрегимде:
аны къууанч бутакълары
чагъадыла жүрегимде.
Къатын бла эр болгъан жерде
болур тюрлю-тюрлю хапар:
сюймекликни терегинде
жарсыу, къууанч да, жаным, бар.

1

Жерде адамланы сынай,
этген ишлерине къарай,
жүрөйдю дуньяда Хызир,
аманлагъа сала тазир
кёре игилени сыйын,
жашайды ол: адам ызын
кючю болгъан амалында
игиликке бурур халда.
Болушмайды аманлагъа —
хаулетелеге, гудулагъа,
алай а этмейди хата —
мюлкюн, кючюн да къората:
ол иш — Ибилисни иши,
анга къатылмайды киши.

Ёлюр ючюнмю биз туудукъ?
Ажал ючюнмю журт къурдукъ?
Аны биз салмайын эсге,
тюбей келгенбиз ёлюмге.
Терк ашырып сабийликни,
биз сайлагъанбыз эрликни;
ызы бла, акъ тюгюн уруп,
къартлыкъ да — жашлыкъны къуууп,—

келликди тамбла, ызлыкъла
бизни бетибизге сала.
Андан сора уа къартлыкъны
ёлюм хорлар: азатлыкъны
шо ким тапханды ёлюмден,
кесин эркин этип кёрден?
Кече бла кюн кезиулюкде
шылап зат бармыды жерде?
Биреу къойду, атды, кетди,
алай а ууахтынг жетди —
унутмаймы къойдунг аны,
сюйюп, аныча, башханы?
Уруш отну аулагъында
жангыз жашы жоюлгъанда,
шо азмы жияды ана,
жолун да кёрмей, абына,
киши жерде таралгъанлай —
жиямукъдан къарылгъанлай?..
Сюйсенг — ышар, сюйсенг — сытыл,
озду эки жыйырма жыл —
палах ачылыгъы кетди,
ана жүрек да селейди,
къалды алай а жүрекде,
сюнгю жара киби — этде,
эсгериуню уулу табы...
Терен кирип, къама сабы
сарнай тургъанча тышында,
сарнайды бюгюн дуньяда
мени да жан эсгериуом,
къышда ургъанча сериуон.
Атам къайдады? Жоюлду —
уруш манга да от урду!
Къайда андан уллу хата?
Мен бюгюн кёп да тамата
болгъанма атамдан: ийнан,
болмаз андан уллу тырман,
эс бурмай ол къанлы дерсте,
жангы уруш излегеннге.
Менича кёпдю дуньяда
уруш отну хатасындан
ёлгюнчюннге дери жерде
бушуу тутарча жүрекде...
«Жомакъ айтама!» — деп, сизге
жаншайма мен керексизге.

Биз айтырыкъ таулу киши
 жарлы эди: аны иши
 болгъанды тар сабанында,
 не — байлагъа жалчылыкъда.
 Ол бир кере ишге бара
 Тургъанынлай — иги къара! —
 Хызир-Ильяс чыгъып къалды
 тюз аллына, былай айтды:
 «Салам алейкум, жарлы жан!
 Жюрегингде урады къан
 халал халда адамлагъа,
 бир дерт да тутмай алагъа.
 Жерде, сени кирик, азла —
 жангызлыкъда айнымазла.
 Аны ючюн жалчылыкъгъа
 мени бир алчы юч жылгъа:
 да ким билсин, байыгъыргъа,
 къарыу алып да, айныргъа
 болурса сен да дуньяда
 адамланы арасында...»
 Анга жууап берди киши:
 «Ма, кёр, тапсызды бек ишим!
 Кёресе, жокъду байлыгъым —
 жалчы тутарча амалым.
 Жангыз — бу тар сабанчыгъым,
 аны сюрген таначыгъым;
 кёресе, ол да — бек арыкъ.
 Манга жалчы болуп, жарыкъ
 болмаз, асыл адам, кёзюнг;
 ийнан, кертиди бу сёзюм...»
 Хызир-Ильяс деди анга:
 «Тынгыласанг эди манга,
 бек тап болур эди хар зат!
 Юч жыл ишлеп, Аллах шагъат,
 алырма мен жалнам ючюн
 къатынынгы аман кючюн —
 шайтан иегисин аны:
 бири да къалмай, кызыланы
 алып къарайма дегенде,
 болмазса тапмай биринде —
 аманмыдыла? Игиле? —
 шайтан салгъан иегиле!

Бек аманны — ючю болур,
ичи жаханимден толур;
игиракъда уа — экиси,
мытырлыгъыды белгиси;
бек игисин алсагъ'а биз,
анда да биз кёрлюгюбюз
болур шайтан иегиси:
ол — барыны да белгиси...»
«Мен — къатынсыз, жарлы бир жан:
манга этер кибик тырман,
сирке чачлы, жаулукъ къысхан,
къулагъына сыргъа такъгъан
тапсызладан арбазымда
бири да жокъду къатымда;
аны ючюн хапарынгы,
хапарынгда муратынгы
сезалмайын, къарайма мен.
Букъдурма, айт. Шо кимсе сен?..»
«Мен ким болгъанымы санга
айтырма юч жылдан. Манга
сен бюгюн эт оноунгу,
эсгер да, жарлы, онгунгу!
Амал тапсакъ, къадар болур,
къадар болса, мадар болур
санга да, байча, жашаргъа, —
заман а азды жаншаргъа!..»

3

Шырт деп, юч жыл ётдю, кетди.
Хызир-Ильяс былай деди:
«Санга мен этмейме тырман,
алай а... Хайда, жокъ заман!
Бир къыз излей, айланайыкъ,
санга керекча, табайыкъ!..»

Андан сора уа бардыла,
Къашхатауда тохтадыла,
бир таулугъа къонакъ болуп.
Аны уа арбазы толуп
адамладан: кюлкю, жырла;
таулу къобуз да согъула
тура эди, ма ол а — той,

тепсе, ойна, аша да той!
Жашил сыртдача назыла —
арбаз толу субай кызыла:
кыашчыклары — туутган айла,
кёзчюклери — жулдузчукла,
белден эниш — эшмелери,
кезлеу журчауча — сёзлери;
жаулуклары, жыйрыклары,
бийиктабан чуруклары
бир биринден сыйлы болуп,
кыыз санладан тыкма толуп,
кишибизни кыаратдыла,
кеслерине аралтдыла.
Барысыны арасында,
тюз ай кирик жулдузлада,
турган кызыны киши кёрдю,
эсин саулай анга бёлдю:
бири бирин кыаршладыла,
бирге тепсеп башладыла;
кыагъа-кыыса кирпичлерин,
жаратдыла бир бирлерин...

Тойдан сора Хызир-Ильяс,
кёлден этип тоба намаз
(Ол скоймейди билдирирге,
ким болганын сездирирге!),
былай айтады кишиге:
«Тюшюп кыалгъанча жүрекге,
кёреме, кёрюнеди ол;
алай... мындан кериди жол!..»
«Угъай! — дегенди кишибиз,—
Тамам да болмай ишибиз,
кыалай алгъын башха ызны,
мен жаратханма бу кызыны!..»
Хызир-Ильяс ол сёзлени
онгсунмады: «Ол кёзлени,
кыышны таза кёгюча, кёк
сууугъунда палах да кёп!
Кыалай сезалмайса аны? —
Дунья фитна кыарамында;
сыфатына кыарагъанда,
мёлекча, хурча сундурур;
эрге чыкъса, улутдурур!
Сууукъ кыышлай — кыарагъаны,

ышарыуу да жокъ аны:
шайтан иегиси уа — юч,
анга уа жокъ дарман бла кюч.
Башха элге да барайыкъ,
башхалагъа да къарайыкъ...»
«Тюз сен айтханча, ишибиз
болсун!» — деди да, кишибиз
боюн салгъанды оноугъа,
иги онгсунмайын алгъа.

4

Атларына иер салып,
Кёнденнге жол салып,
Хызир-Ильясны иеси,
къыз излеуге атып эсин,
келгенди бир бахсан элге,
этеклерин ийип желге.
Анда таулу жууугъунда —
аппасыны туудугъунда —
аны сыйлы да кёрдюле,
уллу тойгъа да элтдиле.

Жигит зауукъ алды тойдан,
табын сайлап къызчыкъладан:
тюз тепсеуде аны сюрдю,
абезехде белин бюкдю;
Къарс жауунда, зурна жырлай,—
жумарукънуча къуугъанлай,
къууду къызын исламейде,
онг бермейин мюйюшледе.
Таурух бла жыр тунчукъдула;
жёрме, шишлик ашалдыла;
жигитибиз да арыды,—
аны бла той да бошалды.
«Кёреме да, бу къыз санга,—
деди Хызир-Ильяс анга,—
мёлекча кёрюннген болур!
Алай, харип, юйюнг толур
сыйытладан, къаугъаладан,
аны жүрек бла кюсесенг,
ансыз болалмайма десенг!..»
«Да, алан, сен,— деп, жууапны
киши береди,— азапны

къуйгъанса бюгюн башыма,
отну къуйгъанча ашыма
тиеди да сёзюнг манга,
ушамай чыртда дарманнга.
Шайтан да бар, тейри да бар;
ары да бар, бери да бар:
мунуча ариуну, тапны
къайда табарса сен къызыны?
«Шайтан иегиле» деп мен
эшитмедим бир кишиден!
Биз энди къайры барайыкъ?
Къайсы жерде айланайыкъ?...»
«Да азымыдыла тау элле,
башларындан ура желле?!
Хар биринде жүзден артыкъ
болур, мёлек кирик, къызычыкъ.
Изле! Излей баргъан — табар,
излемеген — эрнин къабар.
Кёресе, боялгъан жазыкъ,
халкъдан уялмайын, ачыкъ,
тюз Парижни орамында
кирик, барады жанынгда;
уппа этсенг да, ол санга:
«Угъай!» — демез бир заманда.
Алайды да, тынгыла манга,
санга кереклибиз алда!..»

5

Гунмукъстанда бир тау элге
келип, бир къумукълу юйге
къонакъ болуп тохтадыла,
къонакъбайгъа къууанч сала.
Тёрге салып — олтуртдула,
ашатдыла, солутдула,
андан сора ыйыкъ озуп
(Жарамайды кёпге созуп
турсанг адам хатерлигин —
къонакълыкъны адетлигин!),
ишни билдирдиле шартын:
«Керекди, — деп, — бизге къатын!..»

«Да бюгюн, — къумукълу деди, —
элибизге келин келди:

анда кѣууанч бла сый болур,
арбаз да кѣызладан толур.
Мени бла сиз барып тойгѣа,
кѣатышсагѣаз эди сыйгѣа,
келечигиз болурма мен:
бизни элде кѣайсы юйден
жаратсагѣыз да сиз кѣызны,
салырма ол юйге ызны.
Алайды, кѣонакѣла, хапар.
«Тойгѣа барсанг, тоюп сен бар!» —
деген нартха ышанайыкѣ,
олтурайыкѣ да, ашайыкѣ!..»

6

Эки экран — кѣзлеримде,
эки заман — экисинде:
бир кѣзюмде — озгѣан жылла,
абындыргѣан ташлы жолла;
экинчимде — келлик жылла,
тюшлеримде кѣрген жолла:
жашамадым, ишсиз жата,
жууукѣлагѣа эте хата;
адам угѣай, хайыуаннга —
тишсиз не тырнакѣсыз жаннга!
Аны кѣойсакѣ да, малгѣуннга —
экиаякѣ жаныуаргѣа,
не иесин кѣапхан итге,
не жазыучу тюкюлеге
мен этмеучю болдум хата,
мюлкюн, малын да кѣората:
кѣуллугѣундан да чыгѣарта,
сынсытмагѣанма, кѣычырта!..
Хызир-Ильяс, кѣара манга:
мен эс да буралмам санга,
келсенг, асыл, мени сартын,
«таулу поэт» болуп атынг —
алай кѣыйнадыла мени!
Кѣремисе хыппиллени
мени мудах кѣарамымда?
Кѣарачы сен, кѣарангыда
кѣалай жанадыла ала:
боран кече окѣун таула

жарыкъдыла, кюндюз кибики.
Кесим тигерча кебинлик
болгъанма, алагъа къарай,
ала уа, ызымы марай,
эгер итлеча, артымдан
келедиле, хахайладан
сантрау эте тегерекни,
кёргенча ач бёрюлени!..
Шо ким болуп да кел манга,
Хызир-Ильяс, ийнан, санга
туберме керегича мен;
алай а келме, асыл, сен
чыгыр поэт болуп манга,
хатам тиймез ючюн санга!..
Къазбай* толкъунладан чыгып,
жолу бла кюн кетди, батып
ныкъчул-къалгъул тауларына,
тёппелени къарларына
алтын тюрсю тегюп сууун:
ма олду, жаным, кюн жауун!
Аны ызы бла, Къабардан
келген жылкыча, аулакдан
къарангылыкъ ёрге барып,
ауанасын къаргъа атып,
тёппелени жутуп къойду.
...Отун да тамызды къойчу,
хазырлайым деп ашчыгъын;
къурум ургъан къазанчыгъын
къара сынжырына асды;
гыбытыны башын ачды,
ичди кючлю айранындан.
Бир кесекден къоншу къошдан
келип шуёх къойчулары,
башладыла таурухларын
бурунгулу заманланы,
эсге алып батырланы
Согъум таба чабыуларын,
жесир, жасакъ алыуларын.

Аршда жаннган чыракъчыкъла,
къалай жууукъдула ала!

---

* Къазбай — Хазар тенгиз, Каспий тенгиз.

Къарамынгы кёкге атып :
«Жетерме, — дерсе, — узалып!..»
Ала заманланы чархын
бурадыла да акъыртын,
къартлыкъ келеди адамгъа ;
анга угъай да, дуньягъа :
кёкде, жерде да хар затха
заман тюйюлдю бир башха.
Жерни теренинде отла
ахырзаман къозгъалсала,
таула болгъан жерде къырла —
болуп чексиз, къыйырсызла, —
Азий къумлача жатарла.
Чыгъанала да чыгъарла
занкъылдыла чакъгъан жерде
къыямада келлик кюнде.
Шо бюгюн, ма, тюзле болуп,
гокка хансдан, гюлден толуп,
жашнай, чагъа тургъан жерле,
таула болуп, кётюрюрле
кюндюз кюнде жылтырагъан,
кече айгъа кюзгю болгъан
бузлу тёппелерин кёкге —
бир зат да жокъду ёмюрге!
Ол тауланы тарларында,
биз кёрмезлик чатларында
къуралырла жангы элле,
ма биз эшитмезлик желле
башларында гуу-гуу эте,
жумшакъ хапуланы элте,
жулдузлагъа окъун жете
турлукъдула, даулаш эте
жерден кетген халкъла ючюн,
келликлени бёле тюшюн!..
Алай а бюгюн адамла
(Аман, иги жашагъанла!)
эс бурмайдыла ол затха —
Жер Жюзюн бургъан отха.
Жюзден жангыз да биреулен —
кётюрюледи ол жерден
закийлиги бла бийикге,
жолун ызлай игиликге.
Жукъусундан элгендирип,
кёлюн кёкге кёллендирип,

жангыз да бир жулдуз сагъат
береди адамгъа къанат!..

Ингир озду, ахшам болду,
ызы бла къарангы къонду
тарда жатхан уллу элге;
жангыз да той баргъан юйге
къоналмайды къарангылыкъ —
анда къууанч, анда жарыкъ.
Ма биз да, хайда, барайыкъ,
тойгъа, къызгъа да къарайыкъ.

7

Болгъанды айтыргъа заман
кишибизни атын, тырман
этмез кирик манга киши,
алайды да мени ишим;
мен Зорт деп атадым анга,
алай а унутдум санга
аны эртте танытыргъа:
«Бу — Зортду!» — деп хапарларгъа.
Тюйюлмюдю бу сейирлик,
чегем саламлашыу кирик?
Алай а, балам, суй аны —
айтып-айтмазча батырны:
къатын алама деп тургъан —
танкга кирикчады тургъан;
кёлю — бийик, кёзю жютю,
жигитлени да жигити
болады аллай дуньяда —
ол, туз киштикча къаяда,
арсарлыкъны биле болмаз,
къатын алгъынчын тохтамаз!

Шош Долайны жагъасында,
аны къая ранларында
«чыпчыкъ базарланы» кёрген,
затны затха тенгледирген
ангыларгъа болур мени:
къыйыр арбазында элни
(Мени кёзюм бла сен кёрсенг,
«чыпчыкъ базарды» деренг сен!)
сабий да бар, уллу да бар.

Кюлкю бла чам, таурух, хапар,
кѣбуз, зурна да согѣула,
тепсейди Зорт да, бурула,
бир тап кѣызны сайлап кесин,
анга буруп битеу эсин.
Бийли чибин узакъ кетер,
гюлге кѣонар да, бал этер:
тенгли киши да жол этер,
этген муратына жетер...
Алда турса да, кѣаранчха
болуп, кѣошулмай кѣууанчха,
уллу тойда ариу кѣызчыкъ
Зортха ачыу болду азчыкъ.
Алай а сен ийнанма, жаш,
кѣыз бермесе алгѣа кѣз-кѣаш:
уялгѣанданды ол иши,
не кѣрмесин деп бир киши
жууугѣундан, ахлусундан,
бютюнда бек — кѣоншуладан.
Кѣыз намысын тюшюрюрге
жарамайды кѣызгѣа: эрге
болур чыгѣалмай кѣалыргѣа;
андан эсе уа кѣабыргѣа
кирген да кѣрюнюр тамам!
Анга бир зат да айталмам.
Аны ючюн, жигит жашла,
сюймекликден хайран башла,
юйренигиз батыр Зортдан,
кѣурлай кѣалмаз ючюн кѣыздан!

8

Алашаракъ болса да кѣыз:
«Тюйюлдю, — дерсе, — чырайсыз!»
Табанына жете чачы,
кѣарарса, аузунгу ачып,
аны субай сыфатына;
жууукъ келсенг а кѣатына,
бир сѣз да келмей эсинге,
сен кѣрюнюрсе кесинге,
ариу болсанг да, бек эрши,
тузакълыкѣгѣа тюшюп ишинг.
Инчге белли — гинжи кибики,
тишчиклери — инжи кибики,

эринчиклеринден къарай,
жаннган жулдузча, жылтырай
турадыла ышаргъанда;
жылтырауукъ къарамында
жулдуз гулмакланы нюрюн
Аршны даулу кючю сюрюп
тургъанына сейир эте;
ёлюм ууахтынга жете,
кёзлеринги басып туман,
жарлы башынг болуп хайран,
къачалмайын сюймекликден,
анга жесир болурса сен,
шашарса не уа акъылдан,
туусанг окъун акъылмандан!

Зортха уа не айтхын? Жазыкъ
турады, кёзюне жазып
къызыны мёлекча суратын,
шош шыбырдай татлы атын...
Хызир-Ильяс халын кёрдю,
Зортну тойдан кери тюртдю.
Хызир-Ильяс биледи бек —
жерде жашамайды мёлек:
билди аны да чирисин,
кёрюп шайтан иегисин
къызыны субай санчыгъында —
иегиле арасында
тура эди ол иеги,
башхаладан эсе иги
болгъанча, букъдуруп кесин,
кюлде букъгъанча от жилтин:
башхаладан узунуракъ —
пилни тишича, чиммакъ-акъ!

«Охо! — деди Хызир-Ильяс, —
Анга этер кирик намаз
туйюл эсе да бу сирке,
сени этгенди метеке!
Сюйгенсе, не этгин, къызыны:
аны да барды зараны —
майна, кёреме белгисин —
шайтан салгъан иегисин!
Алай а жокъду дуньяда
адамланы арасында

неси да тап болуучу жан.
Бу кызычыккыны аты Нюржан:
атасына да барайык,
анасына да кыарайык!
«Угъай!» — деп чыкымаса бир сөз
(Тюкюрейик, тиймезча кёз!),
элибизге да элтейик,
тоюн, сыйын да этейик.
Кёрюрсе — бир кесек жашап,
толу юйде татлы ашап, —
манга этмезча сен тырман,
келликди аллай бир заман —
мамыр жашау кыуарча сен,
иегисин алырма мен...»

9

Кызыны, тилеп атасындан,
алып кетип гунмукуладан,
Беш-тау элде алан элге,
кийирдиле толу юйге.
Кесип он ёгюзню бойнун,
кыурадыла уллу тойну;
элли кыойну да кесдиле —
сохта, жёрге да этдиле:
саулай элге ашатдыла,
сау кыйыккыны жашатдыла.
Таматала алкыш этип,
толу гоппанланы ичип:
«Кыууанч, насып да!» — дедиле,
лох-лох эте, тепседиле.
Айтсак, кыойсак да — кыысхасы:
жамауатны асламысы
тойну, тоюча, тап кёрдю,
сыйын, сыйынча, тап этди...
Кыайынына кыайын кыызы:
«Кыайынымы жашау ызын
элтип кетди осуй кыадар,
жыргы бла тепсеуге мадар
болмаз!» — деген да чыкымасы,
адамланы апчытмады.
Ашы бла ичгини хорлап,
туйюш-кыаугы да этмей, тап
жашла окун олтурдула,

намыс-адет бла турдула;
Нюржан бла Зорт а кѡалдыла —
антымды, не зат тапдыла?..

10

Бир жыл озду, заман болду:
Зортха ахшы улан тууду.
Зорт шуѣхум, жыйып эсин,
тыш адамгѡа терекеси
жетмезине кѡууанч этип,
содукѡланды, жашнап бети.
Андан сора да жыл ѣтдю,
жашны туугѡан кюню жетди.

...Жашил жыйрыкѡ кийип тарла,
ѣрден-ѣрге мылы кѡарла
ѣрлейдиле бийиклеге.
Залим заман кийиклеге
келгенди; кырдыкла ѣсюп,
кѡая этеклени юсюн
жапхандыла сары гюлле.
Ѣрге кѡарла бла кийикле,
кѣтюрюле бийиклеге,
кетгендиле тѣппелеге;
анда уа, кѣксюлдюм жухда,
тазалыкѡда, зауукѡлукѡда —
сурат салгѡан кибик тейри,
чууакѡ кѣкге илиндирип, —
кюн таякѡла эрттен нюрде
ойнай тогѡай мюйюзледе,
турады жугѡутур тикде;
ѣнишгеде уа, тюбюнде,
салкѡын аяз да шош жырлай,
гелеу кырдыклада отлай
турады сюрюую рахат:
кѡоркѡутмайды аны бир зат
уллу, терен чынгыл тарда.
Алайды, кѡойчубуз барда,
тас болмай, стауатда кѡойла
рахатдыла. Аны ойла,
кѡаты да тут жүрегингде
бѣрюледен толу жерде:
ансыз ишинг пыттыр болур —
дуньянг жаханимден толур.

Бола эсенг ашынг бла токъ,
жаннет да, жаханым да жокъ:
киер кийим таба эсенг,
аманлыкъдан къача эсенг,
юйюнг, баланг да бар эсе,
атанг, ананг да бар эсе,
къууанч бере эсе ишинг,
болмаз санга жетген киши!
Ийнан, жашайса жаннетде!
Алай туююл эсенг, жерде
сенден жарлы болурму жан? —
Къарамынгы басып туман,
мискинледен мискин болуп,
палахладан юйюнг толуп,
жаханымдесе, харип, сен,
анга шагъат этеме мен!..

Учхун кюйюз бла (жокъ алдау!),
билет ючюн да болмай дау,
ахча да бермейин — хакъсыз,
Зортха жетгенди къайгъысыз
къайын атасындан бир жаш,
таурух батырлагъа ушаш...
Ашап, сюртюп мыйыкъларын,
былай айтханды хапарын:
«Къайын атанг, — дегенди ол, —
салам ийди... Узакъды жол...
Къууанч басханды ташына —
къатын алады жашына.
«Намысымы кёрсюн мени!» —
деп, чакъырады ол сени.
Къоймам бир зат да, жашырып:
къызын, сени да ашырып,
къайыт мычымайын, деди,
учхун кюйюз бла жиберди!..»

Аны сезген Хызир-Ильяс
(ол сезмеген бир зат болмаз!)
кесин къошду да бу сёзге,
былай деди келечиге:
«Дунья бла бирди ишибиз,
бичен чала турабыз биз.
Ачлай къоймазча малланы,
эки кюнден бошап аны,

киеуюгюз барыр сизге —
Гунмукъ жерде юйюбюзге;
ары дери уа — кечгинлик! —
барсын жашы бла келинчик.
Тамам болсун да ишибиз,
бир ыйыкъдан жетербиз биз!..»

Ахыр да бек сейирсинип,
кюйюз айрыпланнга минип,
жырып къалын булутланы,
Зортну жашы бла къатыны
шо кёз къакъгъынчын заманнга
думп болдула Дагъыстаннга...

Была уа, жел чабырланы
киедиле да, аланы
ызларындан чабышдыла —
сууукъ болуп, къабышдыла,
ура эди да жел къаты:
алай бара элле къаты,
этеклери букъу эте,
учхан чыпчыкъланы жете!
Алай чабарча ким суймез?
Борзов Валерий да жетмез,
салса окъун битеу эсин,
Хызир-Ильясны иесин:
отдан болгъанча чабыры,
барады Зорт, жолун жырып!

11

Келе-келип, гунмукъ элде
къуртха къатын тургъан юде
тохтадыла, къонакъ болуп,
саулукъ бла эсенлик соруп.
Олтурдула, жаншадыла,
семиз хинкял ашадыла.
Андан сора уа къатыннга
былай дегенди Зорт: «Манга
айып да этме, къатын, сен!
Жюрек суйюп, кюеме мен —
Беш-тау элде жашайды бир,
кеси болса да бай, пыттыр!
Шагъатма, барды ма аны,

ийнан, мёлекча, къатыны.
Бир жыл болду, аны скойюп,
соймекликден жаным кюйюп,
хайран болуп айланганлы,
къыйынлыдан да кыйынлы!
Айтып къояма оюмну,
алтын ахча бла жюз сомну
берирмен бюгюн мен санга,
чакъыралсанг эди манга
къоншугъузда баргъан тойдан,
къатынланы арасындан,
адам сезмезча, чыгъарып,
ариу, гокка сёзле айтып,
Зортну субай къатынчыгъын.
Аны ючюн, алтынчыгъым,
алтын этерме юйюнгю;
парча, дарий бла юсюнгю
жабарма — жангыдан жашнап,
сени сюер кибик жашла
болурса, жаным, байбичем,
толгъан айлай жана кеченг!
Кюнюнг а, кюн кибик, жарый
жашауунгда мындан ары
барыр, жауда бишлакъ кибик,
санга келгинчин кебинлик
тигерча заманны ахы,
къадаарынгы сынып чархы!..»

Къатын: «Угъай!» — деп да турду,
ма сора уа былай сорду:
«Билдирмей бу ишни элге,
артда кетермисиз юйге?
Эри барда, келечиге
баргъан кыйынды... Кечиге
мында туурсуз бир кесек,
ишни этербиз биз десек.
Алай а, мен айтхан, алгъа
ахча тутдуругъуз къолгъа!
Ансыз учунуум болмаз —
алдау сёзюм балдан толмаз!..»

«Алгъа ишни толу толтур,
ма сора алтыннга олтур!
Ийнанмаймыса сен манга?

Эллик туююлбюз биз санга,
аванс берирча алгъадан,
жугъун да билмей хайырдан!
Ма, тут муну! Келтир чагъыр.
Ашны да эт бизге хазыр.
Алдадыла боллукъ ишле:
бизни кибикича кишиле
жарсымайла озгъан затха —
кирсек окъун жаннган отха,
боллукъ ишни ашыкъдыра
турабыз биз, алгъа бара!» —
деди жигит Зорт къатыннга,
тыйып сёзю бла ырбыннга.

Къатын — ботачыгъын тешип,
жукъа эшмелерин эшип,
гранча жаулукъчугъун къысып,
кёзюн кюзгю таба сызып, —
юйден чыгып, кетди тойгъа:
къарачы энди болумгъа!

Тойда ары-бери чапды,
Зортну къатынчыгъын тапды:
бир мюйюшге да олтуртду,
гокка сёзле бла къубултду,
аны-муну шыбырдады —
ариу айтды да, алдады.
Къыйынмыды таза жанны
алдап къойгъан? Хар къатынны
болады къарыусуз жери —
эри кетип болса кери,
зийна умутланы къушу,
къанатлары эте шуу-шуу,
чыгъады да жүрегинден,
сермеп алып билегинден,
учундурады бийикге —
татлынча, алдаулу кёкге;
сызады сора энишге!

Къанлым тюшсюн ма ол ишге!
Къалса да сау аны саны,
япан табакъ кибики, жаны
сынар да, минг сыныкъ болур —
бедишледен юйю толур.
Шо минг сыныкъ болса табакъ,
желим да биз анга тапмакъ.
Да не этербиз да, тапсакъ?
Жабышдыргъан да эталмакъ,
затыбызгъа да жаратмакъ,
жаратыргъа да базынмакъ!
Антсыз жауунг басынчакълар,
тенгинг окъун да ачыкълар
сюегинге дери сени:
жюз жыл мындан алгъа — къатып,
къабырлада рахат жукълап
тургъан аппа-бабаланы
уятырла жукъуларын
уялмагъан ахлуларынг!..

«Бир жан сезмезча бу ишни,
бизни кёрмезча бир киши
къалай этейик бир мадар,
о айыплы, сыйсыз къадар?» —
деди Зортну къатынчыгъы,
багъыр болгъан алтынчыгъым.
Къуртха къатын жууап берди,
аман акъыл бла юйретди:
«Мен юйюме къутулайым,
азыкъ, ичги да къурайым;
ма сен а, жый да эсинги,
жукълап тургъан сабийинги
къаты чимди бешигинде
жырны баргъан кезиуюнде.
Жашынг ачы жияп турур,
тойгъа, жыргъа чурум болур,
аны уа халкъ дурус кёрмез,
атанг да ол ишге тёмез.

«Эй, кызы, ал да жашынгы,
хайран да этмей башымы,
кѳоншу кѳатыннга элт аны,
санграу этди адамланы!» —
дерикди алайда атанг,
анда сени уа не хатанг?
Алырса да сабийинги,
манга келирсе: ишинги
анда кѳюрсе кѳадарын,—
гурушхасызды мадарым!..»

12

Кѳуртха кѳатын юйге кирди:
«Хар зат да тап болду!» — деди.
Столгѳа дарий жабыу жайды,
тюрюлю-тюрюлю ашла салды;
эрмен кѳоньяк чыгѳарылды,
хинкял, хычин да кѳуралды...
Хызир-Ильяс Зортну сезди —
бетин, ѳнюн тюрлендирди:
мѳлекча сыфатны берди,
кесин да тюз алай этди.
Бир кесекден кѳатынчыгѳы
келди да, жашчыгѳын,
бѳлеп, салды ундурукѳѳа,
кеси уа олтурду столгѳа.
Кѳуртха кѳатын а, кѳз кѳысып,
Зортха, хыйла кѳарам сызып:
«Ма буду,— дейди кѳатыннга,—
марван суула бла алтыннга
сени чачларынгы бояр;
минг эр кибик, сени аяр,
бир тюк тюшюрмей башынгдан,
бир зат аямай ашынгдан,
тутар сени: аны бла тап
болсанг, бичакѳ бла сап
кибик, жашарсыз сиз жерде,
бушуу зат болмай жүрекде!..»

Нюржан Зортха кокаланды —
кирпиклерин кѳагѳа, жанды,
ариу чырайына кѳлден:

«Мёлекчады!» — деп ичинден.
Зортха жууукъ алды жерин,
алай а сезмеди эрин.
Зортну жангыз да жашчыгъы,
баям, сезгенди — башчыгъын
анга бура да: «Ата!» — дей,
кеси жангыз кечиннгенлей,
жатады кенг ундурукъда,
къонгроу илляу да — къолунда.
Эрлик бла хан да бир эсе,
къатын бла жан да бир эсе,
бютюнда бирди къан бла къан —
къаннга тартады дайым къан:
англатмайын сёзчюклерин,
жылтыратып кёзчюклерин,
къарайды жашчыгъы Зортха;
бир сейирлик аламатха
къарап тургъанча тюшюнде, —
насып жарыйды кёлюнде,
булутланы кезлеринде
жаннганча жулдузла кёкде!
Къыйынды бу оюн Зортха:
аны, жашчыгъындан башха,
сезалмадыла къатынла,
къатып къалгъаелле ала!..
Аурумай чыртда да жаны,
зийна чотлу къатынланы
чагъырына Хызир-Ильяс
демидролдан къуйду аз-маз:
дарман ичги бла татыды —
эки къатын да жукълады,
бу жукъудан тоймаз кибики,
топ атылса, къопмаз кибики.
Ёлген кибики, эки къатын
жукълайды асыры къаты:
ауса окъун кысыр кая,
боллукъду тауушу зая!..

Хызир-Ильяс бла Зорт, туруп,
къатынлагъа табан уруп,
сабийчикни къолгъа алып,
Беш-тау элге жолну салып,
чабырланы хайырындан
къачадыла Дагъыстандан —

сууда торпедала кибик:
болурму жан да жетерик
ма аллай терк баргъанланы —
адам угъай, шайтанланы?!

13

Бардым, ызларындан къууа,
ала этген букъу бууа:
чух-чух этдим, жётел этдим,
ма сора уа ташха чёкдюм.
Бир кесекден эсим келди:
«Шайтан кибикдиле!» — дедим.
андан сора артха кетдим —
гунмукъ элге къайтып келдим,
сизге айтып хапарларгъа —
не болгъанын къатынлагъа.

Алан тилни сана байгъа:
къыттай, хораз не адакъа,
эркек не гугурук — ала
бирни тутадыла, алай
къара, къызыл, къолаң, сары
боладыла — нартюх, тары
чөплейдиле болгъан чакъда.

Кырдык ийис эте чыкъда,
таудан урады аязчыкъ,
чапракъланы акъыртынчыкъ
шыбырдата жукъу алгъан,
жулдузлагъа къулакъ салгъан,
къайгъы да этмей бир затха,
рахат жатхан табийгъатха.
Чолпан жулдуз бла — жылтырай —
булут чачын тарайды ай!
Айны жарыгъында хуна,
ёртен кибик, мутхуз жана;
жулдузчукъла кибик — суудан,
шеша сыныкъчыкъла жолдан
къарайдыла бийиклеге,
кёкде жулдуз сюрюулеге
нөгөр болгъанча, къууана,
кёзге тюрлю-тюрлю жана.
Баппуш таууш чыкъды кёлден.

...Состар ташны жеписинден
мылы башлы жилин чыкъды,
айры тилин кымылдатды:
сууукъ кёзлеринде аны
жарыкълыгъы толгъан айны
дунья кужурлукъну ууун
элейди, ачыуну уун
элей тургъанча саз кыызчыкъ —
жарлы, ёксюз, анасызчыкъ.
Сайда, сызда, таша жерде
кёксюл жилин чегетледе
ай жарыкъда, кечегиде
ууун кючлейди тишинде;
кюндюз а, ким билсин, усун —
къайсы жаннга ууун урсун!
Алайды... Бир-бир адамла —
сууукъ, жилин къарамлыла, —
кече жукъламай, тенгине, —
«сенсиз болмам» дегенине, —
бетден исси кыса кюлун,
жагъады пох, тыя жолун.
Аман адам жокъда, иги
игилени игилигин
билмез эди, ийнан анга,
ийнанмасанг да сен манга.
Алай а ма бизни заман,
жилин уудан этип дарман,
өтеди сау саусузланы,
къууандырып адамланы.
Заман бла тенг жашагъанны,
заманына ушагъанны
уулу жилин да кюркютмаз,
питон окъун хорлайлмаз!

Кёкден жарый алтын бийче,
къалай ариуду бу кече!
Айны жарыкълыгъы жерге
тие да, чиммакъ юйлеге
алай береде чырайлыкъ:
жангыз да аллай тазалыкъ
болады, алан, дуньяда
сабийлени жукъусунда!
Дунья тургъанында жукълап,
башлайды кюркютуусуз жырлап

ма быллай кечеде къыттай,
кёрюнмеген тангны махтай.

«Уян, — деген кибик, — арбаз!» —
алаймы башлады хораз —
топ атылгъанча, къычырды!
Эки къатын да уянды:
тёгерекге къарадыла,
сабийчикни марадыла —
табалмайын, къоркъундула,
тютпге сиерча болдула!
Жашчыкъ да, кишиле да жокъ;
жерге туюшуп къалгъанча кёк
болду Зортну къатынына,
хауле уруп ийманына:
жети кере эси кетди,
жети кере сыйыт этди;
сегизинчи кере эсин
жыйды да, тап этип кесин,
къарт къатыннга былай айтды:
«Оу! Мен харип! Кюнюм батды!
Къайдады сабийим, къайда?
Харамланы къолларында
тура болур, сынсый-сарнай:
«Анам къайдады?» — деп къарай!
Сен — акъыллы, сен — хыйлачы,
шайтанланы да тилманчы!
Шо къор болайым мен санга,
бир зат юйретчи сен манга!
Мен не айтырма эриме,
кёрдюнг — къапханма эрними.
Амал табып, бир зат этсенг,
къарауашынгма мен, суюсенг!..»
Къуртха къатын башын къакъды,
ма быллай сёз бла сагъайтды:
«Ашап-ичип, чагъыр тартып,
ата юйюнг болур жатып.
Юйюбюзню жандырайыкъ,
ишни алай бла къурайыкъ:
заран этербиз киштикге,
аны бёлербиз бешикге.
Кефликлерин аяздырып,
ала жетгинчиннге чабып,
юйню ёртен саулай алып,

харип киштиг'а макъырыр.
Ма сен а кычырырса: «Ма!
Болушугъуз жашчыгъыма!...»

Хахай эте, сарнарбыз биз,
бетибизни тырнарбыз биз.

Ала отну ёчюлтюрге —
киштик, бешик да кюерге
боллукъдула, ийнан манга,
андан тап не айтхын санга?!

Жангыз да барды тилегим —
болурса, жаным, билегим,
къурап мени жашаууму:
кийимими, ашаууму.

Кёресе, жокъду, ма антым,
бу юйчюкден башха затым!..»

Нюржан анга: «Охо!» — деди,
ахы да жангыдан келди.

Андан сора уа киштикни
бёледиле да, бешикни
сукъгъандыла, суююшюне,
юйню узакъ муююшюне.
Юйню тюз тёрт да жанындан
алдырдыла да жалындан:
жыртыкъ этип кийимлерин,
къазан къара бла бетлерин
жагъыл, арбаз бла чапдыла,
тёгерекге кычырдыла...

Тёгерекни къаугъа алды,
жаннган юйге дунья чапды:
алай а, кёрчю, жамауат
отха эталмайды бир зат.
Шо тынчмыды да басыныу —
отха челек бла басыныу?
Бу мен айтхан заманлада,
бизде угъай да, дуньяда
жокъ эдиле ёртенчиле —
машиналы гетенчиле!..

Уюкъма, жазма, тур да кет!
Керекмиди санга, поэт,
Нюржан этген жалгъан сыйыт?
Зортха, поэт, Зортха къайыт!
Анга къонакъ да болайыкъ,

аны бла биз да сакълайыкъ
шайтан иегили жанны —
англамадыңмы? Нюржанны.
Эрле ючюн да тартайыкъ,
андан сора бардырайыкъ
бу хапарны ахыр сырын.
Адамланы тырманларын
эшитмейик бир заманда,
ма алайсыз да туманда
барады чыгъарма жолум;
алай, батырды да кълум,
кълоркълкъ болгъанлыкългъл кълзум,
монглуду, бал кибик, сълзум!

14

Коштан таудан энип туман,
кесек-кесек улур боран:
желле — анга болуп кълуугълун —
этедице тарны шургу.
Кълашха тауну кълашха сыртын
жабады кълар да акълыртын;
сууукъл урады бетинге,
ачы кълабады этинги:
орамланы адамларын
жетип, аууз тылпыуларын
бузлатырыкълды бюгюн ол;
алай а, кълрчю, бошду жол:
бу кълыш сууукъл болурча токъл,
адам, эшек да, ит да жокъл;
жангыз да тау башларында
стукку-стукку булутлада
тасыл бола да, кълрюне,
кълая жухха да илине,
кемирилген гыржын кибик,
мутхуз жарыйды ай... Нечик
ушайды ол ариу кълызгъл,
кире туруп ол кълыз тойгъл,
кълатынланы арасында
басдырылып баргъланында.

Кече сууукълду. Кълыш кече...
Ушакъл эте, чагълыр иче,
Хызир-Ильяс бла Зорт юде

турадыла жылы кюйде.
Мутхуз жанады жау чыракъ;
алай а гюл чакъгъан аулакъ
кибикдиле да бетлери,
аны ючюн кечелери
кёрюнмейди жаздан башха:
алларында кыйма ашха
таукел-таукел узалгъанлай,
боза гоппан да толгъанлай,
жырлай эски алан жырны,
сакълайдыла Нюржан жанны...

«Энди, — деди Хызир-Ильяс, —
жазыкъсынырча, иш болмаз,
хыбыллыкъны да ат кери.
Эшит... Къабакъ эшиклеринг
ачылдыла. Келир кирип...
Ач эшикни. Бизге кирит
керексизин сен бил да къой.
Нюржан жууаш болгъанды: къой
болмаз андан жууаш, ийнан.
Алай... кётюрме сен табан!
Тынгылайыкъ алдаууна —
сахначылыкъ фахмусуна:
театрдача, къарайыкъ,
кёлюн да бир жапсарайыкъ.
Бизге керек — ийнандырып,
кесибишни алдандырып
къойгъанча этерге бизге;
ансыз бизни ишибизге
заран болур да, жангылып,
ишни этмезбиз тынгылы.
Аны шайтан иегисин
алабыз деп, биз игисин
алырбыз деп, къоркъама мен.
Кючюк улуча болчу сен:
жукъламайды шайтан — ийнан,
аны кыйынды алдагъан!..»
«Охо! — деди да Зорт чомарт,
чагъыр къуйду да, — энтта тарт!
Тиши болурча тишибиз,
тамам болурча ишибиз!
Спектакльге да къарайыкъ,
концертинге тынгылайыкъ...

Къаты зат кѳреем... Келди.
«Бисмилляхий рахман!» — дедик!..»
Алай айтыр-айтмаз, къатын
киреди, сууукъдан къатып:
Зортха, кѳзюн жерге ийип,
жууукъ келгенди, ийменип.
Къыйыкъ ышара, Зорт деди:
«Неге мудахса? Хош келдинг!
Ата юйде неле кѳрдюн?
Къыйналмайынмы сен жетдинг?
Къалайды келинчик?.. Атанг,
аурумай, тынчмыды?.. Хата,
бушуу деген зат жокъ эсе,
сабий да, къарт да токъ эсе,
игиди. Былайгъа олтур.
Сюйсенг, ёре сюелип тур.
Алай хапар а айт бизге,
кичийбиз бек... эшитирге.
Тохта, тохта! Къайдады жаш?
Эхе!.. Неге тюесе къаш?..
Къара мынга, жилия-сарнай
ийгенмиди тойдан анай?!.»

Къатынына ачыу тийди,
ѳтгюр этип бетин, деди:
«Чагъыр ичемисе мында?
Аны уа билмейсе, анда,
отха тюшюп, жашынг кюйдю;
къайын ананг тобукъ тюйдю;
бушуу эте, къайын атанг
мудахды: жоюлду баланг!
Жашны — бери тынгылачы сен! —
къоншулагъа элтгенем мен.
Бизге боллукъ болду, ийнан, —
къайсы эсе да, бир зийна
отну жашчыкъ болгъан юйге
сукъду да, энди ѳмюрге
насып, къууанч да мен кѳрмем!..
«Къыйналма! — Зорт деди, — О мѳм!
Ещё ребѳнка наживѳм,
ещѳ мы счастье найдѳм!
Ты — молода, и я — не стар;
судьба нам нанесла удар,
и надо пересилить нам,

на радость близким и друзьям,
утрату эту... Семь детей
должна ты на груди своей
взрастить! Не плачь, не плачь, жена,
и в горе будь, жена, скромна!..»

Сезалмады хыйла къатын
ол сёзлени ташалыгъын:
стакан толу чагъыр урду,
къуймучуна да бир урду —
алтмыш секунд жилип турду;
андан сора ёрге турду.
Кёлю чёкдю да, кесине:
«Алай керекди эриме!» —
деди да, жукъларгъа кетди...
Хызир-Ильяс былай деди:
«Тохта, ашыкъма!.. Бир кесек.
Бир кесекден шайтан сюек
жанып башлар да, къаралыр;
къатынчыгъынг да къарылыр,
хахай эте, къычырыкъдан,
кетип баргъанча дуньядан.
Биз олсагъат ары жетип,
шайтан иегисин кесип
алырбыз да аны, анда
насып табарса дуньяда!..»

15

«Ой, ой! Ёлеме, мен харип!
Кетеме дуньядан, эрип!
Ой!... Э киши, бери бир жет,
дарман излей, юйден да кет;
алай а эт манга хыйсап —
къайдан чыкыгъанды бу азап?
Ой, мен жазыкъ! Жарлы анам!
Жана турады къабыргъам!
Кюеме мен жахамимде —
ой, онсегиз индегинде!
Ой! Ким атды мени отха?!..» —
деп къычырды Нюржан Зортха.

Хызир-Ильяс бла Зорт, жетип,
аны къыппа-къымжа этип,

ары-бери чулгъап, булгъап,
иегилерине къарап,
дарман бла кетерип эсин,
къара иегисин кесип
алып, печь аллына барып,
аны жаннган отха атып,
къууандыла, тепседиле:
жети кюнню да ичдиле —
жети къара къойну союп,
той этдиле, тамам тоюп!

16

Эрин элге танытдыргъан,
айыпладан къоруп тургъан
тиширыуду: билсенг аны,
къаты тутарса къатынны.
Къыйынынгы юйге келтир,
юйге кереклисин жетдир;
ичсенг, къарыуунгу да бич,
анга айып келмезча, ич
айдан-жылдан деген санда
тойда, къонакълыкъда, сыйда.
Тиширыу а юйде турсун,
табы бла юй ишин къурсун:
къатыныны ишин кеси
этсе, эрни къалыр неси?
Юйде хар ким кеси ишин
биле эсе уа, эр киши
къайгъысызлай ашын ашар,
юй бийчесин суююп жашар!

Минг жыл мындан алда Зортха
баргъан эдим да къонакъгъа,
жашау халын иги кёрдюм,
къонакъ алыучусун суюдюм:
къалынды дуньялыкъ ызы —
алты жашы бла бир къызы
оноу этедиле юйде,
Малкъар тарны бир элинде;
айтмазча сёз бир пох биреу,
алты келин бла бир киеу
тамам этедиле чотну,
төгерегин алып Зортну...

Къалач тутсун, тутса къолунг;
кюйюз болсун, болса жолунг:
намыс, адет этип бизге,
ма энди, балам, чап юйге!

ШЫЛАПЛЫКЪ

1

Айтылгъанча жомакъда,
талай минг мындан алда
атасыз жашчыкъ болгъанды,
бир кере уа ол соргъанды,

орамдан юйге келип,
анасына сюелип:
— Барды, анам, хар къызны да,
мен ойнаучу хар жашны да

таянырча къадамы:
«атам» дерча адамы.
Ким элтсин мени уугъа да?
Кёп тюрю соруулагъа да

ким ариу жууап берсин,
ким акъылгъа юйретсин?
Айтчы аны манга, анам!..
Анасы айтады: — Балам!

Душмандан къоруй бизни,
бу сыйлы жерибизни —
сермешледе алф болгъанды,
къан урушда жоюлгъанды

ол сени батыр атанг,
халкъына болуп бата!
Адамла, жаныуарла да,
шайтанла, хайыуанла да —

хар жаны болгъан кёрде
тынчаяды — тар жерде:
бергенин бу жер алады,
хар жанны чегин салады.

Энди ол бизге келмез,
аталыкъ санга этмез.

Биз да, балам, жан салырбыз,
ол болгъан жерге барырбыз...

Тозурата чашчыгъын,
жууап берди жашчыгъы:
— Тилемедим жашауну да,
жашауумда ашауну да;

ма, алай — жашай эсем,
бек игиси: мен кетсем
урушсуз, тѣгюлмей къан да,
дайым ѳлмейин бир жан да

жашнай тургъан бир жерге,
сюймейме да ѳлюрге.
Ансы неди бу дунья да,
жаны болмагъан къая да,

ѳмюрге жашай жерде,
сюеледи ѳр тикде:
ол булут жюнюн тарайды,
бийикден бизге къарайды.

Бек тилейме мен сенден:
разы болуп, кѳлюнгден,
сал артмакъгъа адырла да;
аш, кийим да хазырла да,

жолума ашыр мени;
ѳлюм болмагъан жерни
табаргъа да мен болурма,
ѳлюмден да къутулурма!..

Кѳпмю, азмы тиледи:
анасы жашын ийди.
Жаш, кийим-азыкъ алды да,
юйюнден жолгъа чыкъды да,

кетди, элден тигелей,
ѳлюмсюз жерни излей...
Алай не кѳп айланса да,
аны кимден сураса да,

жан да билмейди къайда
болуучусун дуньяда
адам ёлмейин жашарча,
шылаплы халда ашарча

аллай айтхылыкъ жерни;
ол угъай да, ол ишни
чыкъмады бир эшитген да,
тюшюнде окъун кёрген да.

2

Жорта, чаба жюрюдю —
къыркъ тюрлю жерни кёрдю:
къыркъ палахны сынады да,
къыркъ залимни хорлады да,

къыркъ таякъны сындырды,
къыркъ чарыкъны да жыртды:
жашау кюню тюш болгъанды —
къыркъ жылы аны толгъанды.

Жууап тапмай адамдан,
жерде башха жанладан
сорургъа ол къаст этеди —
аланы излей кетеди.

...Келе-келе бир жерде,
чырпыланы ичинде
бир сейир жыр эшитгенди:
къарап, Булбулну кёргенди.

— Чыпчыкъ,— деди Булбулгъа,—
бер жууап бир соруугъа!
Бармыды жерде, сен айтчы,
ёлюмсюз жер? Ангылатчы!

ТAUDAN тюзге тигелей,
къыркъ жыл болду, мен излей
жер-жерледе айланама:
табарыкъма, ийнанама,

ёлюм болмагъан жерни!..
Булбул деди: — Сен мени

айтырыма тынгыла да,
акъыл салып, ангыла да,

сора кесинг хыйсап эт:
суйсенг — къайт, суйсенг а — кет.
Жер береди — жер алады:
хар жанны кѳрге салады.

Къарамынгы кер да, сен
бери къара: неме мен?
Къыртчыгъа, тутса, жыртады;
букъмасам, киштик тутады.

Андан, мундан букъ да тур:
жашау — къыйын, дунья — сур.
Жазыкъсыныу жерде жокъду,
ташчыкъ окъун манга окъду —

урса аны бла жашчыкъ,
ѳлтюрюр мени ташчыкъ...
Уллу дунья бизге тарды,
алай шылаплыкъ да барды:

Маданиятды аты —
ажалдан да ол къаты
жер юсюнде болуучуду,
жулдузлача — туруучуду

жарыгъын атып жерге,
от бере жюреклеге;
зорчула бла согъушады,
халалгъа уа болушады.

Тут эсингде бек къаты,
Маданиятды аты:
мен да ма аны къулума;
ол саулукъда — бек уллума.

Къыйын эсе да манга,
табынмайма бир жаннга:
суйгенле, назмучула да,
тюрмеде гудучула да

сюеделе жырымы,
асыу берген сырымы —

мен аны ючюн жырлайма,
жыр кьошуп жыргъа, къатлайма!

Ма, жаша мени бла сен:
экибиз — сени бла мен! —
бу кёкге, жерге къарарбыз,
насыпсыз жаннга жарарбыз

бир къыйналгъан кюнюнде.
Фахмунг бар жүрегингде:
ол — закий жаннга төреди!
Жүрегим сени сюеди —

къыйын жолда абына,
жырларында жылына,
тик ёрню алып бараса:
бош умут эте тураса!

Кел, мени бла сен жаша,
Аллах бергенни аша:
табийгъат бла бир болурса,
минг жылны жашап турурса.

Шылаплы жашау а — бош!
Бир бирге болсакъ биз кьош,
атыбыз жерде къаллыкъды!
Дунья не?.. Дунья барлыкъды...

— Угъай! — деди жаш анга, —
Адам чыкъмаса тангнга,
къашын бюкмей, къакъмай кёз да,
солуялмай, айтмай сёз да

тенгине, сүйгенине,
чёргелип кебинине,
обагъа кирип кетгинчин,
бир жылдан чирип кетгинчин,

бармыды жерде къууат?
Олду, Булбул, зарауат!
Не болсам да, мен кетерме;
къартайсам да, мен жетерме

ёлюм болмагъан жерге:
ансыз жокъду жүрекке

не солуу да, не тынчлыкъ да,
жокъду «ох» дер рахатлыкъ да!

Жюрекденди хапарым —
жокъду чыртда мадарым
хар ётген итге жырларча,
дунья хаухлугъун махтарча.

Сау къал! Бек сойдюм сени,
ашырыр жырынг мени!..

3

Хапар — къысха, жол — узакъ.
...Къыйырсыз дангыл аулакъ
кюндюз отча къыздырады;
кече самум сызгъырады,

жулдузланы басдырып,
къумланы къатышдырып...
Сакъсауул — темир терекди,
ол да къумлагъа керекди:

ажашхан кериуанчы
не бийден къачхан жалчы
от этер да, жылыныр да,
къарыу алып, атланыр да,

ким билсин, азат болур —
къартлыгъында бир солур:
«Болмаса, айланч да жолду!» —
деген кирик, балам, ол да

асыулукъду дуньяда
адамгъа, насып жокъда...

Кюнлени бир кюнюнде,
кюн да бата, ингирде
жаш бир жерге тюшгенди:
ажашханын билгенди.

Алай не этсин анга?
Таш окъун арыгъаннга
къуш жастыкъ, тёшек кирикди.
Адам не да этерикди

жукълар ючюн бир кесек,
къарыу ала бир белек...
Тёгерекни марады да —
хуржунларын къармады да,

отлугъун да чыгъарды,
отун табып, тамызды:
жылынды да, ашады да,
сора къаты жукълады да,

эрттенликде уянды,
тёгерекге къарады...
Ёртен кибик — къарамы да,
шыхырт этмей атламы да;

жалкъасы да туруна,
Арслан чыкъды аллына:
— Адам, къайры сен бараса?
Не хатагъа айланаса?

Айтчы терк аны манга!..
Деди жаш да Арсланнга:
— Эрикгенме, бек безгенме.
Къыркъ жылны да излегенме

ёлюм болмагъан жерни!
Биле эсенг, сен мени
терк окъун ары элтирсе
не уа жолун юйретирсе!

Сен — жаныуар патчахы,
мен а — эрар патчахы:
шкокду бу, аны кёресе,
от кючюн иги билесе!

Бой салмасанг сен манга,
кёр этерими санга!..

— Бош чыкъгъанса дуньягъа! —
деди Арслан адамгъа. —
Жокъду жерде аллай жер да,
жокъ аны табар бир эр да!

Сени, адам, умутунг
бу жерлени булуту

жауунсуз киби́к болгъанча
болду. Сен а ауругъанча

кёрюнесе да манга,
жазыгъым келди санга.
Бир жерге сени элтирме,
батыр, сен мени ёлтюрме!

Кавказда, Минги тауну
тюбюнде бийлеп жухну,
Акъ Теке таргъа къарайды,
акъ жүнюн ары тарайды.

Мин да мени аркъама,
къаплан мени жалкъама:
секирейик къумладан да
эм Хазар толкъунладан да.

Ол биле эсе бир зат,
иш боллукъду аламат!
Сюйсенг, мында къалайыкъ да,
бирлик къаугъа къурайыкъ да,

бийлейик бу къумланы,
зорлап башха жанланы.
Суу да бар, кийик да барды:
Къызыл-Къум бизгеми тарды?

Жангыз сунма! Не да бар —
мында кёпдю жаныуар.
Ач болсам, тутуп сояма!
Манга уа, айтып къояма,

ёлюм жокъду дуньяда,
ма ала болуп къумда.
Мен тутарма, сен ашарса,
патчахым киби́к жашарса!

Адамдан мени къору —
къазмасын манга уру!..
— Угъай! — деди жаш анга,
темиртамыр Арсланнга.—

Текеге мени элтирсе,
Бахсан таргъа жетди́рсе:

ант этип, айтама мен,
андан сора бошса сен!..

Сора минди Арсланнга :
— Хайда, уч! — деди анга.
(Балам, балам! Жангыласа!
Самолётму сен сунаса?

Талай минг мындан алда
жокъ эдиле дуньяда
машина да, самолёт да,
ракетни элтичю от да.

Аны къой да, хыйсап эт:
жокъ эди велосипед,
жокъ эди бир «Жигули» да,
анга ёлген бир тели да.

Адамны жубандыргъан,
дуньяда айландыргъан
болдула шайтан да, жин да;
арслан угъай, къунажин да

къанатлы болду жерде
тюз жомакъ туугъан кюнде:
мен Жомакъ Элге кирдим да,
кёп затлагъа юйрендим да,

ма, къарачы, къолларым —
болдула къанатларым!
Бир-бирде кёкде учама,
боз булутланы чачама!

Чууакъ этеме да кёкню,
жандырама кюн кёзню:
жарытама мен жерни да,
шошайтама къыш желни да:

тепсете сабийлени,
чакъдырама гюллени!..)

Бахсан таргъа жетгенде,
 Акъ Текени кѣргенде,
 жолоучу сейир этгенди:
 кѣп тюрлю сагъыш бергенди

Акъ Текени этгени,
 адам сюрюу кютгени.
 Къаяда Теке жатады,
 акъ жюнюн таргъа атады.

Адамла уа, тюрбюнде,
 къошунбаш юйчюкледе
 текеге намаз эте да,
 текени жюнюн элте да

шималда шахарлагъа,
 сибилти орманлагъа —
 сора уа, къара, андан а
 (Ол узакъ узакъладан а!)

келтиредиле кюйюз
 эм алтын башлы мюйюз;
 гаражны да эм юйню да;
 махтауну да, суююуню да;

къарыусуз — къарыулукъну;
 фахмусуз — фахмулукъну.
 Ала келтирмеген зат да
 жокъду жерде алапат да.

— Ма, дуньяны тап кюню!
 Бу сейир жанны жюню
 чий алтын болур! — деди да,
 Текеге жууукъ келди да,

жолоучу сорду анга:
 — Айтчы, Теке, сен манга,
 кимсе? Несе? Не этесе?
 Адамланы нек кютесе?

Эрттенликде акъ туман
 жайылса ахырзаман,

бир болады тар да, кѳол да,—
тюз алай болду Иткѳол да...

Жапхан киби акъ туман,
жюн тюбюндеди Бахсан.
— Кѳоркъмайма кѳарыулудан да,
жанынга тургъан жандан да! —

Ехтем кѳарай Арсланнга,
башлады Теке анга.—
Жерде байлыкъ деген менме,
бу жерлени бийлегенме!

Ма, ары кѳара: тарда,
батылгъан киби кѳарда,
сени туугъан шахарынг да,
Кѳенделен да эм Быллым да

мени жумшакъ жюнюмде
кѳередиле тюшледе —
айтып-айтмаз бай болгъанча;
патчакъны, ханны озгъанча

хапчук-хазна жыйыуда,
мардасыз байыгъыуда...
— Сакъалынг узун, жютюдю
мюйюзюнг, сѳюзюнг кютюдю.

Махтанма да Арсланнга,
андан эсе айт манга:
дунья кенгми неда тармы?
Жер жюзюнде, айтчы, бармы,

улутмайын ёлюм жел,
адам ёлмеучю бир жер?
Кѳеп жерде мен айланганма,
кѳартая да башлагъанма:

кѳекде, жерде, тенгизде,
таулада, кѳумда, тюзде —
жаныуармы не адаммы,
кѳанатлымы не шайтанмы,

не кѳул болсун, неда — хан,
ёлмей кѳалмайды бир жан.

Биле эсенг, аны айтчы,
жюрегими бир шошайтчы!..

— Арслан кетсе, мен санга
айтырма! — деди анга
Акъ Теке. Жюнюн тѣкдю да,
сора уа, бойнун бюкдю да,

таргъа тюрслеп къарады,
аз-маз къыйыкъ ышарды.
Арсланым, къанат керди да,
карт бла жолун чертди да,

не айтырса, ашыкъды —
гюрюлдеп, кѣкге чыкъды:
булутлада гурулдайды,
Къызыл-Къумгъа дууулдайды.

Аны кѣрюп, Акъ Теке
деди: — Харип метеке,
бош умутну нек бийлейсе?
Аллай жерни бош излейсе!

Ма мени бла сен жаша,
алтын табакъдан аша.
Беш-тау элни тарларын да,
ол угъай, дорбунларын да

акъ жюнюм бла толтурсам,
рахатлы да болдурсам
байлыкъ ючюн ѳлгенни да,
аны дурус кѣргенни да, —

толур ахыр муратым,
Аламгъа этген антым.
Ол заманда — мен ѳлсем да,
жаханим отха кирсем да, —

жюрегим болур рахат!
Кел, жанымда сен да жат.
Ич, аша да, той! Кекир да,
эриксенг — ойна; секир да

бу сыртдан бирси сыртха,
къайгъы этмей бир затха!..

— Сен кьойчуса, Теке. Кьойчу,
бош хапарны бюгюн кьойчу!

Сыйла, жолгъа хазыр эт,
барлыкъ жериме тюзет!
Айтханынгы унутдунгму
огъесе алдап кьойдунгму?..

— Тенгизни жагъасында
бир мияла къалада
барды деп да эшитгенме,
мындан къарап да кёргенме

булутсуз кюн узакъда
ол Къаланы аулакъда.
Ма андан биреу келгенди.
«Ючеулендиле,— дегенди,—

къалада кечиннгенле —
зем-зем суула ичгенле».
Бирини аты Закийди,
кийгени — кызыл дарийди,—

тюзлюкню къаты сую,
терс ишле ючюн кюе,
зорлукъгъа къажау турады,
шиблядан къаты урады.

Олду — дунья найрагъы,
азатлыкъны байрагъы.
Экинчиси — Халаллыкъды,
баш оюму — адамлыкъды:

жарсыныу — аны дини,
жап-жашилди кийими.
Ананы суймеклиги да,
баланы кертилиги да;

борч десенг Ата журтха,
аны ючюн урушха,
жан аямайын барыу да,
сермешде ёлюп къалыу да

«мен» деген батырланы —
къолундадыла аны.

Ючюнчюсю — Ариулукъду,
адам кёзге асыулукъду:

Кюндюз — кюн, кече уа — Ай,
тюз да бир къарагъанлай,
хар затынгы унутурса,
жюрегинги къурутурса;

дарман болуп къанынга,
андан сора жанынга
табылмаз жерде бир зат да,
андан болмазса азат да,

ёлюп кетсенг окъун сен!
Ма алай эшитдим мен.
Керекде терекди тал да,
юч кече анда сен къал да,

ызынга, теркип, къайыт,
сен этмез кирик сыйыт:
ол къалада жашагъан да,
жаннет ашла ашагъан да

ючюсюдю — юч эгеч...—
деди жашха Акъ Эркеч.

— Сау бол! — деди жаш анга,—
Энди не да не манга?!
Ызыма келеме дерме,
биринчи санга туберме...

Сора кетди жолуна,
таякъ алып кёлуна.

5

Къара тенгиз, чайкъала,
толкъунлары чайпала,
дайым да деулей турады,
Къыйрымгъа кесин урады.

Жашнай таула, аулакъла,
учадыла чарлакъла.

Шош аяз ура суудан да,
шош ата барады танг да.

Чарс болуп тенгиз, тютюн,
дум суудан чыгъады кюн,
чыккырдан харбыз чыкыгъанча;
сейир эте, къарагъанча:

«Не болду менсиз жерде —
Аламны бешигинде?» —
деп соргъанча кёрюнеди;
алтын ызы тюрленеди

жалкъалы толкъунлада,
жолча болуп чарслыкъда...
Нар терек сыртда чагъады,
алмадан чагъыу агъады.

Айыу-дагны башында
наратла арасында
Мияла къала турады:
тюрсюнюн кёзге урады:

юсю отча жылтырай,
кюн нарында къалтырай,
таза желде жууунады,
жангы тангига къууанады.

Бизни жигит жолоучу —
бу жомакъгъа оноучу! —
узакъдан анга къарайды,
арсарсыз жолун ызлайды.

«Айланганма къыркъ жылны,
аллай бир да ажалны
жолумда кёре тургъанма:
кёп абынып, кёп къопханма.

Бир палахдан къутулуп,
экинчиге тутулуп —
начасны да, пасыкъны да,
сылхырны да, сылыкъны да

кёре келдим дунъяда
адамла арасында.

Жол муратым — ниетимди,
ниет этиу — адетимди:

адет болса жүрекде,
таулада, къарлы тюзде,
къанатлы учхан кёкде да,
чабакъ жүзген теренде да

жокъду къоркъуулукъ жаннга,
кёз ата эсенг тангнга:
къысха айтсам, жашаймыды?
Халал ашны ашаймыды? —

Ичгичи болса да ол,
тюздю аны элтген жол!
Алдамаса, тонамаса,
харам ахча санамаса,

кесинге сана да къой:
ич, аша — аны бла той!
Базынып келип, туманча,
къойланы бёрю жыртханча,

тут аманны, жырт да сой,
этинден аша да той!
Ол къалагъа барайым да,
шылаплыкъгъа къарайым да,

эс бурайым ишине!..» —
деди кеси кесине.
Аберин къолгъа алды да,
къалагъа жолун салды да,

къатына аны жетди,
болмачы сейир этди —
терезе, эшик марайды,
кез да тапмайын къарайды;

сора бек ачыуланды,
ол угъай да, чамланды:
жилай, сарнай кёп тургъанды,
ач бёрюча, улугъанды.

Тёгерегинде аны
айланнганды сау жылны.

Тейри эшик ачылгъанча,
сау дуньяны жарытханча,

анга эшик ачылды,
татлы ауаз чакъырды:
— Узакъдан бери келгенсе,
кёп кыйналып да жетгенсе!

Кетмейсе да сен кери,
къонакъ бол да, кир бери!
Юч эгеч болуп жашайбыз,
не суюсек — аны ашайбыз;

иче зем-зем сууланы,
биз бийлейбиз дуньяны.
Кел, бизни бла сен жашарса,
биз ашагъандан ашарса!..

Жолоучу кирди юйге —
жым-жылтырагъан кюйге:
Ротшильдлени байлыгъы да,
бар дунья бакылыгъы да

ол къаланы ичинде
факърачыны юйюнде
болгъан хапчукча боллукъду,
кёзге илинмей турлукъду:

кёзлеринги къаматып,
алай байды хар заты.
Ол къалада не да барды,
хазна кёпден ичи тарды.

Аны болгъан омагъын
айталмаз бу жомагъым:
ол угъай да, тюшюмде да
кёрмегенме, эсимде да

болмагъанды бир кере:
«Болур, — дерча, — бу төре!»
...Арсар бола, жаш киргенди —
къызыл отоуну кёргенди.

Алтын тажы — башында,
накъут жулдуз — чачында,
къызыл болуп кийими да,
тюз мёлекча, суююмю да,

анга бир къыз ышарды:
тёр муююшге ашырды.
Къолларына суу къуйду да,
букъу бетин жуудурду да,

ийнакълады, олтуртду,
аякъларын да жууду.
— Мени атым — Мариям,
мен сенден айырылмам

бир кюне * не кюрешсенг да,
ол угъай да — туююшсенг да!

Суюмеклик отум менде,
кёр, жанады кёзюмде! —
жолоучугъа къыз дегенди,
суюмеклигин билдиргенди.

...Бир кюнню бла кечени
къызылжыйрыкъ бийчени
къонагъы болуп тургъанды
ол жаш, сора уа баргъанды

тёзмегенлей, кичине,
ортанчы эгечине...
Жолоучу ары киреди,
жап-жашил отоу кёреди.

Жашил нарыт — кийими,
не айтырса — суююмю,
жаннетдеги хур къызныча;
чууакъдыла, жазныча,

жашил жулдуз кёзлери;
бал жакъдыргъан сёзлери
сау этдиле жүрегин да,
жылытдыла кёкрегин да.

---

* Кюне — бир кюн бла бир кече, бир сутка.

Сёзю — сабыр, аламат,
сыйлы аты — Байдымат:
андан болмазса азат да,
этсенг окъун къазауат да.

Кечеги тасхаларын,
балдан бал ушакъларын
сизге айтмайын къояма —
аланы бирге къояма.

...Ючюнчю эрттенликде,
кюн да чыгъа тенгизден,
жаш нюр отоугъа кетгенди:
ой, бир къызны ол кёргенди!

Айтып айтмазса аны
жаш бусакъ кибик санын;
Чолпан кибик — къарамы да;
къанкъазныча — атламы да;

къарасанг а төшюне —
аны эки ёшюню
нар терекде эки нармы?
Аллай ариу жан табармы?

Жюреклени алдаучу —
эки субай къуймучу;
тюзбурунду, сыйдамбетди,
къарагъаннга — алдамбетди!

Къара кесинг, хыйсап эт:
не этсин жарлы поэт
аллай жанны, алан, суймей,
аны ючюн жаны кюймей?!

Ариулукъну тейрисин
кёрдю: жокъду кериси
ол мёлекден кетерге да,
къучакъларгъа, тиерге да;

суймеклик отха тюшюп:
«Я раббин а, бу тюшюм
болур!» — деп да кёп тургъанды,
андан сора эс жыйгъанды.

Къыз сизди да, ышарды,
алтын төрге ашырды:
ёшюнюнде кюн жарыйды,
эшмесинде ай сарыйды!

Сыргъалары — жулдузла,
къашлары уа — къундузла!
Хосроуну къатыныны да,
ол угъай да — кызыны да

болмадыла бутлары,
аллай сюек санлары!..
— Кел, мени атым Жаннетди.
Къонакъны кёрюу — адетди.

Аша, ич, жукъла, солу,
сора айтырса толу
кесинг кёрген хар затны да,
къоймай бир алапатны да!..

7

Тёртюнчю кюн танг ала
эки чычхан суу ала,
ынна боза биширеми,
парий тишин тюшюреми

тургъан заман чагъында,
огъесе аягъында? —
Билмедим. Шо ким билсин да?
Билген, манга тил этсин да,

дуньягъа хапар жайсын —
кёл жарсыуун шошайтсын...
Салкъын аяз шош урады,
кюн да, ма, чыгъа турады,

Къыйрым тауланы башын
алтын нюрю тап басып.
Жаннетчик да, Мариям да,
жолоучум да, Байдымат да:

тёртюсю да, къош болуп,
олтурадыла солуп,—

алларында табакъла бла,
къолларында бокалла бла,

бир бирге къарай жумшакъ,
бардырадыла ушакъ.
(...Алан, дуньянг тармыды?
Къоншунг санга зармыды?)

Сюе эсенг ичерге —
кёлюнгю селейтирге
сенде болгъан ауруудан да,
жюрекдеги жарсыудан да,

ариу къызны изле, тап —
хар затынг боллукъду тап:
магнитофонну ойнат да,
къанынгы, ичип, къайнат да,

лахор эт, солу да — жат;
алай этмесенг а — къат:
орамлада чайкъала да,
хар мюйюшге ышыла да,

вытрезвительлеге тюш,
жалнангдан берип юлюш
къайда болгъан аманнга да,
аллахсыз фыргъаууннга да.

Кефчиле бла тамакъдан
къуюп турсанг чагъырдан,
намыс къалмай бетингде да,
къанынг къалмай этингде да,

жюрюрюксе дуньяда,
хауле итча орамда:
ичги — кенгди, кефлик — тарды.
Умут-мурат сенде барды,

алай, жалгъан тюш кибик,
берип санга эсенлик,
ахырда, аман жояр да —
балчыкыгъа, бокыгъа къаплар да

къояр, къыйынлы, сени,
мудах этдирип мени.

«Нек?» — деп сор да, мен айтырма,
жюз кере да къайытырма

бу айтылгъан сёзлеге,
къарай кеф кёзлеринге:
«Асыуунг да асыуумду,
жарсыуунг да жарсыуумду!»

Сен къыйналгъан кюнледе
поэтни жюрегинде
къууанчлыкъ, тынчлыкъ да жокъду,
асыулукъ, насып да жокъду!

Манга тиймез кибик окъ,
аны бил да, болма жокъ!..
Арыгъанмы биз этгенбиз?
Жомакъдан кери кетгенбиз...)

8

Тёртюсю да, къош болуп,
олтурадыла солуп:
алларында — табакъла бла,
къолларында — бокалла бла,

бир бирге къарай жумшакъ,
бардырадыла ушакъ.
Хур Жаннет былай айтады:
— Энди жаш кесин атады,

бизден къачып, дуньягъа —
къараргъа адамлагъа.
Ол этген ишге сукъланмай,
биз жашарбыз, бош айланмай,

шылаплыкъ излей жерде.
Жерде угъай, ол кёкде
окъун, мен билеме, жокъду:
аллай мурат бошду, тотду.

Къурчдан окъун ол болсун!
Бар жерни да толтурсун,
бийлеп Алам жүрекни да,
тамам этип керекни да!

Анда болгъан магъана —
жарадагъы чыгъана.
Шылаплыкъны ким кѳргенди?..
Жолоучу: — Угъай! — дегенди,—

Ма, сизге къарайма мен.
Жаннетчик, тынгылачы сен,
сиз ёлюмсюз бир жанласыз,
алай сиз да адамласыз:

айланнгынчын кюн кѳкде,
чѳп ёсгюнчюн да жерде,
бу таула да агъаргъынчын,
бу тенгиз да чайпалгъынчын

жашарыкъсыз дуньяда
бу Мияла къалада,
ауруу кѳрмей, жарсыу билмей,
жеригизден да тебилмей,

хата этмей бир жаннга,
ышарлыкъсыз хар тангнга;
алай сизден асыулукъ да,
болушлукъ да, къарыулукъ да

чыкъмаз жарлы адамгъа,
жаныуаргъа не малгъа.
Мариямны бек сюйгенме,
Байдымат ючюн кюйгенме.

Дууасыча бойнунда,
Жаннетчикни къойнунда
сау кечени солугъанма:
саным саулай мен болгъанма

Аллахны жаннетинде,
болмасам да мен кѳкде.
Хазарлы хакъын * къайдады?
Бошунакъгъа къоратады

ѳзбек жерде къадарын,
табалмайын мадарын

---

* *Хакъын* — эски хазар тилде «халкъ» деген сѳздю.

эркинликге бир затны да,
унутуп азатлыкъны да!

Мындан узакъ жерледе —
Къызыл-Къум юзмезледе
Арслан аны улутады:
этин жыртып, ашатады

кесини баласына,
къартайгъан атасына...

Деди анга Мариям:
— Сен айтханнга сёз къошмам.
Халкъыбызны биз сакъларбыз,
ары дери уа — жашарбыз

бар дуньядан бугъунуп,
бу къалада бугъулуп.
Боллугъунгу биз билебиз:
юч алма санга беребиз.

Тапсыз дунья илинсе,
жашау аман кёрюнсе —
ючюсюн да сен ашарса,
юч минг жыл жерде жашарса,

эсге алмай къабырны,
сора — келлик ажалны
азаплыгъы тынч боллукъду:
ол да — бир огъурлулукъду.

Санга башха этер зат
жокъду бизде. Бол азат!..

Жолоучу, чыгъып, барады —
дуньягъа ёшюн урады,

Танымады дуньяны —
анга тюшген халланы:
тёгерекге ол къарайды,
танышлыкъны ол марайды.

Зат да жокъ. Къууат къайда?
Хар не зат да дуньяда,

тюрленип, башха болгъанды,
жарлылыкъ бетден толгъанды —

элле, юйле, хастанла,
таула, тюзле, шахарла;
гюл чырпы, алма терек да
жокъдула; шаудан, черек да

къуруп, жерде — хурула;
сабанла да къурула:
тёгерек алай эршиди!
Хауаны халы киршиди,

сууукъ жауунла жауа;
жел, чапракъланы къууа,
тарда, ранда сызгъырады...
Жолоучум алгъа барады,

табийгъатха иймене,
мудах болуп, кючсюне.
Жел уруп, бети кюеди,
жюрек эти да кюеди

табийгъат жарлылыкъгъа,
болмачы азаплыкъгъа.
Кёпмю-азмы? Ол келди да,
Минги таугъа жетди да,

къая жухдан къарады,
Акъ Текени марады...

9

Туман, къарча, акъ болуп,
Бахсан тарны толтуруп,
тауладан тюзге, черекча,
сау дуньягъа ол керекча,

булутлача — сюрюле,
къошула да, юзюле,
ашыкъмайын, тап барады;
жел анга ёшюн урады,

алай, бузуп жукъусун,
юзалмайды стуккусун.

Жолоучу аны кёреди:
«Не болур?» — деп, ол киреди

ахырзаман туманнга,
сейир эте заманнга.
Ол а, балам, сен кёргенсе,
мен айтхынчын да сезгенсе

теке жүнү болгъанын.
Аны уллу хайырын
хар таулу къатын кёреди:
жюн тиширугъа төреди.

Анга жукъ да айталмам,
айтыр болсам — сау къалмам:
сёз да айтмайма, къояма,
ол ишден мен къол жууама!

...Жолоучуму аты кимди?
Ол мени уллу тенгимди.

(Ну,братишка, здесь ты влип!)
Айланады Муталип,
кеч кече эркек тауукъча,
төгереке кёрмей жукъ да

Акъ Текени жүнүнде,
иги ичген кюнүнде
кефликни туманындача
(Рифма жокъду, вот задача!);

ма алай а, не болса да,
кёп ажашып айланса да,

Чат-тауну тийресинде
терен ранны туюнде
Акъ Текени ол тапханды,
алай тюп эрнин къапханды:

тапханындан не файда? —
ёле тургъанын анда
Акъ Текени ол кёргенди,
аллына жууукъ келгенди:

— Не болуп тураса сен?
Кёрмеймисе? Менме, мен!..—
Теке башын кётюргенди,
рахын ауаз бла дегенди:

— Сен манга тюбегенли,
менден кери кетгенли
юч минг жыл озуп кетгенди:
факърачы окъун кийгенди

парча-дарий кёлекни,
табып башха керекни:
черкес, орус, эбзе дечи,
къарымынгы бир силдечи

бу тарлагъа, сайлагъа,
эс буруп адамлагъа!
Чолакъ болсун не акъсакъмы,
акъылманмы не акъмакъмы —

барысы да байлыкъда,
малла кибики жайлыкъда,
ашайдыла, илму къурмай,
ашдан сора эс да бурмай

дуньяны турушуна —
тарыхлыкъ къурушуна.
Тейрилики эте тургъанма,
жашауларын мен къургъанма.

Ары къара! Кекирип,
тойгъанындан эсирип,
туйюшюрге барады —
сыфаты, бети къарады;

суу болмаз ичген сууу,
къанында — чагъыр ууу;
намыс, адет анга жокъду!
Нек дегенде — къарны токъду.

Къыстагъанды атасын,
жилятады анасын;
бек тапсызды юйюрю да:
къатыны хауле жюрюйдю —

санга-манга тагъыла,
къолдан къолгъа атыла,
шеша ючюн сатылады;
эс жыйса уа, сытылады:

зийна кефликден арып,
эсгерген кюнде — атып
къойгъанын сабийлерин да,
ичгини суюген эрин да.

Кефлик алды тарланы,
жойдуруп таулуланы...
Сора ол — къалкъып тургъанча
эм жангыдан уянганча,—

деди, кётюрюп башын:
— Бу жерни габу ташын
жангыдан байыкъдырырма
эм аякъ юсге салырма,

Марьям берген алманы
манга берсенг: мен аны
затын къоймайын ашарма —
энтта юч минг жыл жашарма.

Ол ишни этсенг манга,
сокъуранмаса: санга
хапчук, хазна да берирме,
болумунгу кенгдирирме!..

— Угъай! — деди Муталип,—
Мен ансыз да бир харип!
Сен айтхан керек туююдю,
сау дунья — мени юйюмдю.

Ма, сени хатерлигинг —
байлыкъгъа тейрилигинг
къужурлукъгъа сас этгенди,
бу тауланы тас этгенди!

Сен дуньядан къурусанг,
былайда ёлюп къалсанг,
ызына таплыкъ келликди —
сен болмасанг, бил, ёллюкдю

эртте окъун къурурукъ
серлик жайыучу жутлукъ!
Алманы кесим ашарма,
юч минг жыл кесим жашарма...

Сора жигит Муталип
(Аллай болмайды харип!)
алмасын къолгъа алады,
арсарсыз ауузланады.

Чал эди да, жаш болуп,
къарыудан саны толуп,
Къызыл-Къум таба кетеди.
Не айтырса! Терк жетеди

чѣп да битмеген жерге —
азийлан юзmezлеге.

10

Бурун Азийлан тенгиз
къутургъанда адепсиз,
Тейри аны уютханды,
юзmez этип, унутханды.

Жюз минг жыл озуп, адам
атханда анга къарам:
«Къызыл-Къум» — деп атагъанды:
алай мында жашагъанды

чюйре болуп къадары,
болмай башха мадары...
Исси самум сызгъырады,
арауанча къыздырады,

туманлатып кѣклени;
тамыры бла чѣплени
юзmezге къатышдырады,
учуруп, чабышдырады:

аны от бармакълары
барханланы сыртларын
тарайдыла, сыртларынча
эм сары жалкъаларынча

алтын тюрсю жылкыны,
хазырлагъанча аны
урушха: къажау турлукъча
адамгъа — артха бурлукъча

аны чексиз къарыуун,
хар неге базыныуун...
Адам неди? Адам кимди?
Бирде — къул, бирде хакимди.

Ол — жалчы, ма бу — алим:
ол болгъан чакъда залим,
зинданнга жауун атады;
кючсюз къалса уа, къатады

кеси къазгъан зинданда,
тауча айтсакъ — уруда.
Чууакъмыды дайым танг да?
Жокъду гюняхсыз бир жан да.

Алай битеу жашауун,
харам этип ашауун,
терсге бургъан, ол зорчуду;
ол а, бил, къабылычуду

харамлыкъ иши ючюн,
тас этип харам кючюн!
Балам, аллайны тергеме:
кёплерин кесим кёргенме

буз жауун къадарымда,
болмайын мадарымда
алагъа къажау турурча,
къолларын артха бурурча

не къарыуум, не онгум,
не аскер жыяр монгум...
Жаны болгъан жан да къоймай,
ашы болмай, къарны тоймай

ёле тургъан Арсланны —
ингир ала къарангы —
Муталип жигит кёргенди,
бек аман сейир этгенди:

зыккыл эди жалкъасы,
гыбыр болуп аркъасы;
ирин эте къулагъы да,
къуйругъуну токъмагъы да

юзюлюп эди аны —
къартайгъан харам жанны.

— Харам, не болду санга? —
деди Муталип анга,—
Нек тураса сен мыллыкча?
Ёмюрге деулей къаллыкча

суна эдинг кесинги,
ким чыгъарды эсинги?
Деу санынги къарыуун да,
озгъурлукъну ачыуун да

тас этип къойдунг къайда?
Ма, ёлесе былайда...
Кёзлерин кючден ачады,
сора уа Арслан айтады:

— Кёп жаша, келген эсенг;
заманында келдинг сен.
Хар жанны тутуп кесгенме,
аш-къуш эте кечингенме.

Къачалгъан къачып кетди —
жашауун кенгде этди.
Ма — юч минг жыл. Къартайгъанма.
Къумлада кесим къалгъанма.

Ёлмей ол къыз жашасын!
Байдыматны алмасын
бер манга: аны ашарма,
энтта юч минг жыл жашарма.

Къарыу келир да манга,
барып сени къралынга,
тау кийиклени соярма.
Ачма бек. Алай тоярма,

Африкада сарыуек
алай тоймаз, ийнан, бек!..

Муталип чўйреленгенди,
сора уа былай дегенди:

— Жап гапангы, харам жан!
Гумхотунгдан агъа къан,
бу дуньяда жашагъанса —
бу жерлени бошагъанса!

Аллай бир жашай келип,
хар кюнден ашай келип —
дуньяны алындыргъанса;
сыйытладан алдыргъанса

къумланы, аулакъланы,
кесип жазыкъ жанланы!
Сен къоркъгъан — жанлы болгъанды,
кесингча, къанлы болгъанды.

Деулени кёре эдинг —
бергеннге бере эдинг;
кесингден къарыусузгъа уа —
«гав» да демеучю жаннга уа

бек къаты ёшюн урдунг,
ол жорукъ болуп турдунг, —
жазыкъсынмадынг бир кюн да!
Жазыкъсынмайма бютюнда!

Алманы санга берсем,
жангыдан башларса сен —
жангыдан къырып башларса:
ашап, къан ичип, ташларса!

Андан эсе, ёл да къал!
Шагъатымды бу къауал,
арсланланы мен билеме:
бетлерине тьюкюреме

таулада бла къумлада,
батырма да дуньяда.
Охо... энтта сен жаша да,
жазыкъ жанланы аша да,

Жыйын болуп, магъарла *
сен кьойгъанны ашарла...
Алай болса, жан кьалырмы?
Угъай, харип, мен батырма!

Ма, алма... Узал, сыйыр!
Арслан угъай, сен сыйыр **
энди, ма, болуп кьалгъанса:
факърачыча, аралгъанса

алма болгъан кьолума,
къарай келип жолума!..
Муталип деди, мынга да,
Текегеча — Арсланнга да —

табаны бла жетдирди,
олтурду да, тепсиди:
алма ашап, кёлленгенди,
кьурч болгъанды, кючленгенди.

Жыйырмажыллыкъ жашдан
жаш болуп, бир сагъатдан
кьумладан чыгып кетеди —
Булбул Талагъа жетеди,

кёллениуден кёл толуп,
къанат битгенча болуп!

11

Жолоучум келе-келеди,
чумла ичинде кёреди

ачыуунда тас болгъан —
жырламайын, сас болгъан
Булбулну. Сейир этеди:
«Не болду мынга? Бу неди?

Теке туюл, не — Арслан,
хата этмеучю бир жан!

---

* Магъар — чакъан.

** Сыйыр — пйнек (къазах.)

Не палахны бу кѳргенди?
Не хатадан бу ѳлгенди?..»

Чырпыладан чыгъарып,
кѳол аязына салып,
кѳойнуна аны кѳысады,
тылпыуу бла жылытады.

Жюрекден жарсыйды ол:
— Сени ючюн ненча жол
бу дуньяда кѳыдыргъанма!
Энди былайда тапханма.

Алай андан не файда? —
Сен ѳлесе былайда.
Сенсиз дунья — чагъыу ѳтмей,
жырынгы адам ѳшитмей, —

тюз да кѳач кюнде кибики
кѳаралды, кюлде кибики.
Жашил ханс мууал болгъанды,
терек кѳабукъ да толгъанды

кѳотурлу габуладан,
кѳамжакъладан, кѳуртладан.
Тѳгереке кырдык битмей,
зыгъырдан шаудан да бюркмей,

кезлеу ызда мылы жокъ;
хауаны да халы жокъ:
кѳкде булут басылады —
жууукълашып кѳаралады

алгъын кѳм-кѳк болгъан кѳк,
кѳаргъа, чаука болуп кѳп.
Не ѳтейим? Жарлы жанса!
Сен да жерде алданганса

кѳкге жетген муратха —
шылаплыкъ аманатха.
Сенсиз, Булбул, бу дунья да,
ол угъай да, Арш — заяды!

Жыр ючюн жаратылдыкъ!
Боз чыпчыкъ, сен бош чыпчыкъ

болмагъанса бир жерде да:
жалдатны жүрегинде да

бир-бирледе жер тапдынг;
сен алай бла сакъладынг
жарлы халкъны окъладан да,
жер тепдирген топландан да;

зорланы элгендирдинг,
жырчыны кёллендирдинг!
Уян, чыпчыкъ, бир къарачы,
төгерекини бир марачы!

Барды мени бир алмам,
аны сенден аямам!..
Кёзлерин Булбул ачды да,
Муталипге къарады да,

тюз былай деди анга:
— Бош къыйналма сен манга!
Алманы кесинг ашарса,
юч минг жыл жерде жашарса!

Текеге бла Арсланнга
бермединг да, ма манга
сен аны къалай берирсе?
Тургъузсанг мени — ёлюрсе!

Сен сёзюме, ахшы жаш,
«угъай» деп, булгъама баш!
Ненча жүз чатдан ётгенсе,
ненча жүз палах кёргенсе

шылаплыкъны излеуде
гюняхдан толу жерде?!
Мингжыллыкъ жолну кёргенсе,
мен ёле туруп келгенсе...

Муталип: — Угъай! — деди,
къоймай, алманы берди.—
Сенсиз жокъду сыр да, жыр да,
кырдыксыз къалады кыыр да;

Къууанырча — бийик жокъ;
тарда, ранда кийик жокъ.

Дуньядан жутлукъ кетгенди,
Зорчулу къумда ёлгенди.

Сен ёлсенг, маданият
не болуп къаллыкъды, айт?
Кереклисин тапмай жан да
къалмаз энди, сен уян да!

Керекден кёпню адам
алды да, болду харам
ашагъан ашы, мюлкю да, —
айыу, бёрю, тюлкю да

къош болуп жюрегинде;
уя этип кёлюнде
жутлукъну жилинлары да,
къырслыкъны магъарлары да.

Энди халал жанланы:
тауда-тюзде малланы —
жел жюрюшлю тор атны да,
ай мюйюзлю маралны да,

жугъутурну, къоянны,
неда бир башха жанны,
алгъынча, Арслан соярмы?
Айт, къанлы ашдан тоярмы

Къызыл-Къумну мыллыгы —
мангулланы сылыгъы?!.
Элли жылмы, юч минг жылмы —
не башхады? Къурч жыйынмы

неда кесинг, жангызлай,
Ай сууда жарыгъанлай,
бир кюн бир ёлюп кетерсе:
не да бол — чирип кетерсе!

Ма, алманы ал, аша —
ёлмей, Булбулум, жаша!..
Булбул деди: — Ма, кёрюрсе,
мен жашарма, сен ёлүрсе!

Аманатым — табийгъат,
сен а — манга аманат:

мен сауда сени атынг да,
Аламгъа аманатынг да —

Урушсуз жашар ючюн,
тенгликни кѳулар ючюн, —
унутулмаз, ол антымды,
дайым да жырлар жырымды!..

Сора Булбул, алманы
аллына салып, аны,
жугъун кѳоймай, чѳплегенди:
жан кирип, кѳанат кергенди.

Тюз ол жырлап башлады,
дунья жашнап башлады:
чапракъ ийип терекле да,
шуу-шуу эте черекле да,

хансдан тола аулакѳла,
нюр алдыла узакѳла,
чачылдыла булутла да,
жайылдыла жулдузла да;

толгъан ай, кѳкден кѳарай,
кѳлледе кесин марай,
кѳарангыны жарытады,
келинчикча — ышарады;

сора уа таугъа батды,
бир кесекден танг атды!
Кюн чыгъады, жарытады,
алтын сууун жалатады

бек алгъа тѳппелеге,
жугъутур мюйюзлеге;
ызы бла уа тау сыртны да,
сыртда жютю кѳаяны да

жарытды, жылыу берди.
Дунья анга: «Хош келдинг! —
деди. — Энди сен ѳлмезсе,
зулмулукъну да кѳрмезсе

тауларымда, тюзюмде,
тюзлюк болуп юсюмде!..»

Тау ранлагъа кюн батхынчын,
экинчи да — танг атхынчын

къарамыйыкъ, алакёз,
къарасанг — тиерча кёз,
жолоучубуз къарт болгъанды,
сакъалы да чал болгъанды;

сакъалыча — шам башы;
ол угъай, эки къашы
акъ болду, тауда къарлача;
суусуз, къургъакъ хурулача,

мангылайы сырыла,
жел ауруудан къырыла
санлары, сюеклери да;
мутхузлана кёзлери да

башладыла ма аны,
арт бурхусу алманы
бошалгъанда... Неди энди?
Шош ышара, ол ёлгенди,

къыйналмайын, азапсыз,
мудах болмай, къайгъысыз.
Не да де, дунья — дуньяды,
дуньясыз дунья заяды.

Ёлген адам жашамаз:
чагъыр ичмез, ашамаз.
Аны ючюн биз ашарбыз,
дуньяда алай жашарбыз —

халкъ бирликни кюрешин
бузалмазча бир киши!..

БУУ УЛАНЫ АГЪАЧЛЫ

1. Батбай

Не жылы да, не сууукъ,
не узакъ да, не жууукъ

болмагъан эуроп жерде
жашай эди кенг тюзде

сабыр сёзлю, акъыллы,
акъылы да асыллы,

сёзю къурчдан да къаты,
жюз мингден артыкъ аты

болгъан айтхылыкъ бир бай,
деу санлы, аты — Батбай.

Хар неси да бар эди,
жюреги уа тар эди:

ёлсе — къалырча аты,
не уланы, не къаты *

арбазында жокъ эди,
жюрекге ол окъ эди.

...Бир кере эрикгенин
кетерирча, иерин

тулпар атына салып,
ёзденлерин да алып,

Батбай чыкъды буу уугъа —
тюзлеге, таугъа, суугъа.

Буу угъай, къоян да жокъ,
къорамады шо бир окъ.

---

* Къаты — адамны аталыкъ этип ёздюрген уланы.

Жыйынын Батбай жыйды,
Алты Элге * атланды.

Чыгъар-чыкъмаз агъачдан
Батбай кёрдю бир кьолдан

юркюп келген бир бууну,
чорт кесип чекги кьолну.

Аналы бууну кьуууп,
кьол ичине кьуюлюп,

жыйын тёшге ёрледи,
кёк таланы кёзледи.

Бууну жетер-жетмезге,
бузоучугъу бла бирге,

бир сабийни кёрдюле,
бек тамаша этдиле.

Батбай деди жыйыннга :
— Жокъду, аланла, мынга

садакъ атарча мадар!
Бар эсе бизге кьадар,

ол сабийни тутайыкъ,
сейирликге кьарайыкъ.

Къайдан чыкъды ол бери,
кесмейин аны бёрю

неда башха бир жанлы?
Ким эсе да ол жарлы,

тутайыкъ да, кёрейик.
Манга бала этейик...

— Хау! — дедиле ёзденле,
сур ёкюллю дёрденле.

---

* Алты Эл — 9-чу — 11-чи ёмюрледе Азау тенгизни тёрезинде
орналгъан Булгъар ханлыкъны ара шахары.

Буу, бузоучугъун алып,
жолун агъачха салып,

къачалгъаныча къачды —
кёзден думп болуп къалды.

Ма бу халны кёргенде,
Батбай бла ёзденле

сабий таба чапдыла,
тёгерегин алдыла...

Ёзденледен бир киши
былай айтды: «Бу ишни

магъанасы уллуду,
сабий — адам улуду!

Батбай ханым, къууанчын
уллу болсун! Уланын

батыр жигит боллукъду;
насыбын да толлукъду —

къуруп къалмаз терегин,
къолсуз болмаз терекен.

Игиликге ёссюн бу,
къыйынлыкъгъа тёзсюн бу!

Урушда болсун батыр,
сыйлада болсун сабыр!

Нарт туудукъгъа тау болсун,
душманлагъа жау болсун!

Алауганча, деу болсун,
ханлагъа киеу болсун!

Къол къыйынын ашасын,
жюзден артыкъ жашасын!

Сёзюмю бошайма мен,
игиликге ёсдю сен

бу жигер уланчыкъны,
бёрюкёз батырчыкъны!..»

Сора ала, къууанып,
кюн батхынчын, ашыгып,

тау тарладан эндиле;
кюле, ойнай кирдиле

Булгъар элни журтуна —
Батбайны хастанына...

Жети ыйыкъ той барды,
«мен» деген да арыды.

Мен да болдум ол тойда —
айтып айтмазча сыйда.

Чагъыр ичдим тепсиде;
кеф болуп да тепседим

эбизех сатырында*,
ханейим да — жанымда.

2. Агъачлы

Танг алада тюш кибик,
кетип къалды сабийлик.

Жаш ёсдю, уллу болду,
онсегиз жылы толду:

таш атса, садакъ атса
неда, сермешип, тутса,

оза эди тенглерин;
аны жигит ишлерин

адамла жаратдыла,
махтау бла айтдыла.

Атасыча, сабырды;
бек халалды, батырды

---

* *Эбизех тепсеу* — Эбиз субанладан (сванладан) келген тепсеу.

Буу уланы Агъачлы,
саны — темир агъачлы.

Батбай хан а къарт болду,
чархы ауруудан толду...

Кёпмю, азмы сен жаша,
жёнъшеньле окъун аша

гыржын, къатыкъ орнуна,
тиймей къалмаз бойнунга

Азраилни къамасы:
сау дуньяны намазы

ёлюмден къутхаралмаз,
о адам! Амал болмаз,

заман жетсе ажалгъа,
аны жолун тыяргъа!..

Батбайны кюню жетди,
оёуятын ол этди.

Агъачлыны чакъырып,
жан берди, былай айтып:

«Бийлигим да, бохчам да,
малларым да, ахчам да —

хар затым да ма санга
къаладыла. Шо манга

жукъ керек болмаз анда —
жан танымагъан къралда.

Алты отоуну юйде
ал къолгъа. Хар биринде

хапчук-хазна табарса,
хайыры бла къабарса.

Бек къаты айтама мен,
жетинчиге барма сен!

Жашауунг да оюлур;
замансызлай жоюлур,

балам, мен суйген башынг,
кюл-топракъ болуп ташынг!

Санга дери юч жашым —
къарамымы бал ашы! —

болдула арбазымда.
Энди уа ала къайда?..

Шаркъда барды бир патчах,
о сыйлы, уллу Аллах!

Аны барды къаласы,
къаланы уа хунасы

адам башдан толгъанды;
шо бир къурукъ къалгъанды

адам башсыз... Башынгы
анга такъма... Жашымы

Аллах андан сакъласын!
Жаным рахат жукъласын

Къыямагъа деричи,
сезмей ол зорну кючюн

сени, балам, юсюнгде —
къатмагъан билегингде...»

Батмай хан ёлдю, кетди,
къабырына ханс битди.

3. Къызны сураты

Бир кюн кирик, ай кетди;
бир ай кирик, жыл жетди.

Агъачлы сагъыш этди:
«Энди заманым жетди

бир тап кызыны табарга,
той азыкдан кыбарга.

Аны ишин этейим,
насыбымы кёрейим...»

Сора жетинчи отоу,
тюз башына томуроу

тийген кибик, кёлюне
тийди аны, эсине

сингип бир татлы умут,
сап-сары алтын булут

Манги тауну башында
жаннган кибик батында,

жанды аны кёлюнде,
тунюнде бла туюнюнде

кыоймайын рахатлыгын,
алып жүрек тынчлыгын.

«Боллукъ болсун!» — ол деди,
сора уа таукелленди

ол отоуга кирирге,
не боллугун кёрюге.

Кирди ары, кыарады,
хар муююшун марады:

не сейирлик, алапат —
элемеди ол бир зат!

Бир кесек кыарагында,
отоуну арасында

кёрдю бизни жигит жаш
кыара гуллагы ушаш

бир киритли куюрюню.
«Буму болур ююрюню

жарсытып тургъан хазна?
Мында жокъ эсе казна,

не зат болур? Ачайым,
ичиндегин чачайым!» —

деп, ичинден ол айтды,
сора кюбюрню ачды.

Кюбюрде уа не тапды? —
Бир ариуну суратын.

Ма ариу: «Ариу!» — десенг!
Сокъур бол да къал, кёрсенг!

Чолпан жулдуз — къарамы!
Аны кёрюп, къаралды

Агъачлыны кёзлери,
тунчукъдула сёзлери.

Дум чачында — кюмкюш ай,
къулагъында — алтын шай!

Байзулла угъай, Кязим
табалмаз эди сёзюн

толу айтырча къызны
ариулугъун: кюн ызны

тенгиз сууда сураты
кибик эди сыфаты!

Саны — темир агъачлы,
Буу уланы Агъачлы

акъылдан къалды шашып;
кёзю къамап, ажашып,

чыгъалмайды отоудан,
хайран болуп башындан.

Къарыусуз болуп, ауду:
эси кетип, кёп турду.

Хастандагъы адамла —
къарауашла бла къулла —

жокъладыла да ханны,
къармай кетип хастанны,

Агъачлыны тапдыла,
тёшекге жатдырдыла.

Хан жатды ауругъанлай
жети жыл бла жети ай,

жети кече, жети кюн,
жарсыугъа атып юйюн.

Андан сора — беш айдан, —
сау болуп аурууундан,

хан къопду төшегинден:
биринчи кере юйден

ол чыкъды арбазына,
къарыууна базына.

Ханны бу болумуна —
сүймеклик ауруууна —

сау Тинсир* сейир этди.
Шаркъ патчахха да жетди

Агъачлыны хапары,
жайылып барып ары.

Ол да тамаша этди:
«Бир кюн бир келир, — деди, —

алай, келсе ол манга,
сынау салмай, мен анга

жангызымы бералмам,
киеунюча кёралмам.

---

* *Тинсир* — бусагъатдагъы тюрк миллетле жашагъан жер-
лени бурунгулу аты.

Чинде, Фарсда, Афганда
неда мени къралымда

азмы болур тилеген,
жюрек насып излеген!

Къызым болмаз келини
булгъарлы Батбай бийни.

Къызын бермезча мадар
тапдыыр манга къадар!..»

...Къалай-алай болса да,
не хапардан толса да

Тюрк Эллезни хар жери,
болгъандыла эрлери

Агъачлыгъа нёгерлик
этер киби: жигитлик

ёмюрге жерден кетмез,
дуньяны ёксюз этмез...

Къадарын алып къолгъа,
Агъачлы чыкъды жолгъа.

Биз да ызын марайыкъ,
батырлыгъын жырлайыкъ.

4. Мухар

Къызын излей, шаркъ таба,
борсукъ этледен къаба,

ашыгъады деу санлы
Буу уланы Агъачлы.

Дышты Къыпчакъ жеринде,
келе-келип, бир тюзде

ол кёрдю бир адамны —
айтып айтмаз мухарны.

Ма, сейир десенг — жашау!
Ол мухар, жерни ашай:

«Ачма, ачма!» — дей эди.
Агъачлы жууукъ келди:

«Не сейирди бу? — деди.—
«Не къаугъады бу? — деди.—

«Бу сейир, къаугъа туююл,
жокъду ашым не ююм.

Туугъанлы бери жерде
тоймадым ёмюрюмде.

Сейир десенг — деу санлы
Буу уланы Агъачлы!

Юю бар, малы да бар,
алай жүреги уа тар.

Ол сюеди бир къызы —
мёлек къойгъан бир ызы!

Жокъ, андача, суюмеклик.
Олду, алан, сейирлик!..»

«Айтайым санга, эшит,
менме, алан, ол киши,

саным — темир агъачлы,
Буу уланы Агъачлы....»

«Алисе,— Мухар деди,—
къууанч кюном ма жетди!

Санга шуёх болайым,
сени бла барайым!..»

Агъачлы: «Охо!» — деди,
сора жолгъа тебреди.

5. Суусаплы

Ала жорта кетдиле,
Ассияннга жетдиле:

бир чучхурну тюбюнде
состар ташны юсюнде

тура эди бир киши,
бек сейир эди иши!

Неди иши ма муну?
Къаядан тюшген сууну

ол жута эди саулай,
жауунну жутхан къумлай.

«Алан, кимни тоюнда
тузлу гюттю оюнда

быллай бирни ашадынг?!
Мен да кёпге къарадым,

алай быллай сейирни —
сени кибик кишини

кёрмегенме бир элде
Тинсир жерни юсюнде!

Бу суудан бир къанмайса,
аны ичип, талмайса!» —

деди, бек сейирсинип,
Агъачлы, анга жетип.

Жууап берди Суусаплы:
«Буу уланы Агъачлы

деген барды бир батыр,
тюз акъыллы бир сабыр.

Олду чынтты сейирлик —
жокъ, андача, скоймеклик!..»

«Саны — темир агъачлы,
Буу уланы агъачлы,

айтайым санга, эшит,
менме, алан, ол киши!..»

Суусаплы былай деди:
«Ма, кѣууанч кюнѣм келди!

Сизге шуѣх болайым,
биргегизге барайым...»

Агѣачлы: «Охо!» — деди,
сора кѣол бла тебреди.

6. Желчи

Ала жорта кетдиле,
Гунмукѣ жерге жетдиле.

Бир талада бир киши
(Сейирлик эди иши!)

эки суу тирмен ташны
(Ма, кѣрчюгюз бу жашны!)

аякѣларына тагѣып,
айланады кѣадалып,

кѣоян сюрюуюн кюте:
бир секире да, жете,

кѣрсе кѣачхан кѣоянны,
желаякѣ кийик жанны.

Аны жел терклигине,
аллай жигитлигине

батырла кѣарадыла,
тамашагѣа кѣалдыла.

Жакѣ басып келген жашла:
«Айтчы, неди бу ташла?

Бу кѣоян сюрюу да не?..» —
дедиле, сейирсине.

«Саны — темир агъачлы,
Буу уланы Агъачлы

деген барды бир батыр,
тюз акъыллы бир сабыр!

Олду чынтты сейирлик —
жокъ, андача, соймеклик!..»

«Саны — темир агъачлы,
Буу уланы Агъачлы,

айтайым санга, эшит,
менме, жигит, ол киши!..»

Къууанып, Желчи деди:
«Хо! Иги кюнюм келди!

Сизге шуёх болайым,
сизни бла барайым!..»

«Охо!» — деди Агъачлы.
«Къошул!» — деди Суусаплы.

Мухар улан а, башын
къагъып, Желчини ашын,

бир къабын этип, къапды,
бир кесек асыу тапды.

Къоянланы кесдиле,
жюз шишлик да этдиле:

ашадыла, тойдула,
жатдыла, солудула.

Тоймады мухар киши —
тоймаучулукъду иши...

Танг бла жолгъа чыкъдыла,
шаркъ таба атландыла,

къамчи уруп атлагъа,
теркирек атлатыргъа.

Жангыз да Желчи алай,
жел ургъанча, жаяулай

терк барады бек алда
къуш да жетмезлик халда.

7. Мараучу

Чаба-жорта кетдиле,
Хора жерге * жетдиле.

Къырны-сырны гюл алып,
эрттен кюн да нюр жайып

узакъдагъы таулагъа,
тёппеледе къарлагъа

тёгюлгенди алтын суу,
жюрекге бере асыу.

Хазар тенгиз турады,
чабакъларын урады

къаялы жагъасына,
ташлары бла басына

жагъада бахчалагъа,
сууун чача алагъа.

Тенгизни жагъасында,
элни бир къыйрында

бир кишини кёрдюле,
анга жууукъ келдиле.

Жаш, гыйы ташха туруп,
садагъын кёкге буруп,

сын къатып тура эди,
булутха къарай эди.

---

* *Хора жер* — Мангышлак жарты айрыкамны бурунгулу аты, хазар хакъанланы уучулукъ жери.

Агъачлы андан сорду:
«Алан, санга не болду?

Кимсе? Не ди бу ишинг?
Айтчы, хурметли киши!..»

«Менми?.. Мен а — мараучу,
сайгъакълагъа къараучу.

Къуш кёгюрчюнню къуууп,
булутлагъа суууруп,

кёгюрчюн бла ол бирге
чыкъды жетинчи кёкге.

Аны марап тургъанма,
тюз кёзюнден ургъанма.

Сакълайма, ма, не этгин,
аны жерге тюшерин.

Умутум да толады —
шо бир ыйыкъ болады

мен былайда тургъанлы...»
Сейирсинди Агъачлы,

алай ол сёз айтхынчын,
сёз бла кёлюн басхынчын,

доп деп къуш тюшдю жерге,
учмазлы болуп кёкге.

Мараучу былай деди:
«Бери узакъдан келдим.

Саны — темир агъачлы,
Буу уланы Агъачлы

деген жашны жокълайма,
аны мында сакълайма.

Сейирсинме бош манга,
айтып къояйым санга:

сейир этсенг, эт анга —
бийик кёллю деу жаннга.

Олду чынтты сейирлик —
жокъ, андача, суймеклик!..»

«Саны — темир агъачлы,
Буу уланы Агъачлы,

айтайым санга, эшит,
менме, хазлы, ол киши!..»

Мараучу былай айтды:
«Ургъан къушум да къайтды.

Мен сизни бла барайым,
сизге шуёх болайым...»

«Охо!» — деди Агъачлы.
«Къошул!» — деди Суусаплы.

Мухар а, къагъып башын,
мараучу жашны ашын,

бир къабын этип, къапды,
бир кесек асыу тапды;

сора деди: «Тебрейик...»
Желчи къошду: «Кетейик!..»

8. Узун Къулакъ

Жорта-чаба кетдиле,
Къыпчагъайгъа * жетдиле.

Чыпчыкъланы ууагъы,
жабып кёкню чууагъын,

бийикде учадыла,
къушладан къачадыла.

Къонгуроча зынгырдай,
чокъайбаш, кёкде жырлай,—

---

* *Къыпчагъай* — къыпчакъла жерекген тёрез, Къазахстан.

Аралны жагъасында
мамырлыкъны къойнунда,

тылпыу урмай, болмай жел,
къалкый эди уллу эл.

Тенгле элге кирдиле,
бир адамны кёрдюле:

ол а, жерге къапланып,
узун къулагъын салып

бир гумулжукъ тёбеге
(Къара бу сейирликге!)

тура эди тынгылай:
бир затланы ангылай,

бирде — жарсый, ахтына;
бирде — кюле, къууана.

«Неди, эй, къазай киши,
сени бу этген ишинг?!» —

деди анга Агъачлы,
саны — темир агъачлы.

«Болсанг окъун, алан, хан,
къаугъа этме, жюйюсхан!

Жокъ сейир этерча жукъ:
жер тюбюнде гумулжук

гумулжук бла кюреше,
турадыла туююше.

Къоюгъуз тынгыларгъа,
къаугъаны ангыларгъа!

Сейирлиг'а — деу санлы,
сабыр халды, акъыллы,

саны — темир агъачлы
Буу уланы Агъачлы!

Ол батырды сейирлик —
жокъ, андача, суймеклик!..»

«Буу уланы Агъачлы,
саны — темир агъачлы,

айтайым санга, жигит,
менме, къазай, сен эшит!..»

«Алай эсе, бош турмакъ,
сизни бла Узун Къулакъ

мычымайын атланыр;
жюрегинден къууаныр,

тенг этсегиз сиз аны,
аллыгъызда тургъанны...»

«Охо!» — деди Агъачлы.
«Къошул!» — деди Суусаплы.

Желчи деди: «Не хата,
энди турмазса жата...»

Мараучу деди: «Къошул,
ызыбыздан терк созул!..»

Мухар а сёзсюз, башын
къагъып, сора уа ашын

Узун Къулакъны къапды,
къарнына асыу тапды.

9. Гудучу

Кёпмю, азмы? Ким билсин!
Аны айтып, биз несин

билдирейик таурухда
бюгюн болгъан аурухда? *

---

* *Аурух* — жашауну хукматы бузулгъан, къыт заман.

Алай болса да, хапар
бек кысха жолун табар.

...Алтаулан болуп, ала
бара-чаба турдула,

Бёрюндюге * жетдиле,
кыйыр юйге кирдиле.

Юйде бир быстыр да жокъ,
адам кысдырыр да жокъ;

ол угъай, болурча токъ,
тыгырыкъда аш да жокъ.

Къарадыла — не файда?
Иеси уа арбазда

бир чириген жатмада
жата эди жапмада...

Айтылгъанча жомакъда,
къонакъбайны къонакъла

көрмейин, кирип юйге,
бёрклерин тагып чюйге,

тапчаннга олтурдула,
бир кесек солудула.

Ингир жетди, кюн батды;
дуппурладан ай чыкъды.

Жамчыларын жайдыла,
жукълайыкъ деп, жатдыла.

...Эрттенликде уа ала
бир бирге къарасала,

---

* *Бёрюндю* — Уллу Тюркейик Эллезни ара шахары. Бюрюнлюкде унутулгъан бир эски жырдан, сабийлигимде эшитип, эки тизгин эсимде кыалгъанды: «Бёрюндюде байракъ тамгъа бёрю болур, / Ары баргъан чин аскерни көрю болур...»

жукъ да жокъ юслеринде —
бир туйме да биринде

къалса эди, не хата!
Тура эдиле жата,

анасындан туугъанлай,
тюз да къыппа-къымжалай.

Агъачлы ёрге турду,
Узун Къулакъдан сорду:

«Не сейирди, алапат!
Эшитгенмисе бир зат?

Энди, къыппа-къымжалай,
не этейик биз былай?..»

«Кесинг да билесе сен,
жукъумда окъун да мен

эшитеме хар затны:
минг атламда чычханны

эшитеме шыхыртын
неда бир башха затын.

Не сейир этсенг да сен,
бюгече бир зат да мен

эшитмедим... Сейирлик!
Жигит десенг, жигитлик

бу иш болур дуньяда
инсанла арасында!..»

Бир ауаз эшитилди,
сора уа биреу кирди,

эшикни ачып, юйге —
къытлыкъ талагъан кюйге.

«Салам! — деди ол киши,—
айып этмегиз, ишим

гудучулукъду мени.
Мен кийимлеригизни

танг алада урладым,
ол мюйюшге къаладым.

«Аллай бир уста болуп,
нек жашамайса, толуп

юйюнг тюрлю хазнадан
неда башха байлыкъдан?» —

деп сорурча ёзюгюз,
жокъму сизни сёзюгюз?» —

деди уста гудучу,
тишден къабын урлаучу.

Сора къошду: — Агъачлы,
саны — темир агъачлы,

сейир этген, эт анга —
бийик кёллю инсаннга.

Олду чынтты сейирлик —
жокъ, андача, суюмеклик!..»

«Саны — темир агъачлы,
Буу уланы Агъачлы,

айтайым санга, эшит,
менме, жигит, ол жигит!..»

«Алисе, мени борчум,—
деди анга Гудучу,—

сизге шуёх болургъа,
бирегизге барыргъа!..»

«Охо!» — деди Агъачлы.
«Болсун!» — деди Суусаплы.

Желчи деди: «Бош алай
энди турмазса урлай...»

Мараучу деди: «Къошул,
ызыбыздан терк созул...»

Узун Къулагъ' а деди:
«Санга да зауукъ келди...»

«Хинкял ахшы хапардан,
ёлейикми биз ачдан?

Ач къарын ашха чабар.
Кетдик!» — деп къойду Мухар.

10. Пелиуан

Бара-чаба кетдиле,
бир адамгъа жетдиле

Амур камны къатында,
къаялы жагъасында:

деу эди, эмен кирик,
башы да — гебен кирик;

ол бир сыртда жатады,
къолдан къолгъа атады,

айтып айтмазча тапсыз,
бир да уллу — мардасыз,

габу басхан къаяны,
таудан къобарып аны.

Жолоучу жашла анда,
жокку болуп къатында,

ёз сагъышларын чачып,
ауузларын кенг ачып,

къарайдыла ма анга —
ол чынтты пелиуаннга.

Аны сезип, Пелиуан
былай деди: «Эх, заман!

Алаша, гитчечикле
болгъандыла жигитле!

Манга сейир этмегиз,
былайдан да кетмегиз:

сакълайыкъ Агъачлыны —
темир агъач санлыны!..»

«Саны — темир агъачлы,
Буу уланы Агъачлы,

айтайым санга, эшит,
менме, батыр, ол жигит!» —

Агъачлы анга деди,
билегин къагъып, кюлдю.

Башхала да кюлдюле:
«Кел бизни бла!» — дедиле.

Жангыз да харип Мухар
былай айтды: «Юйге бар!

Аш, суусап келтир бизге.
Ол болур ишибизге

уллу хайыр, уллу кюч.
Хайда, Алау, элге уч!..»

Алауган кетип элге,
аш-суусап жюклеп белге,

нарт жашлагъа терк келди,
бел уллу сыйлау этди —

къонакълагъача угъай,
жууукълагъача къарай.

Ашадыла, ичдиле,
кеф болуп, тепседиле,

жерни-ташны тепдирип,
булутланы кепдирип.

Мен да ала бла анда
тепсегенме алайда...

Жамчылагъа жатдыла,
бек рахат жукъладыла.

Эрттенликде турдула,
шаркъ табагъа бурдула

атларын — ала, кишней,
барадыла кѣум желлей,

жол ташланы чакѣдыра,
зылдыланы атдыра.

Залимле бла кюреше;
бир-бирде уа демлеше

эмегенле бла ала,
баргѣандыла батырла

саппа-саулай бир жылны,
сора да тогѣуз айны...

Не этгин? Жомакъ — кѣысха,
жол а — узун: насыпха,

суу кѣошмайын хапаргѣа,
онгум бар кѣысхартыргѣа.

11. Бегин кѣала *

Шаркѣ патчахны кѣаласы,
аны хужур хунасы

Мараучугѣа кѣрюндю:
— Аланла, жетдик! — деди.

Сора сау бир ыйыкѣны,
ахшы кѣууа атланы,

бек ашыгѣып бардыла,
Бегинде тохтадыла.

Атларындан тюшдюле,
кишен салып, ийдиле

алайда бир талагѣа,
кѣк кырдыкда отларгѣа.

---

* Бегин кѣала — алан тилинде Пекин шахарны аты.

Кеслери уа — насыпха,
жокку болуп,— Патчахха

сормай-ормай кирдиле,
оспар салам бердиле.

Жалдатлары чапдыла,
эринлерин кѡапдыла:

сегиз тенг — сегиз батыр!
Сегиз минг сексен кѡабыр

(Аллай бир!) халкѡны жутду,
саулай Чинни улутду.

Кѡоймай кѡрчю аланы,
айтхылыкѡ батырланы!

Бет этип, кѡарамазла,
ташын ташда кѡоймазла!

Алѡа чыгѡып, Алауган
былай айтды: «Бу улан

сен эшитген батырды,
акѡыллыды, сабырды!

Санга айтып кѡояйым,
сурлугѡунгу ояйым.

Ачыуланса, я пурмай,
болуучуду бу былай:

тауну кѡкге кѡтюрюр;
шайтанны да ѡлтюрюр,

кѡтюрюп жерге атып,
тулпарына малтатып.

Кѡазылмазча санга кѡр,
жумшакѡ бол да, сора кѡр

жюрегине жетерге —
сыйлы киеу ѡтерге!..»

«Охо! — деп айтды Патчах.—
Шо андан уллу палах

Буттар * бермесин бизге.
Къысхасын айтсам сизге,

тёрт затны толтуругъуз,
тёрт ишни болдуругъуз,

менден айып келмезча,
киши угъай демезча.

Къызны жашха берирме,
сыйыгъызны кёрюме!..»

— Буюр! — деди Агъачлы,
Буу уланы мазаллы.

12. Биринчи сынау

«Биринчи,— деди Патчах,—
болушса сизге Аллах,

киеулюк этген жашны
къылычы ма бу ташны

тюз эки тенгнге бёлюр;
бёлмесе уа — жаш ёлюр.

Ма, къарагъыз, ол хуна
сюелмейди бошуна!..»

Шаркъны жарыкъ жулдузу —
Патчахны ариу кызы

тахындан къарай келди —
Агъачлыны эследи.

Сюйдю жашны, жаратды,
къарауашына айтды:

---

* Буттар — эски тюрк тилде «Будда» деген сёздю.

«Къылычы бир зат этмез,
ол гыйы ташны кесмез.

Жукъ келмез къарыуундан.
Бир тюк мени чачымдан

болса эди къолунда,
болур эди онгунда

гыйы ташны кесерге,
аны эки этерге.

«Жютю бол!» — деп, юфгюрюп,
мени тюгюм бла сюртюп

къойса эди къылычын,
табар эди насыбын!..»

Узун Къулакъ, тынгылай,
къыз оюмун ангылай,

тура эди къысылып,
ол сёзлеге эс салып:

хар сёзюн да эшитди,
тенглерине билдирди.

Гудучу жаш акъыртын,
жан сезмезча, жашыртын

къызны чачындан бир тюк
урлады, билдирмей жукъ.

Аны бла уа Агъачлы,
саны — темир агъачлы,

къылычын ариу сюртдю:
— Жютю бол! — деп, юфгюрдю;

ташны урду да — кесди,
тюз да эки тенг этди.

13. Экинчи сынау

«Энди уа, — Патчах деди, —
бу ишни бек тап этдинг.

Мени барды мухарым —
ашдан тоймагъан къарын.

Ма аны бла эришсин
не адамынг, не кесинг.

Хорламаса — насыбынг,
хорласа уа — азабынг!..»

Юч жюзден артыкъ бир къул
ашыгъышлы, муштухул

юч жюз къойну биширип,
къазанладан тюшюрюп,

келтирдиле, абына,
мухарланы аллына.

Мухар жашха — ма жашау!
Аллай бир уллу ашау

болмады ёмюрюнде
анга туугъан жеринде!..

Ашай-ашай келдиле,
ахырзаман кёпдюле.

Беш сагъатдан Патчахны —
ол зулмучу начасны —

мухары, тоюп, турду;
экинчи да олтурду

ашар муратда этин,
кёрюп Патчахны бетин.

Аны бети уа, ийнан,
окъ тийип, ачыуланнган

арсланнга ушай эди,
тют эрнин ашай эди...

Бек кыйын болуп иши,
ач болуп, келип киши

тойгъанла бла эрише,
озайым деп кюреше,

ач кърнына ол базар,
кыйын салмайын озар.

Тюз да алай: Мухарны
тоймай эди деу кърны.

...Патчах базгъан мухарны
кёбе келди да кърны,

«тарх!» деди да, атылды;
мыллыгы да атылды

Патчахны арбазына:
налат болсун кърнына!

Кърны ючюн ёлгенди,
кърны ючюн кёргенди

кёп тюрлю азаплыкъны,
энди уа — айыплыкъны.

Чыртда тоймай дуньяда,
кесини жашауунда

жангыз бир кере тойду —
анасы бетин сойду.

14. Ючюнчю сынау

«Энтта да, — деди Патчах, —
сизни тют этсин Аллах,

не этгин, хорладыгъыз,
мухарны онладыгъыз.

Жыйынынгы сен чактыр,
барды бир чагыр чыккыр

хастанны арбазында —
узакъ болмай, алайда!

Сиз аны бошатсагъыз,
чагырын ичалсагъыз,

болур сизге ыспасым,
буду сёзню къысхасы!..»

Жыйын болуп, батырла,
быллай иште сабырла,

кенг арбазгъа чыкъдыла,
чыккыргъа къарадыла:

он элни окъун чактыр,
къандырлыкъды ол чыккыр!

Кёл да сыйыныр ары —
Долинскени чыккыры

ол чыккырны жанында —
Минги тауну къатында

бир гитче дуппур кибики:
ичи — кенг, кеси — бийик!..

Суусаплы алгъа чыкъды,
Алауганнга сёз айтды:

«Мен жерге сыртланайым,
сора уа бир къарайым

бу жарлы чыккырчыкыгъа,
жарар эсе бир жукыгъа.

Сен а муну, кётюрюп,
къуй аузума... Ёлтюрюп

къойма, ийип чыккырны,
мен ичгинчин чагырны...»

«Жокъду, хайырсыз, бир зат
сен къоркъурча! Хайда, тарт!

Суусабынгы бираз ал,
тенглеринге махтау сал!» —

деди анга Алауган,
этип бир кесек тырман.

...Жетмиш кюнсюз бир айны
чыккырдагъы чагъырны

ичип турду Суусаплы.
Тургъандыла Агъачлы

тенглери бла алайдан
кетмегенлей къатындан,

жомакъ, хапар да айтып,
эрикгенин сагъайтып.

Жетмиш кюнсюз бир айны
иче келип, чагъырны

бошап, Суусаплы турду:
«Азды бу! — деп къутурду,—

Бу манга чагъырмыды?!
Бу манга чыккырмыды?!.»

15. Тёртюнчю сынау

«Энтта да,— деди Патчах,—
сизни тюрп этсин Аллах,

хорладыгъыз, мухарла,
ашдан, суудан тоймазла!

Энди биригиз сизни
(Къууандыралса бизни!)

жыйсын да битеу эсин,
хазырлай турсун кесин

тенгиз таба чабаргъа :
чабыучуму озаргъа!

Чабыучуму ол озса,
бери алгъа келалса,

къызыны берирме сизге,
элтирсиз элигизге...

Бери, бери! Жекбашла!
Эй, къулла, къарауашла!

Бери ол обур къызыны
чакъырыгъыз: ма аны

была хорлап кёрсюнле,
болмасала — ёлсюнле!..»

Батыр Желчи, ашыгъып,
къолун къолу бла ышып,

сызып тирмен ташларын,
бошлады аякъларын...

Патчахны адамлары,
ктысыкъ кёзлю къуллары,

бир къызыны келтирдиле:
«Буду бизни,— дедиле,—

чабыучубуз...» Ол а бек
ариу эди: тюз мёлек

кибик эди сыфаты,
Желчихан эди аты...

Желчи бла Желчихан,
дуньяны букъу-туман

этдирип, чабышдыла,
тенгиз таба къачдыла.

Желчи, юч атлам этип,
тенгиз жагъагъа жетип,

тешинди жууунургъа,
санларын сууутургъа...

Эки кюн озуп кетди,
ючюнчю кюн къыз жетди:

къолунда да бир тауукъ
эм тауукъ этер зауукъ —

бир машокчукъ тарысы.
(Бу затланы арысы

не болгъанын билирсиз,
кёзюгюз бла кёрюсюз!)

Къыз олтурду, бек арып...
Къанын-къунун басдырып,

къызгъа къарай чам кёзден,
Желчи чыкъды тенгизден.

Къыз хыйла оюм этди,
сора уа былай деди:

«Биреу къатын келтирир,
биреу атын ёлтюрюр

дегенлейин болмай, биз
бир солуюкъ, эсибиз

келсин бизни бир кесек,
тап болур алай этсек.

Сен жукъла, мен къарайым,
башынгы да тарайым...»

...Тёгерекге сакъ къарай,
обурай чачын тарай,

аязчыкъ бетин сылай,
толкъунла да шууулдай,—

Желчи кесин «бошлады»,
тап кёрюнюп, жукълады.

Къыз а башына аны
къуйду машок тарыны,

сора ийди тауугъун:
«Буду сени зауугъунг!» —

деди кеси кесине,
ашыгъышлы кийине.

(...Мен айтдым кийиннгенин,
алай нек тешиннгенин

бир да билмейме аны:
аны киби хур къызны

азмы тюшер эсине?
Гюняхлары — кесине!..)

Къыз ызына къууулду,
жашны жагъада къойду.

Тауукъ чёплейди тары,
Желчи уа, хурхурлары

кёкге жете, жукълайды:
къызны «иши» алайды!

Ол жукъласын жагъада,
биз а кетдик: къалада

болгъан ишге къарайыкъ,
къыздан алгъа барайыкъ...

«Бизге да келди къадар,
жокъду былагъа мадар

Желчиханны озаргъа,
къызымы сыйырыгъа!

Эй, жалдат, бери атла,
къылычынгы хазырла!

Гида балтангы биле!
Озуп, ма бери келе,

Желчиханым барады,
жел бетине урады.

Быланы урсун палах!» —
деп, буйрукъ берди Патчах.

Мараучу жаш къарады:
садагъы бла марады

кёз къакъгъан бир ауукъну
ол къыз къойгъан тауукъну.

Садакъ окъ учуп кетди —
жетип, тауукъгъа тийди.

Тауукъ къанатын къакъды,
окъ тийип, къангкъылдады.

Желчи уянды, турду,
жан-жанына бурулду;

сора къууулуп кетди:
бир атлап, къызны жетди.

— Хыйла этгенинг ючюн,
алдап кетгенинг ючюн

сени эрге аллыкъма,
юй мюйюшге саллыкъма:

Хазарны жагъасында,
аны тузлу сууунда

быстыр жууарса манга!
Олду айтырым санга! —

деди Желчи, чам этди,
къызны озду да, кетди.

Сора бир атлам этди,
Бегин къалагъа жетди.

16. Къанлы той

Къысыкъкёз, аман татах,
не этсин анга Патчах:

— Къыз сизни болсун! — деди,
сора уллу той этди.

Башына аман оюм
келди да: «Ма бу тоюм

ахыр тойлары болсун:
аладан аман толсун

жаханим тешиклери,
жабылып эшиклери!

От салып ашларына,
салыгъыз алларына!» —

деп, Бекге буйрукъ берди:
«Тап болур!» — деп, кёл керди.

Узун Къулакъ эшитди,
тенглерине жетдирди.

«Къарыуунга базынып,
дерт алыргъа къызынып,

къабыр къазсанг бир жаннга,
аллай къабыр къаз анга —

узун болмай неда кенг,
кесинге болурча тенг!» —

деди Гудучу сёзюн,
чам халда къысып кёзюн...

Хар затдан толуп столла,
къарауашла бла къулла

желкелерин къашыйла,
аны-муну ташыйла.

Бизни жигит жашлагъа
буюрулгъан ашлагъа

атадыла ёлюр от.
Ма, алайды, балам, чот!

Гудучу уа, айлана,
столдан столгъа къаплана,

алышды табакъланы
эм чагъыр гоппанланы.

Аны бир жан кёрмеди.
Ол алай сейирмиди? —

Кёкден жулдуз урлаучу
эди бизни Гудучу!..

Той башланды. Столлагъа
олтуруп, къонакълагъа:

— Олтуругъуз! — дедиле
харамжюрек бетсизле.

Патчах, къопмай жеринден,
былай айтды: «Бюгюнден

ары мени киеуюм
къылычымы эгеую

болсун дейме — хатагъа
Чиннге душман халкълагъа;

алай болмаса уа ол,
мамукъданды анга жол!..»

Тойда болгъан адамла —
ёзюрле, марзубанла

ол сёзню жаратдыла,
кёз къысып, къарашдыла.

Агъачлы турду ёрге,
сора уа, къарап тёрге,

бир да тап жууап берди,
Патчахха былай деди:

«Ёзюрлеринг — билеуюнг,
марзубанла — эгеуюнг.

Жюйюсхан, ийнан манга,
бюгюнден ары санга

бир душман уруш этмез,
халкъынгы сюрюп кетмез!

Сен къайгъы этмез ючюн,
къыямагъа деричин

бош этерме башынгы,
ашап бошап ашынгы.

Саулугъунгду, жюйюсхан,
ханладан да бийик хан!..»

Саны — темир агъачлы
Буу уланы Агъачлы

саулай ичди гоппанын,
къоймай чыртда тамчысын.

Зулму Патчах къууанды,
сакъалына ышарды —

ичди, табагъын алды,
сора ашап башлады.

Андан сора кългъанла:
ёзюрле, марзубанла

ичдиле, узалдыла —
ашларын ашадыла.

...Патчах кеси, ёзюрле
эм марзубан бетсизле

харам ашдан кёпдюле —
кёп турмайын ёлдюле.

Саны — темир агъачлы
Буу уланы Агъачлы

Патчахны кызын алды,
тойну жангыдан салды.

...Адам санап-санамаз,
санаргъа да унамаз

тойда жокъну не барны:
Мухарны окъун кзарны

мардасыз толгъан эди,
ол кюн ол тойгъан эди;

Суусаплы да суусабын
къандырды да, тамагъын,

чагъыр куюп, сууутду —
суусаплыгъын унутду.

Бу уллу той бошалды,
бир зат къалмай ашалды.

Шаркъ патчахны къаласын
(Ичинде да — казнасы!)

Алаутан алып кёрдю,
аркъасына кётюрдю:

тюз да тюз турушунлай,
минг атламны бир атлай,

Беш-тау элге келтирди,
Бызынгыда сюеди!..

Мен айтдым билгенимлей:
ийнанмагъан тюзюнлей

Тогъайлагъа кзууулсун,
аладан тюзюн сорсун:

барып сорса, айтырла
Вайзулладан бек ала!

1983 жыл, Нальчик шахар

ЧАГЪЫР КЪОШУН

1

Эртте-эртте бир жерде —
тау артында, Эбизде *,

жашай эди бир Къошун,
таш дорбун болуп къошу.

Чагъыры тауусулуп,
башлады да ол къуруп,

болду, харип, амалсыз:
чагъыр къошун чагъырсыз

жашай къалай билликди? —
Суусуз къую кибики...

Жатды, къопду, олтурду,
кёп сагъыш этип турду.

2

Узакъ болмай бир элде,
бир сейир жезбаш юйде

бир тул къатын болгъанды,
чагъыр эте тургъанды:

уллу жюзюм бахчасы —
олду уллу файдасы...

Амал къалмай, ахырда
анга барып муратда

тийреде къоншулагъа —
тереклеге, ташлагъа

---

* Эбиз — Эбзе.

аманат этип кѡшун,
жолоучу болду Кѡшун.

3

Бара-бара кѣп турду,
арыды да, олтурду.

Аллына Кѡыттай чыкѣды,
чес берип, саламлашды:

«Кѡайрыса, сыйлы Кѡшун?
Болайым сени досунг!

От кибик, кикиригим,
отдан кючлю жүрегим!

Халынг аманды сени,
элтчи биргенге мени...»

«Сен халыма кѡарама,
тул кѡатыннга барама:

аны барды адыры,
адыр толу чагѣыры.

Ичим кѡуруп, кюеме,
ичерге бек сюеме!..»

«Ол чагѣырдан ичерге
элт мени да ол элге!..» —

кѡууанып, деди Кѡыттай,
Кѡшуннга тири кѡарай.

«Алай эсе, кел, кѡшул!» —
Кѡыттайгѡа деди Кѡшун.

4

Кѣпмю,азмы бардыла,
бир кесек арыдыла:

бир Ташха жолукѣдула,
юсюне олтурдула.

Таш, сескенип, уянды,
ауур болуп, ахтынды;

бир жанына секирди,
Къошунну элгендирди.

Салам берип, ачыкъдан
былай сорду аладан:

«Къайрыса, чагъыр Къошун?
Къайрыды Къыттай досунг?..»

«Тул къатыннга барабыз,
жолну таукел салабыз

алайда къоншу элге,
чагъырындан ичерге!» —

сёз да къошмайын башха,
алф Къыттай деди Ташха.

«Тенг этсегиз сиз мени,
биз хорларбыз кёплени:

бизге жауну жетерме,
къан догъура этерме...»

«Алай эсе уа, къошул!» —
деди анга да Къошун.

5

Алайдан — тизилишип,
оноулашып, бирлешип,

кете-бара турдула,
Гаккыгъа жолукъдула.

Салам берип алагъа,
Гаккы сорду алайда:

«Къайрыса, чагъыр Къошун?
Къайрыды Къыттай досунг?

Къайры тѣнгерејди Таш,
Къая улу жигер жаш?..»

«Тул къатыннга барабыз,
жолну ары салабыз —

ма анда, къоншу элге,
чагъырындан ичерге!» —

Гаккыгъа дегенди Таш,
Къая улу жигер жаш.

«Биргегизге элтсегиз
мени, тенг да этсегиз,

жарар эдим мен сизге,
болушуп ишигизге...»

«Алай эсе, кел, къошул!» —
деди Гаккыгъа Къошун.

Къууанч эте жүреги,
Гаккы деди: «Бек иги!..»

6

Къошун, Къыттай, Таш, Гаккы,
къош болуп, болуп бакъкъы,

жорта-чаба кетдиле,
Бийче-сыннга жетдиле.

Кѣл батырды, жол а — тюз,
алларына чыкъды Биз.

Салам берип алагъа,
Биз да сорду алайда:

«Къайрыса, сыйлы Къошун?
Къайрыды Къыттай досунг?

Къайры тѣнгерејди Таш,
Къая улу жигер жаш?

Гаккы къайры барады?
Ол алыкъа балады...»

«Бошуна бездирме сен,
вундеркиндледенме мен!» —

деди Гаккы, чамланып,
түйюшге хазырланып.

«Алай эсе, кечгинлик,
тенглеринге эсенлик!

Къошулсам эди сизге,
не заран ишигизге?!.»

«Кёп сёлешме да, къошул! —
деди анга да Къошун,—

Тул къатынга барабыз.
Жолубузну салабыз

ма анда къоншу элге,
чагъырындан ичерге.

Мен айтханны ахыры —
аны барды чагъыры.

Суусап болуп, кюебиз,
ичерге да сиебиз.

Кеч къалмайын, барайыкъ.
чагъырын сыйрайыкъ...»

7

Бешеулен болуп, ала
энтта да атландыла :

бир кесекден алагъа,
жете туруп талагъа,

түбеди кёксюл Эшек,
сыртында да бир терек :

ол да сорду алайда,
сюелип алларында:

— Къайрыса, чагъыр Къошун?
Къайрыды Къыттай досунг?

Къайры тѣнгереиди Таш,
Къая улу жигер жаш?

Гаккы къайры барады?
Биз да къайры чабады?

Бек узун — къулакъларым,
бек жютю — туякъларым;

къычырсам а, бу элле,
къаяла титирерле...

— Ой, сау болгъун, кѣк Эшек!
Сен эдинг бизге керек!

Тул къатыннга барабыз,
жолубузну салабыз

ма анда къоншу элге,
чагъырындан ичерге.

Хайда, кел, бизге къошул! —
Эшекге деди Къошун.

8

Алтаулан болуп, ала
энтта да атландыла.

Шырт деп жетдиле элге:
тул къатын тургъан юйге

шош, жашыртын кирдиле,
хар затын да кѣрдюле;

чагъырын изледиле —
тапдыла да, ичдиле:

тойдула, кекирдиле,
турдула, секирдиле,

кюлдюле, тепседиле,
бек аман эсирдиле...

9

...Жети-жети, жер жети,
мен жетгенлей — жел жетди:

Къошуннга чагъыр къуйдум,
Къыттай бла дос болдум.

къуймакъ этдик Гаккыны —
ашап къойдукъ биз аны;

жыртыкъ эди чабырым,
аны Биз бла жамадым;

арыдым да, солудум —
босагъада олтурдум;

адырланы сындырдым —
жюрегими къандырдым.

Мен этген хахайлагъа
халкъ жыйылды алайгъа.

10

Тул къатынчыкъ аязды,
бек аман ачуланды.

Чартлап чыгъып эшикке,
къачдым, минип Эшекке.

Жилян кибик, сызгъырды:
ызымдан Ташны сызды,—

хайырланды Ташымы,
жара этди башымы.

Тул къатынчыкъ — жаш эди,
эр кишиге аш эди...

Ай, жомагъым, жомагъым,
челек кирик — оймагъы;

чыккыр кирик — челеги,
Дых-тау кирик — жүреги!

Ийнанмагъан — ийнансын,
ийнанган — насып тапсын!

БАШЛАРЫ

Назмула

Къаяла	7
Къудуретни сёзю	8
Жулдуз романс	9
Эпитафия	10
Жапсарыу	11
Жомакъ	12
Тёппе	13
Жарсыулу романс	14
Жылны төрт заманы	15
Унут, унут аны!	17
Мудах тюшле	18
Юч суйгеним	19
Ахыр кёрюмдю	20
Жер баллада	21
Сын жазма	23
Гладиаторну монологу	24
Файгъамбар	25
Бийче ауушда	26
Азатлыкъ назму	27
Ёнюзлеген къаяла	27
Стансла	28
«Кюсейме журтумда да Журтуму...»	29
Жаралы жугъутур	29
Къыш назмула	30
Кязимни къабыры	32
Башланады желни жияуу	33
Жауады къар	34
Прометей	35
«Сюеме!» — деп, сен къымчырсанг таулагъа...»	36
«3 163 600 000 чакълы...»	36
«Кесим жангыз къарайма жаууннга...»	37
Олтурма	38
«Жауады къач жауун кече...»	39
Тау сурат	40
Эсгернуню макъамы	41
Бош жаншама	42
Къужму	43
Адамлыкъ	44

Журтума	45
Хакъ	46
«Жашау чархым эски жырын жырлайды...»	48
Кечеги сурат	49
Насып бла махтау	50
Буз тенгиз	51
Мудахлыкъны тенгизи	52
«Аны кёрюр ючюн кёкден жулдуз тюшеди...»	54
«Жангы айны орагындан инчгеди...»	55
Газель	56
«Жарсымайды бир жан, батса...»	57
«Сени атынгы шыбырдай...»	58
«Экибизни арабызда...»	59
«Жауады къар...»	60
«Эки кёзюнг, эки къашынг, ариуум...»	61
УЗАКЪ АУЛАКЪ	62
Ючлю жоралау	62
Китапны намазы	64
1-чи кесек. Къызыл кёрюмдю	65
«Башха жашаууму эсге алама мен мында...»	65
«Алгъыш, тырман да этилди жютю ташларынга...»	65
«Бетинг жашаууму кыйырындан чыкыгъанында...»	66
«Ийнанма махтаугъа, сен кесинги уллу суна...»	66
«Шаркъны кёрюмдюсю къызылды. Мен терезеден...»	67
«Манга да багъалыды, Ата Журтум, сени бетинг...»	67
«Жерде къаргъа да къаз болмаз, амма да къыз болмаз...»	68
«Жауунг негер болса: «Жукълама!» — де жюрегинге...»	68
«Сюймекликге, юйюм жана тургъанча, къууулдум...»	69
«Аты — жууукъ, кеси — сууукъ!» — дедим сабийликде...»	69
«Къачда къачды тынчлыкъ. Айрылыу — похул черек...»	70
«Къалгъанса сен агъач шуушуулары теренинде...»	70
«Сюймекликин сезгенме, мен бишгинчиннге дери...»	71
«Жылтыраучу жулдузуму урходугу тюшеде...»	71
«Къара чалгъы бла ол чалады акъ булутланы...»	72
«Дайымлыкълы жанадыла жулдузчукъла Аршда...»	72
«Кече. Къара кече кибик, кыйынды сагъышым...»	73
«Кетгенсе сен шахарынга. Къалгъанма мен кесим...»	73
«Сакълайма вокзалда. Кесим да билмейме — кимни?...»	74
«Жашау кыйынды: «Наным!» — дерча, бир адам да жокъ...»	74
«Сюймекликсиз жашау манга кыйынды дуньяда...»	75
«Бир аулакъны кёргенме тюшюмде. Узакъ аулакъ...»	75

«Алтын булут алтын жауун кыйса да дуньягъа...» . . .	76
«Ийнан, суйюп, эурит кыызгъа да ийнандым бирде...» . . .	76
«Жолсуз барасыз, жол нёгерлерим, жолла барда...» . . .	77
«Мен кёп тюрю хапар айттым кызын кыулагъына...» . . .	77
«— Олтурма, аякларынгы тута эсенг жалгъа!...» . . .	78
«Къаракъайын сююн тёкгенди шош арбазлагъа...» . . .	78
«Кимни хыйла терезеси жанады узакъда?...» . . .	79
«Къайда болсам да мен, сюеме тюрк миллетлени...» . . .	79
«Уллукуарын саудюгерчи Париж орамында...» . . .	80
«Бир зат да кёрмей, къармалдым ахшам къарангыда...» . . .	80
«Эрикмедимми мен бу керексиз туюшледен?!...» . . .	81
2-чи кесек. Туман заман	82
«Кёrese, кёк кюкюресе — бууаз болады жер...»	82
«Менлей болсун мени жауум!» — дегенме...»	83
«Ашыгъышлы черек жетмез, — дегенбиз, — тенгизге...»	83
«Жаз башында жылы жауун жаугъан заманында...»	84
«Билгенме мен да, суймегенле — кёп, суйген а — аз...»	84
«Къалай ариуду жаз! Жерде, кёкде да кёрюне...»	85
«Телиди кюн да: ишине кюлеме мен аны...»	85
«Жашау ёлюсюзлюк эсе, урлайма мен андан...»	86
«Сабийликде кёрген ариулуку да дуньяда...»	86
«Кишнейди акъ ажир жайлыкъланы теренинде...»	87
«Жолум букъ болуп тюшлерими тюшлеринде...»	87
«Билгич сёзле айта билгенме мен да дуньяда...»	88
«Тап этмесенг да, таукеллик эте, этесе сен...»	88
«Адам, кёрлюклерин кёргюнчюн, кёр кёрмез. Билдим...»	89
«О Прометей, сен кёп палах кёргенсе дуньяда...»	89
«Кёреме, кюн жарыгында да — жер ауанала...»	90
«Бир тамчысын да кыймай, мен кыуярма кыагытха...»	90
«Жашчыкъ окъун биледи: ол — ёсер, уллу болур...»	91
«Отдан кийген келегими башхалагъа кыйдум...»	91
«Манга дери атханча дуньягъа — атады танг...»	92
«Сакъла мени, Аллах, ётюрюккю шуёхладан...»	92
«Тюшле — келечиле: тюшюнг иги эсе — иги...»	93
«Шыйых туююлме: аманлыкъ этип ахшылыкъгъа...»	93
«Кёгюрчюнле учадыла кёкде. Кёгюрчюнле...»	94
«Эллез тарыхыбыз, кыйда бугъады бачама?...»	94
«Кыууукъ кибикди бу дунья, тюшге ушайды!» — де...»	95
«Неге излейсиз жарыкълны, жахил жашагъанла...»	95
«Къанлы кыадарымы ажашдыргъан жолларында...»	96
«Кыууанч кюнлерими рахат барыуунда да мен...»	96
«Жерде анга жетмез манга жетген кыара кыаргыш...»	97
«Жашаууму эслеп, жангыз да бир мудахлыкълны...»	97

«Насып болганмыды сизге? Ишсиз телилени...»	98
«Унутулса да кёбюсю эски бушууланы...»	98
3-чю кесек. Къанкъаз ауаз	99
«Бёрюбасла, мен энди къоркъмайма сизден: мени...»	99
«Мен кёп жерни кёргенме дуньяда. Сенича — жокъ...»	100
«Туугъан жерим, тансыкъ болуп, кирдим тарларынга...»	100
«Къыйынды къадарым!» — деп, мен грайтымча окъумам...»	101
«Итлесиз! Жокъду ишигиз мени къадарымдан...»	101
«Хар кюн сайын, къачалмайын, къачама кесимден...»	102
«Мени сабий таукелликлерими бирден чачып...»	102
«Кесим жангыз, жарлы отоумда чагъыр иче...»	103
«Мен энтта юйюмдеме. Гюрхожан. Ингир. Шошлукъ...»	103
«Ангыламайма пасыкъ къууанчылыкъны адамлада...»	104
«Болурма мараучу шимал къралны орманында...»	104
«Китапладан окъумадым бу нарт таурухланы...»	105
«Чыгъады кюн шаркъдан, батады сора батышха...»	105
«Гокка хансчыкъладан толгъанды жап-жашил аулакъ...»	106
«Кимге къайгъы эте болур бу кюз жулдуз кёкде?...»	106
«Жанлы ауаз, жарлы ауаз, жыйгъанса кесинге...»	107
«Кёкрегимде жашил кюнюм жанады батысуз...»	107
«Булут кезден тейри жарыкъ агъады дуньягъа...»	108
«Болду, харип, болду! Шайтан кибики, жарлыса сен...»	108
«Махтау излемедим жерде, жияламадым анга...»	109
«Сагъыш этеме мен къададынга, сыйлы элим...»	109
«Бурунгулу айтхан сёзю ма биз да сынадыкъ...»	110
«Мени сартын, эртте жатама мен, къобама кеч...»	110
«Тас болдула нёгерлерим... Ары-бери чачды...»	111
«Ахыратда тонгуз кютсюн тонгуз кютген жерде...»	111
«Жангыз жашы барны чыгъар-чыкъмаз жанымы бар?...»	112
«Ой, анака! Элля харип тюшеди эсиме...»	112
«Жангыз башым, тузсуз ашым!» — деп, анам, айтма сен...»	113
«Мен, эригил юйде олтургъандан, жолгъа чыкъдым...»	113
«Угъай, харип, угъай! Озгъан жылларына тырман...»	114
«Эшек окъуп, итни къарны бургъан кибикисе сен...»	114
«Уста сёзлю, жарыкъ жулдуз кибики, ёмюрлени...»	115
«Сёзюм къатламаса да фахмулу адам жерде...»	115
Китапны ахыры	116
Кертиликни жолу	117
Сюймекликге	118
Тореадорну сёзю	119
«Сейриди бу дунья! Алтын — алтын болса да, багъырны...»	121
«Алгъын ол мен суйген къызгъа ушайса сен...»	122
Алгъыш	123

«Бек кѣп адам ѳлгенди дуньяда...»	124
«Ракетча чыкьсанг да кѣкге...»	124
«Анасыз сабийле, сакьятла, гуппурла да...»	125
«Тюшде азатлыкьны сезе...»	125
Къысыр къаяла	126
Чылмас элге	127
«Бир такьыйкъача, кюн озар...»	128
«Черек...»	129
«Жулдузланы...»	130
Жангыз терек	131
«Буз жаунлу къадарымы...»	133
Тюшюмде элгенип айтылгъан назму	134
Адамла бла ташла	135
Гапалау	136
«Жерни патчахларын алындыргъан Рустам...»	139
Жюзюнчю ат	140
«Сыйыргъан эдиле акь тауланы...»	141
«Да не ючюн, туууп жерде...»	141
Дунья былай турмаз	142
Фатыуалы назмула	143
Эски романс	145
«Эрикгенме, бийик сѣзлени мурулдай...»	146
«Жилияйма — сабий тюшюнде жиялгъанча...»	147
Жерни бюртюклери	148
Заманланы чархы	149
«Жерде: «Патчах боллукьбуз!» — деп турабыз...»	150
«Хар мюйюшден палах бизни марайды...»	150
Осуят	151
«Тилемедим къаяладан...»	152
Сѣзле	153
Атамы сураты	154
Бѣрю симфония	155
Ахтынуу	158
«Алыкьа жырымы жырлайма...»	159
«Къахмелени кѣзлеринде да...»	159
Тюбешиуню кечеси	160
Сегизтизгинле	161
Къыйынды	164
Назмучу	165
«Ингир сайын къарайма таулагьа...»	166
Къазман тау	167
«Жомакь да, жыр да жокь...»	168
Арабызда	169
«Алгьа къарай, умутлагьа...»	170

Мажюсю	171
20-чы ёмюрню сын жазмасы	172
«Башланнганыча, бошала...»	173
Анамы атасы Этезланы Чотайгъа	174
Къара бла акъ	175
«Жангыз наратча къаяда...»	176
Атамы осуяты	177
Кюз бла кыш	178
«Раубазыла... Байрым ташла...»	179
Башха таурух	180
Къая сыртда	181
Мёчюланы Кязимге	183
«Насыпны кёзлерим бла кёрюрча...»	184
«Насып бла тынчлыкъны жогъун...»	184
Шхайты сыртдан къарай	185
Къор болайым санга	186
«Кимни да бар кёгю, жери...»	187
Анама айтылгъан назму	188
«Ашыкъмай жашайым!» — деп, мен жашайма...»	189
«Мен, кеф болуп, чыкъдым орамлагъа...»	190
«Мени кёпле суутдула...»	190
«Къачан, къачан эсе да, эртте...»	191
«Аны, муну да унутханма...»	192
«Кёргюзталсам, кёкрегими ачып...»	193
«Ахшыланы, аманланы да...»	194
«Жауун чыкъла мутхуз терезеде...»	194
«Тюйюлгенми этемеми мен...»	195
«Ариу кийиндирип, аш-суу бла да багъып...»	195
Айламала	196
Сени амалтын	197
«Кёзге илинмейин кирдим жашауунга...»	198
«Гюлле чагъадыла...»	200
Таслыкъны жели	201
Обур тарда	202
Моцарт бла Сальери	204
Айырылыу	206
Сонет эпиграмма	207
Жер къыяма	208
Шошлукъну!	211
Бош къадарла	213
Ф. Г. Лоркадан	214
«Бёлюрме жукъусун,— деп,— киштикни...»	215
«Сюймекликни тенгиз этгенимде...»	216
Жаралы солдат	217

«Итинмеген эсенг кѣпге...»	220
Танг назмула	221
«Жашаууму булгъанылгъан тенгизинде...»	222
«Желле келтиредиле кѣк агъачдан...»	222
«Нени излей, неге сарнайса...»	223
Фатыуала	224
«Къайдан келип, сюек бла эт болгъанбыз?...»	225
«Акъыллыла тойда-сыйда ичедиле...»	225
«Къарда абына да, тура...»	226
«Агъарады тѣппе...»	227
Насып бла палах	228
Елеме	229
«Тохтатыгъыз машинаны!.. Мында...»	230
«Энишге къарагъан къаядан...»	231
«Къызгъанма, къуй толтуруп! Сау эт башымы да...»	231
Май жырчыкъ	232
Сынымда боллукъ назму	233
«Гюрхожанны жели урады...»	234
«Наратым...»	235
Жашаууму заман бешиклери	236
«Кече ариуду. Жер да шошду...»	237
Берилмеген хат	238
Тѣрт назму ауана	240
«Къарыу бере къанлы кюрешледе да...»	242
Халкъымы тереги	243
Кюн бла кече	244
Кюсемеклик	245
Бир кюн бир	246
«Бирде, ичип, чексиз жаншайбыз...»	247
«Алай бек болмасакъ да токъ...»	248
Ма сен да кет	249
Ауанала	250
Сейирсиниу	251
Наратланы дауурлары	252
«Жюрегими бир зат талайды...»	253
Эки къую	254
«Зарлылыгъынг къарады...»	255
Заманнга сѣз	256
«Ариулугъунг ючюн скойгенме мен!» — дедим...»	257
«Алгъынча, энтта жаз келсин...»	258
Таза аяз ургъан заманлада	259
«Къоркъма къардан да, буздан да...»	260
«Жюрекни багъалы шартлары...»	261
Зангырдагъан баллада	262

«Излеген эдим шош хапарны...»	263
Тауланы ауана балладасы	264
Къажаулукъну балладасы	266
Жерге айтылгъан сёз	268
Чирик кёл	271
«Къарачы, Кюн къалай ариу чыгъады...»	273
«Бийик бийикге ушагъанча...»	274
«Дуньяны къырлары кибик — кенг...»	274
«О къанлы ёмюрле! Халкъланы...»	275
«Ариудула эринлеринг...»	276
Кертичи тенгле	277
Не этгин?	278
«Сенден къачып, кече арасында...»	279
«Зая болду жүрек эркинлигим...»	280
«Сюймекликде кюйюп, кетгенди саулугъум...»	281
«Назмулада сарнай, олтур да тур...»	282
«Адам урлайды: тынгысызды...»	283
«Умутланы унутдургъан — унутулсун...»	283
«Бийик сёзню айтыргъым келеди...»	284
«Къалай игиди бу жашау, бизге бурса бетин...»	285
«Хайыр эте да билмеучюдо,— дейме...»	287
«Жарыкъ жулдузлагъа болады ауара...»	287
Эсгериу	288
«Узун тартып — кёкню кёксюл мияласын...»	289
«Тангда уянгъанчады жел да...»	290
Кюз назму	291
Билдириу	292
Халкъ назмула	293
Къуранны эниклеу	295
1-чи Суура. Фатиха	295
112-чи Суура. Аллахны бирлиги	295
113-чю Суура. Танг аласы	296
114-чю Суура. Адамла	296
«Къартлыкъ чачха къырпакъ ургъанды...»	297
«Фахмулукъну Аллах, къызгъанмай...»	298
Эшек керуан	299
Назым Хикметден	301
«Кимге керекди бюгюн жыр да, сёз да, айт?...»	302

Поэмала

Кечеге жулдузла	305
Жагъа	310

Жомакъла

Шайтан иеги	. . . . .	319
Шылаплыкъ	. . . . .	351
Буу уланы Агъачлы	. . . . .	389
Чагъыр къошун	. . . . .	429

Литературно-художественное издание

Байзуллаев Али Локманович

КОЛЕСО ВРЕМЕН

Избранные произведения

На балкарском языке

Редактор

А. Т. Додуева

Художник

Ю. М. Алиев

Художественный редактор

В. Л. Захохов

Технический редактор

Л. Д. Жарашуева

Корректор

Р. А. Боттаева

ЛКБ № 6 от 01.10.96

Сдано в набор 21.12.99. Подписано к печати 10.04.2000. Формат
84×108¹/₃₂. Бумага офсетная № 1. Гарнитура школьная. Печать
высокая. Усл. печ. л. 23,52. Уч.-изд. л. 15,27. Тираж 500.
Заказ № 308

Издательство «Эльбрус»
Нальчик, ул. Адмирала Головки, 6

Полиграфкомбинат им. Революции 1905 года
Мининформпечати КБР
Нальчик, пр. Ленина, 33

Байзуллаев А. Л.

Б Колесо времен: Избранные произведения: Стихотворения. Поэмы. Сказки.— Нальчик: Эльбрус, 2000.—448 с.

ISBN 5-7680-1484-5

Али Байзуллаев — известный балкарский поэт, творчество которого отличаются нестандартность, новизна тем и форм, выраженная индийская дуальность и стихийное вдохновение.

В настоящую книгу автор включил как избранные произведения и ранее публиковавшихся поэтических сборников «Караваны звезд», «Дальное поле», «Падучие звезды», «Одинокое дерево», так и новые лирико-философские стихотворения и эксцентричные сказки-мистерии.

Издание приурочено к 60-летию поэта.

**Б 4702100200-019
M125(03)-2000 2000**